

ERUDITIO
MORES
FUTURUM

FAKULTA HUMANITNÝCH VIED UNIVERZITY MATEJA BELA
V BANSKEJ BYSTRICI

NOVÁ FILOLOGICKÁ REVUE

ČASOPIS O SÚČASNÝCH PROBLÉMOCH LINGVISTIKY,
LITERÁRNEJ VEDY, TRANSLATOLÓGIE A KULTUROLÓGIE

ROČ. 2., ČÍSLO 3, JÚL 2010

ISSN 1338-0583

Šéfredaktorka

PhDr. Marta Kováčová, PhD. (kovacova3@gmail.com)

Zástupkyňa šéfredaktorky

PhDr. Anita Hut'ková, PhD. (hutkova.anita@fhv.umb.sk)

Tajomníčka

Mgr. Paulína Šlosárová (paulina.slosarova@gmail.com)

Technický chod časopisu zabezpečuje

Mgr. Martin Lizoň, PhD. (lizon.martin@fhv.umb.sk)

Členovia Redakčnej rady

prof. PhDr. František Alabán, CSc.

PhDr. Mária Bieliková, PhD.

Mgr. Vladimír Biloveský, PhD.

doc. PhDr. Zuzana Bohušová, PhD.

prof. PhDr. Andrej Červeňák, DrSc.

prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc.

PaedDr. Mária Hardošová, PhD.

PhDr. Alojz Keníž, CSc.

doc. PhDr. Valerij Kupka, PhD.

prof. PhDr. Mária Kusá, CSc.

Dr Gabriela Olchowa

prof. PhDr. Jozef Sipko, CSc.

prof. Larisa Sugay, DrSc.

prof. PhDr. Anna Valcerová, CSc.

doc. PhDr. Ján Vilikovský, CSc.

Recenzenti tohto čísla

Mgr. Vladimír Biloveský, PhD.

doc. PaedDr. Martin Golema, PhD.

PaedDr. Mária Hardošová, PhD.

prof. PhDr. Michal Harpáň

PhDr. Anita Hut'ková, PhD.

PhDr. Marta Kováčová, PhD.

Mgr. Jana Miškovská, PhD.

Mgr. Eva Reichwalderová, PhD.

Mgr. Anton Repoň, PhD.

prof. Larisa Sugay, DrSc.

PhDr. Ivan Šuša, PhD.

PhDr. Nadežda Zemaníková, PhD.

OBSAH

Eva Schwarzová	5
SÚČASNÉ TENDENCIE A ŠPECIFIKÁ V OBLASTI ODBORNEJ LEKÁRSKEJ LEXIKY	
Jana Miškovská	14
KULTÚRNA POLITIKA TRETEJ RÍŠE V OBLASTI LITERATÚRY	
Elena Vallová	21
K НЕКТОРЫМ ОТÁЗКАМ TERMINOLÓGIE	
Larisa A. Sugay	28
ГОГОЛЬ И СЛОВАЦКАЯ КУЛЬТУРА: КОНТАКТЫ, ВОСПРИЯТИЕ, ПЕРЕВОДЫ, ИНТЕРПРЕТАЦИИ (Статья первая)	
Natalia. N. Logvinova	50
СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКОЕ РАЗНООБРАЗИЕ БЕЗЛИЧНЫХ СТРУКТУР В «ЗАПИСКАХ ОХОТНИКА» И. С. ТУРГЕНЕВА	
Liliana Belovičová	60
РУССКАЯ ПОЭЗИЯ И ПРАВОСЛАВИЕ	
Hedviga Kubišová	72
ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЙ АСПЕКТ НОМИНАНТА «ЛЮБОВЬ»	
Ivan Šuša, Patrizia Prando	79
K HLAVNÝM TÉMAM TALIANskej OBČIANSKO-POLITICKEJ LITERATÚRY V ČASE HUMANIZMU A RENESANCIE	
Beáta Pašková	90
KOMPARÁCIA SLOVENSKÝCH, ANGLICKÝCH A TALIANSKÝCH KONKRETIZAČNÝCH FRAZEOLÓGICKÝCH JEDNOTIEK V PUBLICISTICKOM ŠTYLE	
Veronika Sliachanová	99
UNA APROXIMACIÓN A LOS PROBLEMAS DE LA PREFIJACIÓN EN ESPAÑOL ACTUAL	

Ladislav Gyorgy, Eva Čulenová	107
POSTOJE VEĽKOKRTÍŠANOV K VÝBERU A POUŽÍVANIU JAZYKOVÝCH PROSTRIEDKOV V BEŽNEJ HOVORENEJ KOMUNIKÁCI	
Konstantin Lifanov	120
VÝVIN JAZYKA LEVOČSKÝCH PRÍSAŽNÝCH FORMÚL ZO 16.–19. STOROČIA	
Alena Štulajterová	131
LEXICAL AMBIGUITY IN HUMOROUS DISCOURSE	
Eva Čulenová	138
O HĽADANÍ KRAJINY DOKONALOSTI	
Anita Huťková	141
NEUTRALIZÁCIA A TLMOČENIE	
Martin Kubuš	143
PREKLAD A TLMOČENIE 9	

SÚČASNÉ TENDENCIE A ŠPECIFIKÁ V OBLASTI ODBORNEJ LEKÁRSKEJ LEXIKY

Eva Schwarzová

**Katedra germanistiky, Fakulta humanitných vied, UMB Banská Bystrica
schwarzova.eva@fhv.umb.sk**

Medicína ako jeden z mála vedných odborov prešla dlhým kultúrno-historickým vývojom a formovala sa od počiatkov ľudskej existencie. Terminologická lekárska lexika preto poskytuje autentický obraz o rozvoji ľudskeho myslenia – dokazuje hĺbku odborného poznania a jeho použitie v praxi, a tiež jazykovo logické schopnosti vyjadriť daný fakt, vlastnosť či príznak exaktne. V súčasnosti môžeme pozorovať niektoré nové vplyvy a tendencie, ktoré modifikujú a prispôsobujú lekársku terminológiu dnešným potrebám (nielen) odbornej komunikácie. Cieľom tohto príspevku je prezentovať niektoré súčasné tendencie a špecifiká v oblasti lekárskej lexiky: *1. vplyv anglicizmov, 2. výskyt akroným a skratiek, 3. problematika terminologickej synonymie.* Pri každom jave uvádzame aj súbor konkrétnych termínov v slovenčine a nemčine.

1. Vplyv anglicizmov

Od polovice 20. storočia vývoj medzinárodných odborných kontaktov smeroval k používaniu a zavedeniu angličtiny ako spoločného rokovacieho jazyka pri všetkých vedeckých stretnutiach presahujúcich národný rámec. Najnovšie výsledky medicínskeho výskumu sú publikované takmer výhradne v angličtine. Každý lekár, ktorý chce byť v dnešnej dobe informovaný o najnovších trendoch a výskumoch v medicíne a chce svoje výskumy prezentovať medzinárodne, by mal mať dobré komunikačné zručnosti v angličtine.

Tento vývoj zasiahol aj do lekárskej terminológie, v ktorej začali prevládať pojmy prevzaté z angličtiny, najmä pri novovzniknutých liečebných a vyšetrovacích postupoch a medicínskej technike, či novoobjavených chorobách. Naopak, anatomické termíny zostávajú v pôvodnom stave, pretože napriek tendenciám angličtiny stať sa novodobou „*lingua franca*“ medicíny, je anglická lekárska terminológia pôvodom vlastne latinská.¹

Kým mnohé termíny latinsko-gréckeho pôvodu majú rovnocenný termín v slovenčine a v nemčine, u novovzniknutých pojmov prevzatých z angličtiny sa to akosi považuje za zbytočné a niekedy aj škodlivé – veď angličtina je medzinárodne používaný jazyk a odborná komunikácia je tak bezproblémová.² Z určitého uhla pohľadu možno s týmto tvrdením súhlasiť. Implicitne

však ide o polemiku, ako sa bude odborný jazyk lekárov vyvíjať v budúcnosti a kde sú hranice preberania a používania anglických termínov bez národných ekvivalentov.

Na ilustráciu uvádzame niekoľko príkladov anglicizmov, ktoré sme vyseletovali z odborných printových a elektronických zdrojov. V tabuľke sú prezentované najfrekvencovanejšie anglicizmy v medicínskej praxi ako aj ich slovenské a nemecké vysvetlenia, prípadne ekvivalenty, ak existujú:

By-pass	e Umgehung eines Gefäßverschlusses mittels Gefäßprothese operatívne vytvorenie cievnej obchádzky
Clone	r Klon Klon
Follow up	Weiterverfolgen bei Langzeitverlauf einer Krankheit sústavné sledovanie pri dlhotrvajúcej chorobe
Handicap, disability	e Behinderung telesné postihnutie
Holter-Monitoring	s Gerät für Monitorüberwachung der EKG kontinuálne monitorovanie EKG Holterovým prístrojom
Lifting	e kosmetische Operation – e Hautspannung operatívne napínanie kože
Pacemaker	r Herzschrittmacher Kardiostimulátor
Rooming in	gemeinsame Unterbringung in einem Zimmer von Mutter und Kind im Krankenhaus pobyt matky s dieťaťom v spoločnej izbe v nemocnici
Screening	an einer großen Anzahl von Personen in der gleichen Weise durchgeführte Untersuchung, z.B. e Röntgenreihenuntersuchung hromadné zisťovanie určitých porúch zdravia v začiatočnom štádiu za použitia moderných vyšetrovacích metód
Shunt	Kurzschlussverbindung zwischen Arteriellen und venösen Blutgefäßen spojka medzi tepnou a cievami
Staging	e Stadienbestimmung posúdenie štádia choroby
Stent	Mettalprothese zum Offenhalten eingeengter röhrenförmiger Gewebestrukturen koronárna endoprotéza
Stroke unit	e Station für Schlaganfallpatienten oddelenie pre pacientov po mozgovej mŕtvi

2. Výskyt akroným a skratiek

Špecifikom lekárskej terminológie je tiež pomerne frekventované používanie skratiek a akroným (skratky zložené zo začiatkových písmen slov vo výraze, píše sa veľkými písmenami), ktoré sa nevyskytujú len v písomnom kontakte lekárov, ale aj v ich ústnej komunikácii a zaisťujú ekonomickosť vo vyjadrovaní. Ide najmä o skracovanie názvov niektorých chorôb, postupov, techník, chemických látok a pod., ktoré majú najmä anglický alebo grécko-latinský pôvod. Aj širokej laickej verejnosti sú známe označenia ako AIDS alebo vírus HIV. Len málokto z laikov ich vie aj dešifrovať, čo samozrejme nie je nutné. Nasledovné tabuľky prezentujú niekoľko vyselektovaných akroným a skratiek (aj ich nemecké a slovenské explanácie), ktoré sú bežne používané v lekárskej praxi.

Akronymá:

akronym	pôvodná forma	nemčina	slovenčina
AIDS	acquired immune deficiency syndrome	erworbenes Immundefektsyndrom	syndróm získanej imunitnej nedostatočnosti
ASR	Achilles-Sennen-Reflex	r Achillessehnenreflex	reflex achilovej šľachy
BSE	bovine spongiforme encephalopathie	Bovine spongiforme Enzephalopathie	bovinná spongiformná encefalopatia
BMI	body mass index	Körpermasseindex	telesný index
CT	Computertomograph	e Computertomographie	počítačová tomografia
DG	Diagnosis	e Diagnose	diagnóza
DNA	deoxyribonucleic acid	e Desoxyribonukleinsäure	deoxyribonukleová kyselina
EEG	Elektroencephalographie	e Elektroenzephalographie	elektroencefalografia
EKG	Elektrocardiogram	e Elektrokardiographie	elektrokardiografia
HAV	Virus Hepatitis A	s Hepatitis- A-Virus	vírus hepatitídy A
HBV	Virus Hepatitis B	s Hepatitis- B-Virus	vírus hepatitídy B
HIV	human immunodeficiency virus	s Immunschwächevirus	vírus ľudskej imunitnej nedostatočnosti
HSV	Herpes simplex Virus	s Herpes-simplex-Virus	vírus herpesu simplex

IM	Infectious mononucleosis	e infektiöse Mononukleose	infekčná mononukleóza
LKM	liver kidney microsomal antibodies	e Leber- und Nierenmikrosome	mikrozómy pečene a ľadvín
PCR	polymerase chain reaction	e polymerase Ketten Reaktion	polymerázová reťazová reakcia
RNA	ribonucleic acid	e Ribonukleinsäure	ribonukleová kyselina
SARS	Severe Acute Respiratory Syndrome	schwere akute respiratorische Syndrom	syndróm ťažkého respiračného zlyhania
SPE	streptokok-pyrogen-exotoxin	Streptokokken-pyrogen-Exotoxin	streptokokový pyrogénny exotoxín
YE	Yellow fever	e Gelbfieber	žltá zimnica

Skratky:

skratka	nemčina	slovenčina
An., Anal.	Analyse	analýza
ass.	assimilierend	asimilujúci
biol.	biologisch	biologický
B.	Bazillus	bacil
Ca.	Karzinoma	karcinóm
chem.	chemisch	chemický
Diab.	Diabetes	diabetes
filtr.	filtriert	filtrovaný
i.a.	intraarteriell	intraarteriálny
Inf.	Infektion	infekcia
Kontr.	Kontrast	kontrast
neg.	negativ	negatívny
präp.	präpariert	preparovaný
Rh	Rhesus-Blutgruppen	skupinový systém Rh
Spir.	Spiritus	lieh
Sps	Sepsis	sepsa

Tabl.	Tablette	tableta
Tbc	Tuberkulose	tuberkulóza
w.	weiblich	ženský

3. Problematika terminologickej synonymie

Pre lekársku terminológiu je príznačná rôznorodosť pomenovaní, môžeme tu hovoriť o terminologickej synonymii. *„Die medizinische Fachsprache ist durch eine große Bezeichnungsvielfalt gekennzeichnet. Damit ist das Prinzip der Eindeutigkeit nicht gewährleistet. ... Die Vielfalt an synonymischen Benennungen ist in den fachlich– kognitiven Anforderungen und in den kommunikativen Bedingungen des Tätigkeitsbereichs Medizin sowie in den Potenzen des für die Bildung von medizinischen Bezeichnungen zur Verfügung stehenden Sprachmaterials begründet“.*³

Th. Schippan⁴ sa prikláňa k názoru, že synonymá sú jazykové jednotky alebo štruktúry, ktoré sa formálne odlišujú, ale majú podobný alebo rovnaký význam, a preto sa v jadre významu zhodujú. Terminológ J. C. Sager⁵ konštatuje, že jeden pojem môže mať toľko jazykových označení, koľko je rôznych komunikačných situácií, ktoré si vyžadujú odlišné jazykové formy. Inak povedané, aj v odbornom jazyku sa stretávame s vysokou špecializovanou komunikáciou ale i populárne - náučnou, zrozumiteľnou aj pre laikov. Teda na jednej strane máme normalizované a učebnicové termíny, používané väčšinou odborných kruhov a na druhej strane konkurenčné termíny, ktoré sa vyskytujú v profesionálnom slangu, v sociolektach vedeckých tímov prípadne firiem.

Čo sa týka možností rozlišovania terminologických synonym, máme na výber niekoľko kritérií. ISO norma⁶, zameraná na lexiku terminologickej práce stanovuje ako hlavné kritérium substituovateľnosť synonym – ak je táto podmienka splnená pre všetky možné kontexty, ide o *synonymá*. Ak môžeme termín nahradiť iným len v niektorých kontextoch, musíme ich označiť za *kvázi-synonymá*.

V súvislosti s problematikou synonymie v lekárskej terminológii hovorí I. Wiese⁷ o jazykovo-formálnej synonymii. Na základe jazykovo-formálnych vlastností rozlišuje štyri skupiny termínov:

1. *terminus technicus*
2. *udomácnené termíny*

3. udomácnené krátke tvary pomenovaní

4. pomenovania používané v bežnom jazyku.

Uvádzame príklad tohto delenia, ktorý preberáme od spomínanej autorky a dopĺňame ho o slovenské termíny.

1. Termini technici	Appendicitis acuta, Anaemia perniciosa		
2. eingedeutschte Termini	akute Appendizitis, perniziose Anämie	2. slowakisierte Termini	akútna apendicitída, perniciózna anémia
3. eingedeutschte Kurzbezeichnungen	e Appendizitis, e Perniziosa	3. slowakisierte Kurzbezeichnungen	apendicitída, pernicióza
4. Bezeichnungen der Allgemeinsprache-Deutsch	e Blinddarmentzündung	4. Bezeichnungen der Allgemeinsprache-Slowakisch	zápal slepého čreva

Takéto rozdelenie termínov v rámci lekárskej terminológie zodpovedá rôznym komunikačným potrebám a úrovňam. Prvé tri skupiny termínov sa používajú najmä v odbornej komunikácii lekárov, aj keď niektoré sú už zrozumiteľné aj istému okruhu laikov. Štvrtá skupina pomenovaní je určená najmä neodborníkom, t. j. bežným používateľom jazyka medicíny.

Podľa vyššie spomenutej klasifikácie uvádzame niekoľko v medicínskej lexike frekvencovaných termínov v nemčine a slovenčine, kde rozlišujeme terminus technicus, udomácnený adaptovaný termín grécko-latinského pôvodu a domáci termín (pomenovanie vytvorené z domácich zdrojov):

Terminus technicus	Nemčina		Slovenčina	
	adaptovaný termín	domáci termín	adaptovaný termín	domáci termín
allos ergos	e Allergie	E Überempfindlichkeit	alergia	precitlivosť
karkinoma	S Karzinom	r Krebs	karcinóm	rakovina
koma	s Koma	e Bewußtlosigkeit	kóma	bezvedomie
cumulatio	e Kumulation	e Anhäufung	kumulácia	hromadenie
defect	r Defekt	r Fehler	defekt	chyba, porucha
encephalitis	e Enzephalitis	E Gehirnentzündung	encefalitída	zápal mozgu
febris	e Febris	e Fieber	febris	horúčka

fractura	e Fraktur	r Bruch	fraktúra	zlomenina
inficio	E Infektion	e Ansteckung	infekcia	nákaza
influenza	E Influenza	e Grippe	influenca	chrípka
morbilli	Morbilli (Pl.)	e Masern	morbily	osýpky
obesus	e Obesität	e Fettsucht	obezita	tučnota
oidema	s Ödem	e Gewebswassersucht	edém	Opuch
pertussis	e Pertusis	schwarzer Husten	pertusis	čierny kašeľ
punctio	E Punktion	s Einstechen	punkcia	Napichnutie
pustula	e Pustula	s Eiterbläschen	pustula	Pľuzgier
ruptura	e Ruptur	r Riss	ruptúra	Trhlina
syndrome	S Syndrom	s Zeichen	syndróm	Znak
tumor	r Tumor	e Geschwulst	tumor	Nádor

Na záver možno skonštatovať, že odborná lekárska lexika, aj keď prešla dlhým historickým vývojom a určitým spôsobom sa stabilizovala (základ tvoria už mŕtve jazyky latinčina a gréčtina), podlieha i v súčasnosti novým trendom, ktoré sú typické pre dnešnú dynamicky sa rozvíjajúcu ľudskú spoločnosť a zodpovedajú jej aktuálnym potrebám.

Poznámky

¹ Porov. BUJALCOVÁ, M.: *Quo vadis, terminologia medica? (Alebo o smerovaní súčasnej lekárskej terminológie)*. 2008, s. 322-323.

² Porov. BUJALCOVÁ, M.: *Jazykové osobitosti nemeckej lekárskej terminológie*. 2004, s. 21-22; FLUCK, H. R.: *Fachsprachen: Einführung und Bibliographie*. 1996, s. 91.

³ WIESE, I.: *Fachsprache der Medizin*. 1984, s. 34.

⁴ Bližšie pozri SCHIPPAN, Th.: *Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache*. 1992, s. 206.

⁵ Porov. SAGER, J. C.: *A Practical Course in Terminology Processing*. 1990, s. 58.

⁶ Pozri ISO 1087-1 (2000): *Terminology work - Vocabulary - Part 1*.

⁷ Porov. WIESE, I.: *Fachsprache der Medizin*. 1984, s. 39.

Literatúra

- BUJALKOVÁ, M.: *Jazykové osobitosti nemeckej lekárskej terminológie*. In: Odborná komunikácia v zjednotenej Európe II. Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Fakulta humanitných vied, Jednota tlmočníkov a prekladateľov Praha. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied UMB, 2004, s. 21-23.
- BUJALKOVÁ, M.: *Quo vadis, terminologia medica? (Alebo o smerovaní súčasnej lekárskej terminológie)*. In: Kultúra slova, 42, 2008, s. 321-326.
- ČIERNY, D. – ČIERNA, M. – ČIERNY, L.: *Slovensko-nemecký slovník medicíny*. Bratislava: Veda, 1997. 572 s.
- ČIERNY, D. – ČIERNA, M. – ČIERNY, L.: *Nemecko-slovenský slovník medicíny*. Bratislava: Veda, 1998. 695 s.
- DUDEN: *Das Wörterbuch medizinischer Fachausdrücke*. 8. vyd. Stuttgart 1999, 864 s.
- FLUCK, H. R.: *Fachsprachen: Einführung und Bibliographie*. Tübingen – Basel : A. Francke Verlag, 1996, 132 s.
- ISO 1087-1 (2000): *Terminology work - Vocabulary - Part 1*. Theory and application. International Organization for Standardization.
- SAGER, J. C.: *A Practical Course in Terminology Processing*. John Benjamins Publishing Company, 1990. 254 s.
- SCHIPPAN, T.: *Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache*. Leipzig : VEB, 1992. 307 s.
- VOKOURKA, M. – HUGO, J.: *Kapesní slovník medicíny*. Praha : Maxdorf, 2005, 175 s.
- VOKOURKA, M. – HUGO, J. a kol.: *Velký lékařský slovník*. Praha : Maxdorf, 2007, 1096 s.
- WIESE, I.: *Fachsprache der Medizin*. Leipzig : VEB Verlag Enzyklopädie, 1984. 144 s.
- <http://www.gesundheit.de/wissen/medizinische-begriffe/index.html>
- <http://lekarske.slovniky.cz/>
- <http://www.medizinfo.de/>
- <http://www.netdokter.de/>
- <http://primar.sme.sk/slovník/>
- <http://slovník.juls.savba.sk/>

Summary

The aim of this article is to present some current tendencies and specifics in the special lexis of medicine: 1. influence of Anglicisms, 2. existence of acronyms and abbreviations, 3. problems of the terminological synonymy. Every phenomenon is described and also presented on the basis of selected examples in two languages - Slovak and German.

KULTÚRNA POLITIKA TRETEJ RÍŠE V OBLASTI LITERATÚRY

Jana Miškovská

Fakulta humanitných vied, UMB, miskovska.jana@fhv.umb.sk

„Chceme len chrániť nemecké umenie a kultúru a to vo všetkých oblastiach.“ (Goebbels, 15. 11. 1933, Berlin, Krolloper, príhovor pri príležitosti otvorenia Ríšskej komory pre kultúru)

V súvislosti s výskumom špecifického fenoménu v rámci nemeckej literatúry tzv. Vnútornej emigrácie sme narazili na problém priepustnosti resp. nepriepustnosti cenzorského systému Tretej ríše. Bolo naozaj také zložité vydať v nacistickom Nemecku dielo, ktorého obsah či forma (parciálne alebo úplne) nekorešpondovali s oficiálnou straníckopolitickou líniou? Ako fungovala cenzúra? Odpoveď sa snažíme nájsť v tomto príspevku.

Po prevzatí moci v roku 1933 nacisti relatívne rýchlo ovládli a zmanipulovali aj oblasť kultúry. Podnikli niekoľko krokov k absolútnemu ovládnutiu a tzv. „glajchšaltovaniu“ (jednostranné aj násilné usmerňovanie podľa oficiálnej ideológie, pozn. autorky) kultúry a literatúry: začali „čistením“ verejných knižníc od „neželanej spisby“ („*unerwünschtes Schrifttum*“), ktoré vyvrcholilo s veľkou pompou 10. mája 1933 verejným pálením kníh židovských či politicky „nevhodne“ orientovaných autorov, ďalej zaviedli tzv. „Čierne listiny“ (*Schwarze Listen* – tieto boli pravidelne vydávané a podľa potreby aj revidované, neboli však verejne prístupné, boli prísne tajné), čiže zoznamy neželaných a zakázaných autorov a diel, ktoré nesmeli byť vydávané a museli byť odstránené z verejných knižníc aj z pultov kníhkupectiev. Konečné štádium potom predstavovala infiltrácia a následné čistky v organizáciách a združeniach nemeckých spisovateľov a vytváranie cenzorských inštitúcií. Glajchšaltovanie previedli najprv v troch najdôležitejších inštitúciách: Pruskej akadémii umení, nemeckom PEN-Klube a Ochranom zväze nemeckých spisovateľov. Členstvo v týchto organizáciách sa stalo zásadným kritériom pre možnosť publikovať, čiže to bol istý druh núteného členstva.

Ochranný zväz nemeckých spisovateľov (*Schutzverband der deutschen Schriftsteller*) – jeho predseda Arnold Zweig bol vyzvaný k odstúpeniu, 9. júna 1933 bol zväz na Goebbelsov príkaz premenovaný na Ríšsky zväz nemeckých spisovateľov (*Reichsverband Deutscher*

Schriftsteller), ktorého predsedom sa stal kultúrno-politický redaktor časopisu *Völkischer Beobachter* Götz Otto Stoffregen. Zväz začal prijímať ustanovenia, ktoré boli predchodcami budúceho kontrolného systému – napr. od svojich členov požadoval prísahu vernosti nacistickému štátu a jeho vodcovi. V októbri 1933 v túto prísahu („*Treuegelöbnis*“) zložilo 88 spisovateľov a prisľúbilo tak, že sa budú aktívne snažiť o „znovuvybudovanie Ríše“ („*Wiederaufbau des Reiches*“). Patrili k nim napr. Gottfried Benn, Oskar Loerke, Ina Seidel, Walter von Molo, a.i.

Nemecký PEN-Klub – aj tu glajchšaltovanie prebiehalo podľa rovnakého vzorca, po odstúpení predstavenstva v marci 1933 obsadili najdôležitejšie pozície nacisti a aj členskú základňu dopĺňali vybranými pronacisticky orientovanými spisovateľmi. Napriek tomu, že sa táto infiltrácia v Nemecku podarila, na medzinárodnej úrovni fašizovaný nemecký PEN-Klub neuspel: na prvom rokovaní v Juhoslávii, v máji 1933, utrpeli nemeckí vyslanci fiasko (aj napriek zrejmej snahe o prikrášlenie záverečnej správy, por. Schnell, 1976, s. 27), ku ktorému prispeli najmä nemeckí exiloví spisovatelia ako E. Toller. 8. novembra vystúpil nemecký PEN-Klub z medzinárodnej organizácie, najmä kvôli vzniku exilovej sekcie. Na základe výzvy Hannsa Johsta a Gottfrieda Benna z neho vznikla „Únia národných spisovateľov“ (*Union Nationaler Schriftsteller*). Podobný scenár malo prevzatie a „glajchšaltovanie“ aj v Pruskej akadémii umení.

Kontrolný cenzorský systém nacistického štátu bol kumuláciou vzájomne si konkurujúcich inštitúcií. Toto paralelné štruktúrovanie štátnych a straníckych inštitúcií často viedlo ku kompetenčným sporom a prekrývaniu sa kontrolných opatrení. Celkovo bolo za oblasť literatúry zodpovedných až 17 úradov resp. organizácií (por. Schnell, 1976, s. 27). Najväčšími konkurentmi však boli nasledujúce tri organizácie: 1. Oddelenie VII. (Literatúra) v rámci Goebbelsovej Ríšskej komory pre kultúru (*Reichskulturkammer*)¹; 2. Ríšsky úrad na podporu nemeckej literatúry pod vedením Alfreda Rosenberga (*Hauptamt Schrifttum*); 3. Stranícka komisia pre tlač pod vedením Philippa Bouhlera (*Parteiamtliche Pressekommission*).² Najúčinnjším prostriedkom cenzúry s najširšími kompetenciami bola Ríšska komora pre kultúru na čele s Goebbelsom a v rámci nej Ríšska komora pre literatúru (*Reichsschrifttumskammer*), ktorá mohla kontrolovať a riadiť celý literárny pohyb a mala ako jedinú právomoc zakázať resp. zastaviť publikáciu knihy. Do jej kompetencie spadali spisovatelia, vydavateľstvá, kníhkupectvá a knižnice. Tomu zodpovedala aj štruktúra riadiaceho grémia.³ Každý spisovateľ, ktorý chcel byť činný na literárnom poli, musel byť jej členom, k čomu bolo potrebné vyjadriť podporu Ríši a

Vodcovi, ako aj predložiť potvrdenie o árijskom pôvode (por. Schnell, 1976, s. 28). Hitler menoval 24. januára 1934 Alfreda Rosenberga za poverenca vodcu Ríše zodpovedného za kontrolu svetonázorovej výchovy a vzdelávania NSDAP („*Beauftragter des Führers für die Überwachung der gesamten geistigen und weltanschaulichen Schulung und Erziehung der NSDAP*“), čím Goebbelsovej organizácii vytvoril silného konkurenta. V Rosenbergovej právomoci bolo vydávanie direktív v oblasti kultúrnej politiky a sledovanie podozrivých umelcov. Konkurenčný boj oboch hore uvedených inštitúcií určoval kultúrnu politiku nacistického Nemecka (por. Mathieu, 1997, s. 212). Spor medzi oboma ideológmi spočíval v definovaní úlohy literatúry v Tretej ríši: pre Rosenberga (ktorý mal k dispozícii hlavný publicistický orgán NSDAP *Völkischer Beobachter* a tiež mesačník *Nationalsozialistische Monatshefte*) bola literatúra len „transportným prostriedkom a školiacim médiom národno-socialistického svetonázoru“ („*Transportmittel und Schulungsmedium völkischnationaler Weltanschauung*“, www.westfr.de), pre Goebbelsa naopak nebola rozhodujúca jej propagandistická hodnota, ale chcel ju použiť „na zábavu a reprezentáciu“ („*mehr zur Unterhaltung und als Repräsentationskunst*“, www.westfr.de).⁴ Treťou významnou cenzorskou inštitúciou bola Stranícka komisia pre tlač pod vedením Philippa Bouhlera. Jej kompetencie však boli veľmi obmedzené. Podľa Strothmanna (por. podľa www.westfr.de) mala nacistická kultúrna politika štyri hlavné kontrolné prostriedky: 1. kontrola spisovateľov; 2. riadenie a kontrola nakladateľstiev; 3. riadenie a kontrola obchodu s knihami; 4. riadenie a kontrola knihovníctva. Aplikácia týchto prostriedkov viedla k takmer úplnej kontrole trhu s knihami až do roku 1938. K spomínanej (takmer) totálnej kontrole prispievali aj zákaz literárnej kritiky (26. 11. 1936, *Erlass zur Neuordnung des deutschen Kulturlebens* – generálny zákaz kritiky umeleckých diel, čo viedlo k totálnej cenzúre, por. Breuer, 1982, s. 236) a podpora tzv. „želanej literatúry“.⁵

Názory vedúcich ideológov, teda Hitlera⁶, Goebbelsa a Rosenberga, na témy a obsahy literárnych diel sa odlišovali, spoločné mali len konzervatívne a malomeštiacke chápanie umenia (Goebbels sa v tomto odlišoval, obdivoval expresionizmus, ale rýchlo sa prispôbil Vodcovmu názoru, por. www.shoa.de). Zaujímavé v tomto kontexte bolo, že nacistická kultúrna politika upustila od právnej kodifikácie, teda neprijala záväzný zákon o cenzúre, opierala sa len o jednoduché, ale účinné normy⁷ (por. Balzer/Mertens, 1990, s. 407).

Medzi jednotlivými inštitúciami teda existoval konkurenčný boj a práve ten vytvoril priestor, malú medzeru, cez ktorú sa mohli realizovať aj niektorí „neželaní“ autori. Napríklad

Erich Kästner: jeho diela patrili k tým, ktoré boli 10. mája 1933 spálené, s jedinou výnimkou boli všetky jeho knihy zakázané, rovnako ako ďalšie publikovanie v Nemecku, v zahraničí však publikovať smel. V rokoch 1937 – 40 ho Gestapo viackrát zatklo, vzápätí ho ale aj prepustilo. V roku 1942 dostal povolenie napísať scenár k filmu *Münchhausen* natáčanému pri príležitosti 25 rokov existencie mníchovských filmových štúdií Ufa. Jeho meno však nesmeli byť uvedené v titulkoch, a tak scenár napísal pod pseudonymom. Spomínané zvláštne povolenie (*Sondererlaubnis*) však dostal len na základe nedorozumení medzi jednotlivými kontrolnými inštitúciami, bolo krátkodobé a obmedzené len na písanie scenárov. Počas premiéry filmu bolo povolenie už neplatné a zákaz publikovať bol Kästnerovi rozšírený aj na zahraničie. Úradníka zodpovedného za toto nedorozumenie vraj Goebbels osobne poslal na východný front. Kästnerovi sa však podarilo spolupracovať na rôznych filmových projektoch a tak prežiť posledné chaotické vojnové mesiace. Podobná situácia vznikla aj v prípade Ernsta Wiecherta. Jeho román *Das einfache Leben* z roku 1939 bol publikovaný aj napriek zákazu. Goebbelsovo ministerstvo vydanie knihy odobrilo, lebo zodpovedné oddelenie ho označilo za „pozitívnu“ knihu. Keď tento „omyl“ zistili na Rosenbergovom úrade, bolo už neskoro, kniha bola v predaji. Nasledovali vzájomné slovné inzultácie a urážky. (por. Schnell, 1976, s. 29 – 30).

Zdanlivo perfektne fungujúci systém nacistickej kultúrnej politiky bol v konečnom dôsledku oveľa priepustnejší, ako bolo dosiaľ známe, pretože podstatné boli aj hospodárske hľadiská (napr. časopisy bojovali o čitateľov, museli uverejňovať to, čo ľudia chceli čítať, por. Thuncke, 1987, s. 143). Vzájomná konkurencia a v neposlednom rade aj intrigovanie vyhovovalo Hitlerovi, ktorý bol akousi „najvyššou inštanciou“, mal právo posledného rozhodnutia.⁸ Mohol takto svojich podriadených ľahšie kontrolovať a ovládať, aj tým, že ich nechal proti sebe bojovať, dokonca ich proti sebe rozohrával (por. Schnell, 1976, s. 30). Akýsi spôsob „predcenzúry“ znamenal aj prideľovanie papiera, jeho nedostatok bol markantný najmä od októbra 1939, ale citeľný nedostatok podľa najnovších výskumov bol už od roku 1937. (Prideľovanie papiera začalo oveľa skôr, ako sa predpokladalo: prvé náznaky sú v *Vertrauliche Mitteilungen* z 3. 3. 1937, kde sa hovorí o dlhých dodacích lehotách z papierní, por. Thuncke, 1987, s. 136).

Celkovo možno popísať jednotlivé štádiá nacistickej literárnej politiky od roku 1933 ako odlišné, čiastočne sa dopĺňajúce, čiastočne sa prekrývajúce, čiastočne si odporujúce prostriedky na dosiahnutie cieľa, ktorý Hitler definoval ako „vytvorenie ozajstného ľudového spoločenstva,

ktoré stojí nad záujmami a spormi medzi spoločenskými stavmi a triedami“ (cit. podľa Schnell, 1976, s. 24). Cieľom NSDAP v oblasti kultúrnej politiky nebolo vytvorenie oficiálnych, autonómnych kultúrnych inštitúcií, ale jej politický záujem sa koncentroval na vytvorenie centralistického mechanizmu štátnych a straníckych inštitúcií, ktorý by umožnil hermetické uzatvorenie a totálnu kontrolu literárnej produkcie v Tretej ríši (por. Schnell, 1976, s. 27). Aj napriek istej priepustnosti nacistickej cenzúry je však možné skonštatovať, že opozičná literatúra mohla vychádzať len ilegálne, resp. bola odkázaná na špecifickú techniku literárnej kamufláže.

Poznámky

1. Ríšska komora pre kultúru pozostávala zo siedmich oddelení resp. komôr: Ríšska komora pre literatúru (*Reichsschrifttumskammer*, Oddelenie VII.), Ríšska komora pre film (*Reichsfilmkammer*), Ríšska komora pre hudbu (*Reichsmusikkammer*), Ríšska komora pre divadlo (*Reichstheaterkammer*), Ríšska komora pre tlač (*Reichspressekammer*), Ríšska komora pre rozhlasové vysielanie (*Reichsrundfunkkammer*), Ríšska komora pre výtvarné umenie (*Reichskammer der bildenden Künste*).
2. Ďalšími štátnymi a pološtátnymi kontrolnými inštitúciami v oblasti literatúry a tlače boli napr.: Ríšske ministerstvo pre vedu, výchovu a vzdelávanie (*Das Reichsministerium für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung*) pod vedením Bernharda Rusta, Stranícka kontrolná komisia na ochranu národno-socialistickej spisby (*Die Parteiamtliche Prüfungskommission zum Schutze des NS-Schrifttums*) pod vedením Philipa Bouhlera, Nemecký robotnícky front (*Die Deutsche Arbeitsfront*) pod vedením Roberta Laya, ďalej Vedenie Ríšskej mládeže (*Die Reichsjugendführung*) a.i.
3. Členmi boli spisovatelia (Blunck), nakladatelia (F. Oldenbourg), kníhkupci (Th. Fritsch) a pomocný referent ministerstva propagandy (H. Wismann). (por. Sarkowicz, 2000, s. 16).
4. Preto chcel získať známych spisovateľov ako Thomas Mann na prezentáciu a reprezentáciu nacistickej kultúry, dokonca chcel vyhlásiť expresionizmus za „rasovo vyhovujúce umenie“ („*arteigene Kunst*“), Hitler sa však postavil proti (por. www.westfr.de).
5. Napr. reklamou, výstavami, oceneniami a súťažami, oficiálnymi zoznamami, ktoré odporúčali vhodnú literatúru knižniciam a kníhkupectvám.

6. Hitler dal dokonca umelcom čas, aby sa „zmenili“ a začali tvoriť „ozajstné umenie“, konkrétne to boli štyri roky od prevzatia moci, teda od roku 1933 (por. www.shoa.de).
7. 10. apríla 1935 bolo však vydané „Nariadenie o škodlivej a neželanej literatúre“ (*Anordnung über schädliches und unerwünschtes Schrifttum*), čo bol pokus o zjednotenie dosiaľ veľmi difúzne realizovaných zákazov a príkazov: „Ríšska komora pre literatúru vedie zoznam literárnych diel, ktoré ohrozujú národno-socialistickú kultúru. Šírenie týchto kníh a spisov prostredníctvom verejných knižníc a kníhkupectiev je zakázané v každej forme (nakladateľstvá, kníhkupectvá, knižnice, a pod.)“ (cit. podľa Sarkowicz/Mentzer, 2002, s. 18 – 19, prel. autorka).
8. Hitler mal právo posledného rozhodnutia aj v prípade Ernst Jünger. P. Bouhler mal námietky proti vydaniu jeho nového románu *Na mramorových útesoch* (*Auf den Marmorlippen*) a žiadal Goebbelsa, aby proti Jüngerovi zakročil. Ale Goebbels sám v tejto veci nerozhodol. Obrátila sa na Hitlera a ten rozhodol, že obľúbeného spisovateľa s množstvom vysokopostavených priateľov doma i v zahraničí treba nechať na pokoji. Sám Jünger to popisuje nasledovne: „Na stretnutí politických vodcov sa jeden z nich, menom Bouhler, na mňa sťažoval. Vraj to takto už ďalej nejde. Hitler sa na chvíľu zamyslel a potom rozhodol, že ma už viac nebudú obťažovať.“ (cit. podľa Schnell, 1976, s. 30, prel. autorka).

Literatúra

BALZER, B.; MERTENS, V. (Hrsg.): *Deutsche Literatur in Schlaglichtern*. Mannheim/Wien/Zürich: Meyers Lexikonverlag, 1990, 516 s.

BREUER, D.: *Geschichte der literarischen Zensur in Deutschland*. Heidelberg: Quelle und Meyer Verlag, 1982, 264 s.

MATHIEU, T.: *Kunstauffassungen und Kulturpolitik im NS*. Saarbrücken: Pfau Verlag, 1997, 365 s.

SARKOWICZ, H.; MENTZER, A.: *Literatur in Nazi-Deutschland. Ein biografisches Lexikon.* Hamburg/Wien: Europa-Verlag, 2002, 457 s.

SCHNELL, R.: *Literarische Innere Emigration 1933-1945.* Stuttgart: Metzler, 1976, 378 s.

SCHNELL, R.(Hrsg.): *Kunst und Kultur im deutschen Faschismus.* Literaturwissenschaft und Sozialwissenschaft 10. Stuttgart: Metzler, 1978, 350 s.

THUNECKE, J. (Hrsg.): *Leid der Worte. Panorama des literarischen Nationalsozialismus.* Abhandlungen zur Kunst-, Musik- und Literaturwissenschaft, Bd. 367. Bonn: Buvier-Verlag, 1987, 465 s.

Internetové pramene

Westenfeldera, F.: *Genese, Problematik und Wirkung nationalsozialistischer Literatur am Beispiel des historischen Romans zwischen 1890 und 1945.* Dostupné na <http://www.westfr.de/ns-literatur/innere-emigration.htm> [cit. 22.4.2010]

http://www.google.de/search?hl=sk&source=hp&q=Reichskulturkammer+&rlz=1R2SKPB_csSK367&aq=f&aqi=&aql=&oq=&gs_rfai= [cit. 22.4.2010]

Oschlies, W.: Joseph Goebbels: „Wollt ihr Feinde oder Freunde sein?“ Dostupné na <http://www.shoa.de/drittes-reich.html> [cit. 28.4.2010]

Resümee

Der Beitrag „Kulturpolitik des Dritten Reiches im Bereich der Literatur“ stellt den Aufbau des Zensursystems im Dritten Reich in den Jahren 1933-45 vor und befasst sich mit dessen Durchlässigkeit im Zusammenhang mit vielen Kompetenzstreitigkeiten und Meinungsverschiedenheiten der Hauptideologen des deutschen Faschismus. Als Beispiele für die partielle Durchlässigkeit dieses Zensursystems werden die „Fälle“ Ernst Wiechert und Erich Kästner angeführt.

K NIEKTORÝM OTÁZKAM TERMINOLÓGIE

Elena Vallová

Katedra anglistiky a amerikanistiky, Fakulta humanitných vied, UMB Banská Bystrica
vallova.elena@fhv.umb.sk

Úvod

V mojom príspevku sa budem zaoberať aktuálnymi otázkami terminológie. Terminológia jej neoddeliteľná súčasť každodennej prekladateľskej i tlmočnickej praxe. Pokúsim sa zhrnúť a porovnať názory terminológov rôznych škôl a národností a načrtnúť možný vývoj a využitie pre prekladateľov a tlmočníkov v praxi.

Odborná terminológia je najaktívnejšou zložkou pri preklade a tlmočení textov pre potreby Európskej únie. Súčasné rozširovanie Európskej únie, globalizácia a nové integračné postupy, informačné technológie, nové myslenie a množstvo prekladaných a tlmočených textov a vystúpení kladú nové požiadavky na zvládnutie odbornej terminológie vo všetkých oblastiach našej existencie. Na mnohých univerzitách na Slovensku, v Čechách, Poľsku, Spojenom kráľovstve Veľkej Británie, Kanade, Francúzsku, Španielsku, Nemecku a hlavne v Belgicku sa venuje veľká pozornosť novému trendu v terminológii socioterminológii. Najrýchlejší vývin socioterminológie bol dosiahnutý na belgických univerzitách, čo je logické v súvislosti s teritoriálnym postavením krajiny a rýchlym pochopením takej dôležitej oblasti, akou je terminológia pre prekladateľskú i tlmočnicu prax.

Nakoľko je nám známe, výskum v oblasti socioterminológie na Slovensku celkom pragmaticky a to i z finančných dôvodov zaostal v porovnaní s Belgickom, Kanadou a Francúzskom.

Na celom svete vzrastá záujem o terminologickú gramotnosť. Súčasný a stále zrýchľujúci sa dopyt po kvalitných prekladoch a tlmočení v rámci Európskej únie i ostatného sveta, s ktorým má EÚ pracovné, ekonomické i právne prepojenie, si vyžaduje zmenu v terminologickom myslení a začína sa zohľadňovať textová a sociolingvistická dimenzia termínov.

Hoci má terminologická práca na Slovensku svoju históriu, ku ktorej neoddeliteľne patria práce takých jazykovedcov ako Horecký a Masár, v súčasnosti v Slovenskej republike chýba

inštitúcia s dostatkom finančných prostriedkov na koordináciu, harmonizáciu a usmernenie terminologickej práce.

Výskumu terminológie sa venuje Katedra aplikovanej lingvistiky (Department of Applied Linguistics) Free University of Brussels. Univerzita organizuje medzinárodné konferencie zamerané na terminológiu. Cieľom ich skúmania sú i dynamické a statické aspekty terminológie Európskej únie a právna terminológia.

V súčasnosti sa do popredia dostáva socioterminológia. Jedným zo základných zdrojov pre prácu terminológa sú normy, napríklad norma ISO/TR 22134.

Slovenskí lingvisti, terminológovia

Na Slovensku sa začínajú venovať problematike terminológie i súčasní lingvisti. Jednou z nich je I. Cibíková. Zaoberá sa pojmami ako socioterminológia: „*Socioterminológia je inšpirovaná sociolingvistikou. Sociolingvistika a socioterminológia napomáha lokalizácii. Týmto spôsobom zakoreňuje vzájomný vzťah medzi odbornými pojmami a rozličnými sociolingvistickými komunitami jej používateľov.*“ (Cibíková, s. 2, 2008).

Lingvistky Chovancová a Křečková rozpracovávajú problematiku terminológie románskych jazykov. V príspevku *Viacjazyčná jazykovedná terminológia: slovenčina a románske jazyky* uvádzajú: „Pri prekladaní odborných jazykovedných textov zo slovenčiny do francúzštiny a naopak sa stretávame s problémami v oblasti metajazyka spôsobenými nielen konfrontáciou jednotlivých jazykových systémov, ale aj odlišnými prístupmi, ktoré sa uplatňujú pri výskume jazyka“ (Chovancová; Křečková, s. 1, 2008). S ich názorom môžeme len súhlasiť.

Dôležitosť výskumu v oblasti terminológie zdôrazňuje Štefková v príspevku *Terminologické trendy* v odbornom preklade, kde uvádza: „Heslo medzinárodnej terminologickej organizácie Termnet:“ **There is no knowledge without terminology**“, poukazuje na to, ako vysoko spoločensky relevantná je oblasť terminológie v spektre vedeckého výskumu, keďže v sebe spája záujmy všetkých vedeckých odborov a prepojenie teórie s praxou.“ (Štefková, s. 1, 2008).

Jednou z vlastností termínu bola roky považovaná jednoznačnosť. Súčasné terminologické výskumy však posúvajú uvedenú vlastnosť do inej roviny. Levická v príspevku

Terminologické teórie vo frankofónnych krajinách uvádza: „*Pokiaľ ide o vzťah termínu a textu a textu, nepotvrdilo sa, že termíny sú od kontextu nezávislé, ale práve naopak.*“ (Levická, 2008, s. 2). Stále častejšie sa v odborných textoch stretávame s medziodborovou polysémiou. Túto skutočnosť potvrdzuje i stanovisko už uvedenej lingvistky: „*Pod vplyvom prelínania vedných odborov a ich rastúcej interdisciplinariny sa v súčasnosti čoraz častejšie stáva, že sa presné ohraničenie oblasti, a teda aj pojmu, stáva takmer utópiou.*“ (ibid). S uvedenými terminologickými javmi sa stretávame v mnohých vedných oblastiach i smeroch, ako príklad môžeme uviesť terminológiu medzinárodného práva, medicíny a životného prostredia.

Zrýchlený vedecký pokrok i rozvoj informačných technológií za posledné roky priniesol do každodenného života každého z nás i zvýšenú frekvenciu terminológie. J. Rakšányiová v príspevku *Terminológia a corporate identity* uvádza: „*Termín ostáva presne a jednoznačne stanovenou lexémou, ale neostáva len vo sfére komunikácie medzi špecialistami. „Prisvojujú“ si ho laici a následne s ním saj veľmi flexibilne narábajú.*“ (Rakšányiová, 2008. s.2).

V roku 2000 vyšla práca I. Masára *Ako pomenúvame v slovenčine*. Ide o veľmi stručnú a prehľadnú publikáciu pre všetkých, ktorí sa vo svojej profesionálnej práci venujú terminológii. V práci sú vymedzené základné pojmy ako: terminológia, termín, štruktúra termínov, tvorenie termínov, terminologická kultúra a efektívnosť komunikácie a desatoro terminológia. Pojem terminológia I. Masár popisuje: „*Slovo (pomenovanie) terminológia sa chápe predovšetkým ako súbor odborných termínov používaných v rozličných oblastiach, teda vo vede, výrobe, umení atď.*“ (Masár, 200, s. 10). Väčšina terminológov sa snaží odpovedať a definovať pojem termín. I. Masár definuje termín ako: „*prvok slovnej zásoby pomenúvajúci pojem vymedzený definíciou a miestom v systéme pojmov konkrétneho vedného odboru, techniky, hospodárstva a ďalších činností*“ (Masár, 1991, s. 29). V práci *Ako pomenúvame v slovenčine* uvádza i *desatoro terminológia*, ktoré bolo sformulované na základe teoretických poznatkov konca dvadsiateho storočia.

Všetci, ktorí sledujú súčasný stav slovenského jazyka v rôznych časopisoch a periodikách i vo vysielaní médií, ťažko by hľadali takú zásadu, ako ju vo svojom *desatore* sformuloval Masár: „*1. Slovenčina je vyspelý jazyk schopný splniť všetky úlohy moderného jazyka, teda aj pomenúvať nové pojmy.*“ (Masár, 2000, s. 56). Mnohí naši ekonómovia, právnici, prípadne odborníci z iných vedných disciplín by sa mohli zamyslieť i nad *deviatym desatorom*

terminológa: „Principiálne odmietať mechanické preberanie cudzích termínov, lebo negarantuje bezporuchovosť odbornej komunikácie.“ (Masár, 2000, s. 56).

Terminológia vo svete

M. T. Cabré v diele *Terminológia, teória, metódy a aplikácie (Terminology Theory, methods and application)* nás zoznamuje so stručným vývojom terminológie ako lingvistickej vedy, sociálnymi a politickými a funkčnými aspektmi vývoja terminológie ako samostatnej vednej disciplíny, organizačnými problémami terminologickej práce a medzinárodnej spolupráce na poli terminológie, vysvetlenie pojmov ako aj vzťahov medzi terminológiou a lingvistikou. Rozoberá vzťahy a spojitosť medzi teoretickou lingvistikou a aplikovanou lingvistikou. Porovnáva terminológiu a lexikológiu, lexikografiu a terminológiu, terminológiu a kognitívne vedy, terminológiu a komunikáciu, terminológiu a dokumentáciu, terminológiu a počítačové vedy a vysvetľuje užitočnosť ovládania terminológie pre rôzne vedné odbory. Terminologička sa zaoberá typmi diskurzu, vysvetľuje pojem terminologická jednotka. Terminologickú jednotku chápe ako systematickú a pragmatickú jednotku. Vysvetľuje význam terminológie v praxi terminografii, teoretické princípy pri tvorbe terminológie, medzinárodné štandardy, dokumentáciu, ktorá sa používa pri tvorbe a zhromažďovaní termínov, rôzne podporné materiály, systematický, monolingválny a multilingválny výskumu terminológie. Rozoberá problematiku terminológie, na spracovanie ktorej sa používajú rôzne počítačové metódy a programy, vytváranie počítačových databáz, ich zostavovanie, tvorbu definícií, ich klasifikáciu a načrtáva i budúcnosť vývoja terminologických databáz. Porovnáva vzťahy medzi terminológiou a štandardizáciou. Vysvetľuje pojmy ako všeobecná štandardizácia, terminologická štandardizácia, terminológia a neológia.

Rita Temmerman v príspevku v časopise *Journal of Linguistics* s názvom *Questioning the univocity ideal. The difference between socio-cognitive Terminology and traditional Terminology* popisuje a vysvetľuje rozdiely medzi sociokognitívnou terminológiou a tradičnou terminológiou.

V nasledujúcej časti môjho príspevku sa chcem venovať terminologičke Rite Temmerman a jej práci *Towards New Ways of Terminological Description*. V jednotlivých kapitolách rozoberá vývoj terminológie ako vedy od princípov štandardizácie a prechod k vedeckému chápaniu terminológie. Zachádza do histórie vývoja terminológie ako vedy a pokúša sa odpovedať na otázku, či je terminológia vedecká disciplína. Pojednáva o Viedenskej terminologickej škole a jej

princípoch. Zaoberá sa tradičnou terminológiou a popisuje tradičné terminologické školy. Stretávame sa tu s názormi na terminologické postupy terminológov, ako sú: Juan C. Sager, Peter Weissenhofer, Britta Zawada and Piet Swanepoel, M. Teresa Cabré, Ingrid Meyer a Kyo Kageura.

V časti nazvanej socioterminológia rozoberá pojmy, ktoré začali používať francúzski terminológovia a terminológovia vo francúzsky hovoriacej časti Kanady. Odklonili sa od metód a princípov Wüsterera a začal vznikať nový trend **socioterminológia**. Tento nový smer v terminológii sa vracia späť ku štúdiu reálneho používania jazyka „real language usage“ (Temmerman, 2000, 31) . Terminológia sa na rozdiel od predchádzajúcich období začína zaoberať štyrmi hlavnými problémami: konceptualizáciou/kategorizáciou, pomenúvaním alebo lexikalizáciou, metaforickými modelmi a diachronickým štúdiom kategórií. Terminologička rozoberá možnosti tvorenia termínov novými metódami a porovnáva ich s tradičnými spôsobmi tvorby termínov. Teóriu demonštruje na terminológii z biotechnológie.

Študuje polysémiu, metaforické modely, kategorizáciu a pomenúvania, porovnáva niektoré pojmy v tradičnej terminológii a sociokognitívnej terminológii a vysvetľuje pojmy ako: „ *starting point* (začiatok), *terms* (termíny), *structure* (štruktúry) *definitions* (definície, monosemy and polysemy (monosémiu a polysémiu a imagination (imagináciu).“ (Temmerman, 2000, s. 228).

Terminologička sa zaoberá sociokognitívnou terminológiou. Sociokognitívna terminológia si vyžaduje celkom iné chápanie terminografie. Uvádza pojmy: „*the category unit* (jednotka kategórie, *the linguistic unit* (lingvistická jednotka), *the reference unit* (referenčná jednotka and *the identification unit* (identifikačná jednotka)“ (Temmerman, 2000, s. 232).

Jedným z japonských lingvistov, ktorí sa zaoberajú terminológiou, je Kyo Kageura. Vo svojej terminologickej práci *The Dynamics of Terminology. A restrictive theory of term formation and terminological growth* sa venuje rôznym pohľadom na tvorbu terminológie, pre nás Európanov tak trochu vzdialenom jazyku, akým je japončina. Terminológ sa venuje skúmaniu teoretického pozadia a vývoju terminológie ako samostatnej lingvistickej vedy, princípom tvorby termínov a ich dokumentácie. Svoje vedecké bádanie podporil kvantitatívnymi vzorcami a kvantitatívnou analýzou terminológie. Výskum Kya Kageuru je podložený presnými matematickými výpočtami a zodpovedajúcimi grafmi.

Záver

Zvládnutie odbornej terminológie z rôznych oblastí nášho života je nevyhnutným predpokladom pri preklade i tlmočení odborných textov. Študenti odboru prekladateľstvo a tlmočníctvo potrebujú zvládnuť princípy a systémy, ako sa odborná terminológia tvorí, zhromažďuje a ako sa pracuje s rôznymi databázami odbornej terminológie. Potrebujú si ju osvojiť a možno i vytvoriť vlastný systém, ako budú terminológiu z rôznych oblastí života používať. Všetky uvedené názory na terminológiu otvárajú široké pole pre skúmanie terminológie rôznych oblastí. Bez dobre zvládnutej terminológie dnes prakticky nie je možný preklad a tlmočenie v žiadnej sfére ľudskej činnosti. Príspevok poskytuje veľmi stručný prehľad k niektorým otázkam na poli skúmania terminológie.

Literatúra

- CABRÉ, M. T. 1998. *Terminology. Theory, methods and applications*. Amsterdam. John Benjamins Publishing Company. 247 s. ISBN 90 272 1634 7.
- CÍBIKOVÁ, I. 2008. *Prínos socioterminológie do terminologickej práce na Slovensku*. In: Terminologické fórum II. Trenčín, ISBN 978-80-80-75-375-7. 181 s.
- CHOVANCOVÁ, K.; KŘEČKOVÁ, V. 2008. *Viacjazyčná jazyková terminológia: slovenčina a románske jazyky*. In: Terminologické fórum II. Trenčín, ISBN 978-80-80-75-375-7. 181 s.
- KAGEURA, K. 2002. *The Dynamics of Terminology. A descriptive theory of term formation and terminological growth*. Amsterdam. John Benjamins Publishing Company. 323 s. ISBN 90-272-2328-9.
- LEVICKÁ, J. 2008. Terminologické teórie vo frankofónnych krajinách. In: Terminologické fórum II. Trenčín, ISBN 978-80-80-75-375-7. 181 s.
- MASÁR, I. 1991. *Príručka slovenskej terminológie*. Bratislava VEDA. 188 s.
- MASÁR, I. 2000. *Ako pomenúvame v slovenčine*. Kapitoly z terminologickej teórie a praxe. Bratislava. SAV 2000. 60 s. ISBN 80-89037-00-3.
- RAKŠÁNYIOVÁ, J. 2008. *Terminológia a corporate identity*. In: Terminologické fórum II. Trenčín, ISBN 978-80-80-75-375-7. 181 s.

ŠTEFKOVÁ, M. 2008. *Terminologické trendy v odbornom preklade*. In: Terminologické fórum II. Trenčín, ISBN 978-80-80-75-375-7. 181 s.

TEMMERMAN, R. 1997. *Questioning the univocity ideal. The difference between socio-cognitive Terminology and traditional Terminology*. In: Hermes, Journal of Linguistics no. 18.

TEMMERMAN, R. 2000. *Towards New Ways of Terminology Description. The sociocognitive approach*. Amsterdam. John Benjamins Publishing Company. 259 s. ISBN 90-272-2326-2.

Resumé

Terminology is one of the most important elements in the process of translation and interpreting of the European Union texts. The terminological institutions and offices are establishing in different member states of the European Union. Legal terminology and environmental terminology is the main target in all terminological institutions. This contribution is devoted to modern points of view on terminological and socioterminological issues and compares current trends in terminological development.

ГОГОЛЬ И СЛОВАЦКАЯ КУЛЬТУРА:

КОНТАКТЫ, ВОСПРИЯТИЕ, ПЕРЕВОДЫ, ИНТЕРПРЕТАЦИИ

(Статья первая)

Л.А. Сугай

Katedra slovenských jazykov, Fakulta humanitných vied, UMB Banská Bystrica
sugay.larisa@fhv.umb.sk

«...Гоголь великий русский поэт, не более; “Мёртвые души” его – тоже только для России и в России могут иметь бесконечно великое значение <...> для всех же других стран их значение мертво и непонятно»¹, – такова была оценка В.Г. Белинского в период публикаций гоголевской поэмы (1842 г.). Нельзя не сделать скидку на то, что столь категорическое заявление было высказано Белинским в пылу его полемики с И.С. Аксаковым о национальном значении произведений Гоголя, тем более, что в том же 1842 году тот же автор по-иному писал о типичности выведенных Гоголем характеров: «Неужели в иностранных романах и повестях вы встречаете все героев добродетели и мудрости? Ничего не бывало! Те же Чичиковы, только в другом платье: во Франции и Англии. Они не скупают мертвых душ, а подкупают живые души на свободных парламентских выборах. <...> Парламентский мерзавец образованнее какого-нибудь мерзавца нижнего земского суда; но в сущности оба они не лучше друг друга»². А с появлением перевода произведений Гоголя на французский язык (1845) критик вообще изменил свое мнение по поводу значения Гоголя только для России. Если прежде он скептически спрашивал, «что бы случилось с любым созданием Гоголя, если б оно было переведено на французский, немецкий или английский язык? Что интересного (не говоря уже о великом) было бы в нем для француза, немца или англичанина?»³, то издание (при участии И.С. Тургенева) повестей Гоголя в переводе Л. Виардо не только было им встречено доброжелательно, но и побудило признать, что Гоголь «не может не иметь для иностранцев полного интереса национальной оригинальности уже по самому содержанию своих произведений»⁴. По словам Белинского, «повести Гоголя с честью выдержали

перевод на язык народа, столь чуждого нашим коренным национальным обычаям и понятиям, и сохранили свой отпечаток таланта и оригинальности»⁵. Не без гордости критик сообщал читателям: «Говорят, что этот перевод, обратив на себя большое внимание во Франции, имел там необыкновенный успех»⁶. Так, в вопросе о соотношении в искусстве *конкретно-исторического, национального* начала и начала *общечеловеческого* знаменитый критик и истолкователь Гоголя приходит к заключению, что именно полное и глубокое постижение и воплощение национальных мотивов в творчестве писателя определяет его мировое значение.

Проблемы восприятия творчества Гоголя за пределами России и перевода его произведений на другие языки не раз становились предметом историко-функционального рассмотрения⁷, существует целый ряд публикаций и диссертационных исследований, посвященных переводам и рецепции Гоголя Германии, Англии, Италии, США и других странах⁸. 2009-ый год, объявленный ЮНЕСКО годом Гоголя, вновь поднял комплекс вопросов, связанных со спецификой эстетического бытования произведений Гоголя в инокультурном пространстве. На проходивших международных конференциях, посвященных 200-летию со дня рождения Гоголя, были представлены доклады, разрабатывающие проблематику рецепции произведений писателя за рубежом России, причем география культурных связей значительно расширена. Помимо традиционных тем «Гоголь в Германии», «Гоголь в Италии», «Гоголь в английской и американской рецепции», освещались вопросы отражений гоголевского творчества в шведской, японской, китайской, казахской и других культурах⁹. Определенное место в юбилейных выступлениях заняла тема рецепции и интерпретации гоголевского наследия в славянских странах. Так, на Девятых Гоголевских чтениях в Москве были представлены доклады Т. Попович «К вопросу о рецепции Гоголя в сербской литературе»¹⁰; Н.Д. Няголовой «О современных режиссерских интерпретациях “Петербургских повестей” в Болгарии» (не опубликован); целое секционное заседание конференции было посвящено украинскому аспекту гоголеведения. На 8-ой международной конференции «Проблемы поэтики II (Творческое наследие Н. В. Гоголя)», проходившей 13–14 октября 2009 в Брно (Чехия), был представлен доклад Олдриха Рихтерека «К современному чешскому переводу “Петербургских повестей Н.В. Гоголя”». К сожалению, заявленный на той же конференции доклад коллеги из Братиславы Люции Маттовой «Dramatická tvorba N.V.

Gogoľa v slovenskom preklade. Prekladateľské koncepcie a interpretačné možnosti» не состоялся в связи с отсутствием докладчика.

Следует признать, что в обширной теме «Гоголь и славянский мир» словацкий аспект остается мало разработанным, хотя словацкие русисты давно уже обратились к проблематике восприятия Гоголя в Словакии, характеризовали влияние русского классика на словацкую прозу, отмечали типологические схождения гоголевских произведений с повестями и романами словацких авторов. Еще в 1920 г. вопрос о наследии Гоголя в связи с изучением творчества Мартина Кукучина (1860–1928) поднял Йозеф Шкултеты¹¹. В различных ракурсах проблема затрагивалась в работах Йозефа Йирасека¹², Владислава Бобека¹³. Не обойден Гоголь вниманием в общих исследованиях, посвященных русско-словацким культурным связям¹⁴. Специальную статью по данной теме написал Андрей Мраз¹⁵, а выдающийся словацкий литературовед Диониз Дюришин выпустил в издательстве Словацкой академии наук монографию «Словацкий реалистический рассказ и Н.В. Гоголь»¹⁶. Эта работа, вышедшая более полувека назад, остается единственной книгой о Гоголе на словацком языке.

В названной монографии дается общая характеристика судьбы гоголевского наследия в Словакии в XIX – начале XX в. (до 1918 г.). Автор рассматривает проблему отношения литературы «штуровского периода» к творчеству Гоголя в контексте истории словацкого романтизма и эпохи формирования в русской литературе реалистического направления. Д. Дюришин отмечает интерес Яна Калинчака (1822–1871) к художественным приемам автора «Тараса Бульбы», рассматривает ранние переводы и адаптации произведений Гоголя, прослеживает эволюцию восприятия творчества Гоголя в Словакии. Касаясь статьи Само Бодицкого – первой работы о Гоголе на словацком языке, опубликованной в 1881 году в журнале «Словенске погляды», – исследователь констатирует, что «благодаря статье Бодицкого, на первый план вышел Гоголь как сатирик. Связано это, бесспорно, было с усилиями жанрово обогатить современную прозу, которая в те годы настойчиво испытывала потребность в переменах и подавала сигналы о необходимости использования реалистических методов»¹⁷. Значение первой словацкой публикации о Гоголе исследователь видел в ее обращенности к проблемам отечественной литературы и цитировал строки Бодицкого: «... и у нас, даст Бог, родится Гоголь, который

гибким бичом хлестал бы наши пороки. Или так уж одеревенели наши кожа и спины, что даже бич сатиры не оставит на них следа?»¹⁸

Как своеобразная реакция на новые тенденции в восприятии Гоголя и обращение переводчиков к его повестям петербургского цикла трактуются в книге переводы С.Г. Ваянского гоголевских статей из «Выбранных мест из переписки с друзьями» и «Арабесок».

Главное внимание исследователя сосредоточено на становлении словацкой реалистической новеллистики и ее художественных тенденциях, восходящих к творчеству Гоголя. По мнению Д. Дюришина, «творческое развитие в рассказах М. Кукучина импульсов, идущих от Гоголя, представляет самую богатую сторону отклика на произведения Гоголя в словацкой литературе»¹⁹. Наряду с характеристикой оригинальных произведений писателя, обогатившего выразительные возможности художественного стиля современной прозы, исследователь отмечает вклад Кукучина как переводчика Гоголя в развитие методов перевода.

В монографии характеризуется также творческое отношение к Гоголю Янка Есенского (1874–1945) и многие другие аспекты проблемы.

Что касается советских исследований, то тема «Гоголь в Словакии» в лучшем случае затрагивалась как сопутствующая (малая составляющая) в общей характеристике чехословацко-русских связей или при рассмотрении наследия писателя в более широком контексте: «Гоголь и славянский мир»; «Гоголь и мировая литература». Работы, о которых идет речь, несут на себе печать ушедшей эпохи с ее идеологическим диктатом. Так, в статье В.Д. Савицкого «Творчество Гоголя в Чехословакии» (1954) после каскада цитат из Ленина и Сталина (никак с темой не связанных) и высказываний «чехословацких писателей-коммунистов» о русской литературе следует многостраничная характеристика истории переводов Гоголя на чешский язык, в которую вкрапливается только одна фраза про словацкий перевод: «В Словакии в 90-х годах над переводом произведений Гоголя много работает крупный словацкий писатель Кукучин»²⁰. Помимо этого в работе найдем только одну, причем весьма субъективную заметку о связи гоголевского наследия со словацкой литературой: «Представляется, например, вполне вероятным предположение, что именно произведения великого мастера русской литературы Н.В. Гоголя помогли созданию одной из лучших вышедших в Чехословакии за последние годы книг – повести

неутомимого борца за дело народа, словацкого писателя-коммуниста Петра Илемницкого (Petr Jilemnický, 1901–1949) – “Хроника” (“Kronika” – 1947)»²¹. Никакого обоснования такого «предположения», однако, автор статьи не дает, считая достаточным указание на то, что «это книга о словацком восстании 1944 г., о героической борьбе словацкого народа под руководством компартии против фашистских оккупантов, о большой любви трудящихся Чехословакии к Советскому Союзу, к освободительнице – Советской Армии»²².

По прошествии десятилетий, конечно, с подобными идеологически ангажированными пассажами уже не сталкиваемся в советской критике, но и обращений к теме эстетического бытования гоголевского наследия в Словакии практически не найдем. Следует все же отметить работу А.П. Соловьевой и Р.Ф. Дорониной «Гоголь и развитие реализма в литературах южных и западных славян» (1988)²³. Хотя в сравнении с другими славянскими литературами Гоголю на словацкой земле уделено меньше внимания, все же в статье отмечены первые публикации переводов произведений русского писателя на страницах словацкой периодики («Сокол», «Орол Татрански», «Народне новины», «Словенске погляды» и др.) и появление первого книжного издания Гоголя в серии «Библиотека романов» (Мартин, 1883–1885); среди первых ярких переводчиков названы Й. Шкултеты и его супруга, писатель М. Кукучин; упомянута статья С. Бодицкого. Авторы пишут о значении творчества Гоголя для таких словацких писателей, как Мартин Кукучин и Янко Есенский. Впрочем, все отмеченные в статье связи словацкой словесности с наследием Гоголя в значительно большем объеме были представлены в вышеназванных работах словацких исследователей. А.П. Соловьева и Р.Ф. Доронина не поднимают вопроса, почему книги Гоголя долгое время не переводили на словацкий язык. Напротив, они затушевывают этот факт и, рассказав о публикациях гоголевских произведений в Чехии и развитии реализма в чешской литературе, пишут: «Знакомство словацких читателей с классиками русского реализма, которое имело место *несколько позже, чем в Чехии*, было также тесно связано с процессами, проходившими в самой словацкой литературе»²⁴. Относительно сочинений Гоголя данная констатация – своеобразный эвфемизм: если в Чехии произведения Гоголя переводили еще при жизни писателя²⁵, то по-словацки они стали публиковаться только с конца шестидесятых годов XIX века. «Когда в 1847 г. на страницах „Орла Татранского“ впервые появилось в Словакии имя

Гоголь в связи с Достоевским (“...В России очень нравится роман “Бедные люди” Ф.М. Достоевского... русская критика... предсказывает ему большую славу, как Гоголю – знаменитому писателю повестей”), это не означало почти ничего: из Гоголя у нас не было переведено ни строчки. Мы знали его только по чешским и польским переводам. Первые переводы на словацкий язык появились только в 1868–1869 гг. (Незабудов “Иван Федорович Шпонька и его тетушка”; “Копейкин” – отрывок из “Мертвых душ”), первая статья о Гоголе выходит лишь в 1881 г. (Само Бодицкий)»²⁶, – пишет автор предисловия к двухтомному словацкому изданию Н.В. Гоголя профессор Андрей Червеняк.

Почему Гоголь «заговорил» по-словацки позднее, чем на других европейских языках, в том числе братских славянских²⁷? Дело не в отсутствии талантливых переводчиков или трудности (непереводимости) гоголевских текстов. Поэзию А.С. Хомякова, например, тогда словаки активно переводили, а стихотворные произведения передать средствами иного языка не менее сложно, чем гоголевскую прозу.

Причина позднего прихода Гоголя к словацкому читателю может показаться парадоксальной – это любовь к России, русофильство словацкой интеллигенции. Противостояние многовековому государственно-политическому гнету, политике насильственной мадьяризации словацкого населения обострило у деятелей словацкой культуры чувство патриотизма и обусловило их приверженность идеям панславизма. Общественно-политические условия явились неблагоприятной почвой для распространения произведений Гоголя в Словакии. «Словацкая культурная и литературная мысль (Коллар, Шафарик, затем штуровцы), которая все надежды на свободу словацкого народа связывала с (царской) Россией, не нуждалась в писателе, который изображал загнивание и распад поручителя этой надежды»²⁸.

Гоголь мог быть принят панславистами лишь как автор «фольклорных» произведений. Б. Носак-Незабудов (Bohuslav Nosák-Nezabudov, 1818–1877) переводил повести из цикла «Вечера на хуторе близ Диканьки» («Заколдованное место», «Потерянная грамота», «Вечер накануне Ивана-Купалы»²⁹), что же касается «Повести о капитане Копейкине»³⁰, то ее перевод, по словам Сони Лесняковой, «является исключением не только с точки зрения тогдашнего, но и позднейшего выбора произведений Гоголя. Дело в том, – поясняет исследовательница, – что писатель рисует

весьма негативный образ русского общества, абсолютно противоречащий словацким идеализированным представлениям о жизни в царской России»³¹.

Итак, в неприятии Гоголя как сатирика и критика современной ему российской действительности кроются причины более позднего в сравнении с чешской культурой, освоения гоголевского творчества в Словакии. То, что «гоголевская художественная индивидуальность чехам была известна уже в тридцатые годы», объясняют также тем обстоятельством, что популярности Гоголя «способствовали писательские встречи и особенно контакты с некоторыми представителями чешской литературной жизни»³². На первое место при этом выдвигается фигура Яна Коллара (1793–1852). Но «представитель чешской литературной жизни», Коллар был чешско-словацким поэтом. Словак по рождению, он писал свои произведения по-чешски, но с множеством особенностей, свойственных словенской речи, тому среднесловенскому говору, который вскоре сделался литературным языком словаков. Собиратель славянского фольклора, защитник политических и культурных прав словаков, этот деятель славянского возрождения был, думается, среди чешских литераторов особенно близок Гоголю – малороссу, писавшему по-русски.

О личных связях русского писателя с Колларом, о том, что Гоголь, сам постоянно нуждавшийся в материальной поддержке друзей, пытался помочь собрату по перу, также находившемуся в трудном положении, свидетельствует письмо Гоголя из Рима М.П. Погодину от 5 мая 1839 г. «Ничего я до сих пор не сделал для Колара, – сожалеет Гоголь и рассказывает о предпринятых шагах: – Виделся наконец с Демидовым, но лучше если бы не делал этого. – Чудак страшный! Его останавливает что бы ты думал? Что скажет государь? Что мы переманиваем Австрийского подданного. Из этого, де, могут произойти неприятности между двумя правительствами. Я толковал ему, что мы не переманиваем, но что это вспоможение, которое оказать никому не может быть воспрещено, но заметил, что мои убеждения были похожи на резиновый мячик, которым сколько ни бей в стену, он от нее только что отскакивает. Словом, это меня рассердило, и я не пошел к нему на обед, на который он меня приглашал на другой день»³³.

Павлу Николаевичу Демидову (1798–1840), одному из членов семьи Демидовых, владельцев уральских заводов, Гоголь был благодарен за поддержку «Ревизора» в 1836 г., о чем писатель узнал позднее. Учредивший в 1830 г. в Академии Наук ежегодные так

называемые «демидовские награды» – для поощрения, как было сказано в положении о премиях, наук, техники и искусства, Демидов требовал (увы, безуспешно!) от Академии, которой передоверил право определять претендентов на премию, наградить Гоголя – автора комедии «Ревизор»³⁴. Скорее всего, узнав об этом факте³⁵, Гоголь и обратился к меценату с просьбой оказать финансовую помощь словацкому поэту. Попытка Гоголя, как видим, не увенчалась успехом: опасения мецената, говоря словами гоголевского Манилова, «не будет ли это предприятие, или чтоб еще более так сказать, выразиться, негоция <...> несоответствующею гражданским постановлениям и дальнейшим видам России» (VI, 35), стали непреодолимым препятствием на пути благородного деяния. Российская империя, на которую возлагали свои чаяния словацкие панслависты, не протянула руку помощи ни угнетенному народу, ни даже одному из прославленных ее сынов. Однако само намерение Гоголя просить о помощи для Коллара – факт, заслуживающий внимания, свидетельствующий о приверженности Гоголя делу развития славянской культуры.

Славянские симпатии, как отмечает проф. Червеняк, пробудились у Гоголя еще в лицейские годы. Исследователь акцентирует внимание на роли директора Гимназии высших наук (Лицея кн. Безбородко) И.С. Орлая (1771–1829) в формировании взглядов юного Гоголя. Выходец из Австро-Венгрии, Орлай «знал Коллара, Шафарика и других словацких просветителей. Свой народ в австро-венгерской тюрьме народов никогда не забывал. От него Гоголь впитал духовный модус славянской – и словацкой – культуры. К нему, возможно, тянутся нити Тараса Бульбы и образа Карпат в гоголевской повести «Страшная месть»»³⁶.

Если образы повестей Гоголя, может, и не следует напрямую связывать с влиянием лицейского наставника, общая характеристика истоков симпатий к славянской и словацкой культуре вполне правомерна. Как видим, в зрелые годы Николай Васильевич остался верен данным симпатиям, проявил участие к словацкому поэту, хотя и Коллар, и Шафарик, и их последователи не пропагандировали сочинений Гоголя в словацкой среде и сознательно избегали переводить произведения русского писателя, как порочащие их идеал – Россию.

Даже в начале XX века поэма «Мертвые души» не доходила до словацкого читателя, хотя попытки и весьма успешные перевода этого главного произведения Гоголя

предпринимались. Так, в Архиве литературы и искусства Матицы словацкой (г. Мартин) хранится беловая рукопись Юрая Маро под названием «Dobrodružstvá Čičikova, alebo Mŕtve duše» («Похождения Чичикова или Мертвые души»³⁷). В рукописи нет данных о времени ее написания, поэтому установить точно, когда был сделан перевод, весьма трудно. Даты жизни переводчика известны: 21 апреля 1853 – 26 марта 1918 г. Интерес к русской литературе проявился у Маро с раннего детства. Пребывание в России (где он, продолжая дело отца, вел торговлю), знакомство с русскими писателями (шесть недель, в частности, он гостил у Льва Толстого) преопределили его переводческую будущность: с конца XIX в. Юрай Маро стал ведущим переводчиком таких изданий, как газета «Народне новины» и журнал «Словенске погляды». Маро известен как переводчик Чехова и Куприна, при посредстве русского языка переводил и нерусских авторов. Почему же его перевод гоголевских «Мертвых душ» – первый полный словацкий перевод – остался неопубликованным? Скорее всего, работа не пошла в печать по тем же идейным причинам, которые и прежде сдерживали словацких любителей русской словесности обращаться к творчеству Гоголя. Например, относительно переводов рассказов А.П. Чехова (с 1901 по 1914 г. перевел Маро 144 его произведения) проф. А.Г. Машкова пишет: «Однако русофильские взгляды не позволяли Маро обратиться к рассказам, в которых звучала критика российской действительности. <...> По мере усиления критической направленности прозы Чехова Маро отказался от ее перевода, ограничиваясь лишь старыми публикациями ранних рассказов, а затем он и вовсе переключился на Куприна...»³⁸ Те же русофильские взгляды, думается, встали и на пути публикации поэмы Гоголя на словацком языке. А жаль: переводческое мастерство Юрая Маро и принципы презентации текста заслуживают серьезного внимания и могут поспорить со многими последующими опытами перевода произведений Гоголя.

Не восстанавливая всю историю эстетической жизни гоголевского наследия в Словакии (переводы, литературно-критические воззрения на творчество Гоголя и художественные параллели в литературе 20-х–40-х годов XX в. достаточно полно представлены в названных выше работах словацких коллег), обратимся к более близким нам временам и вопросам, практически не поднимавшимся исследователями.

Русский язык два последних десятилетия перестал быть обязательным предметом в словацких средних и высших школах, и представители молодых поколений в

подавляющем большинстве уже не умеют читать по-русски. Современный словацкий читатель знакомится с Гоголем, главным образом, в переводах Даны Лехутовой: они составляют основной корпус текстов двухтомника произведений Гоголя, вышедшего в 1989 г., они же используются и в более поздних переизданиях. Насколько же адекватно предстает гоголевский текст в данной словацкой версии?

Есть объективные языковые (семантические) трудности, преодолеть которые переводчику не так-то просто. Возьмем, например, заглавие гоголевской поэмы, в котором спаяны социально-исторические реалии, свойственные только России, и религиозно-символический смысл. Точный перевод заглавия «Mŕtve duše» не передает, однако, гоголевскую символику, основанную на наложении разных значений слова «душа». Вспомним, как при первом упоминании заглавия в московском цензурном комитете возникло возражение председателя, о чем сам Гоголь рассказал в письме к Плетневу:

«Как только занимавший место президента Голохвастов услышал название: Мертвые души, закричал голосом древнего римлянина: – Нет, этого я никогда не позволю: душа бывает бессмертна; мертвой души не может быть, автор вооружается против бессмертья. В силу наконец мог взять в толк умный президент, что дело идет об ревижских душах. Как только взял он в толк и взяли в толк вместе с ним другие цензора, что мертвые значит ревижские души, произошла еще бóльшая кутерьма. – Нет, закричал председатель и за ним половина цензоров. Этого и подавно нельзя позволить, хотя бы в рукописи ничего не было, а стояло только одно слово: ревижская душа – уж этого нельзя позволить, это значит против крепостного права» (XII, 28–29).

«Игра смыслами» не отражается в вышеназванном переводе поэмы (жанровое ее обозначение в подзаголовке, заметим, столь важное для понимания, Д. Лехутовой вообще опущено). Уже первая фраза Гоголя если и не предваряет всего сочинения, повествующего об афере Чичикова, то предлагает прочтение заглавия книги в определенном ракурсе: «В ворота гостиницы губернского города NN въехала довольно красивая рессорная небольшая бричка, в какой ездят холостяки: отставные подполковники, штабс-капитаны, помещики, *имеющие около сотни душ крестьян*, – словом, все те, которых называют господами средней руки» (VI, 7, курсив мой – Л.С.). «Сотня душ крестьян» исчезает в переводе: «... starkári so stovkou nevoľníkov, slovom, všetci, čo za pokladajú za príslušníkov strednej vrstvy»³⁹.

Передать не только многозначность названия поэмы, но и ключевые сцены торгов мертвыми душами перевод Д. Лехутовой практически не в силах. Самое яркое «сталкивание» значений слова «душа» – реплика Собакевича – «Право у вас душа человеческая все равно что пареная репа. Уж хоть по три рубли дайте!» (VI, 105) – преобразуется автором перевода до неузнаваемости:

«–No, človeče, vy ste naozaj z lacného kraja. Keby ste aspoň tri rube dali»⁴⁰. (Дословно: «Но, человек, вы действительно из дешевого края. Хотя бы три рубля дали»). Дешевизна предлагаемой Чичиковым цены озвучена, но вместе с идиомой «дешевле пареной репы»⁴¹ пропала и главная тема – платы за человеческую душу и платы за владение крепостным. А ведь именно эта фраза вызывала особое опасение даже «прогрессивных» цензоров, о чем сообщал Гоголь: «Теперь следуют толки цензоров-европейцев, возвратившихся из-за границы, людей молодых. “Что вы ни говорите, а цена, которую дает Чичиков (сказал один из таких цензоров, именно Крылов), цена два с полтиною, которую он дает за душу, возмущает душу. Человеческое чувство вопиет против этого, хотя, конечно, эта цена дается только за одно имя, написанное на бумаге, но все же это имя душа, душа человеческая, она жила, существовала. Этого ни во Франции, ни в Англии и нигде нельзя позволить. Да после этого ни один иностранец к нам не придет”» (XII; 29).

Проблема передачи многозначности гоголевского названия поэмы, его конкретно-исторического и высшего, символического, смысла актуальна при переводе не только на словацкий язык. Как же следует поступать в подобных случаях переводчикам и издателям? Нужны развернутые исторические и лингвокультурологические комментарии к тексту, а не скупое упоминание о крепостном праве на развороте суперобложки⁴², текст которой обычно не читают.

Если текст суперобложки и не привлечет внимания читателя, того же нельзя сказать о внешнем оформлении книги – это первое, с чем знакомится взявший ее в руки. С. Кржижановский, посвятивший прекрасную работу поэтике заглавий (единственное сочинение увидевшее свет при жизни исследователя), считал обложку и книгу художественным целым, поднимая, таким образом, вопрос о психологии восприятия⁴³. Какую же функцию «предтекста» выполняет, например, обложка гоголевских «Мертвых душ», на которой изображен не Гоголь, не Чичиков, а какой-то ответственный советский товарищ, одетый согласно фасону пятидесятых годов XX века?⁴⁴

Нужно вводить читателя в проблематику и стилистику текста, знакомить с историей написания и издания книги, с литературно-критическими откликами на нее. Переводчик художественного произведения должен раскрыть и донести до публики не только текст, но и контекст сочинения, иначе нельзя говорить об адекватном переводе даже заглавия. Ю.В. Манн в одном из интервью характеризовал удачные и неудачные переводы произведений Гоголя и отмечал в качестве положительного примера перевод «Мертвых душ» на немецкий язык, выполненный исследователем Вольфгангом Казаком и сопровождающийся обстоятельными комментариями переводчика. Проф. Манн подчеркивал: «Такой комментарий необходимо читать вместе с текстом, это не то, что можно посмотреть потом, здесь комментарий необходим для полноты эстетического впечатления»⁴⁵. Примером такого перевода, сопровождаемого ссылками-примечаниями, являлся вышеупомянутый перевод Юрая Маро, предвосхитивший современные комментированные публикации, но до сих пор не изданный и не привлечший внимания исследователей.

Начиная с первой страницы поэмы Гоголя (подзаголовки переводчик сохранил), Маро широко использовал подстрочные сноски-комментарии к историко-социальным, культурным и бытовым реалиям русской жизни, к русизмам, которые вводил в словацкий текст. *Балалайка, щи, лапти, пуд, ватрушка и пр.* русские лексемы (данные в латинице со словацкими диакритическими знаками) снабжены примечаниями переводчика. Щи (šči), например, не превращались в капустницу – словацкое национальное блюдо, как у более поздних переводчиков, но сопровождалась внизу страницы пояснением: «Щи – национальная еда, приготовляемая из капусты (кислый суп)»⁴⁶. Были в примечаниях переводчика неточности в определениях, были попытки приравнять отдельные элементы русского быта к известным словацким реалиям. Например, *лапти* – «обувь из лыка», как справедливо значилось в сноске, переводчик зачем-то уподоблял тут же словацким «капсам», то есть войлочным буркам⁴⁷. «Ватрушка» именовалась «пирогом с начинкой»⁴⁸, когда у ватрушки начинка всегда определенная – творог и в словацком языке есть точное лексическое соответствие – *tvarohový kolač, tvarožník*. Вряд ли можно согласиться, что балалайка – это «примитивная лютня»⁴⁹, в пуде, конечно, не «около 20-ти кг»⁵⁰, а точно 16. Но все эти мелочи не снижают положительного впечатления от избранной переводчиком методы сочетания перевода, как мы теперь скажем, с лингвокультурологическим

комментарием. В главном своем комментарии, сопровождавшем ключевое слово «душа», переводчик достигал, на мой взгляд, цели – вводил читателя и социальную обстановку феодально-крепостнической России и раскрывал второе значение в русском языке и русском обществе понятия «душа», чем подготавливал читателя к постижению смысла чичиковской аферы и сюжета поэмы в целом. Во-первых, словосочетание «сто душ крепостных» не исчезало бесследно из начальных строк первой главы: «...statkari, vládnuci tak asi po sto duši^{*} sedliakov...» («помещики, имеющие около сотни душ крестьян»⁵¹). Во-вторых, отмеченное в тексте звездочкой слово сопровождалось внизу страницы, под чертой, развернутым пояснением: «В период крепостного права в России было обычаем считать состоятельность мелкопоместных дворян не по площади их земель, а по числу душ крестьян, которыми они владели, разумеется, мужских»⁵². Две с половиной строчки подтекстовой ссылки, таким образом, вводили читателя в эпоху, обычаи и нравы крепостнической России, раскрывали реальные основы невероятного предприятия героя, творимого фантазией Гоголя. Мало того, здесь заранее давались ответы на возможные при дальнейшем чтении вопросы, почему Чичиков не намерен приобретать мертвые души «женского пола» и зачем в список проданных мертвых крепостных Собакевич вставляет Елизаветь Воробей, поменяв конечную имени «а» на «ъ».

Еще раз остается сожалеть, что рукопись Ю. Маро за целое столетие не привлекла внимание исследователей и издателей.

И все же в истории переводов произведений Гоголя на словацкий язык бесспорное лидерство занимают работы такого мастера, как Зора Есенска (1909–1972). Непревзойденный переводчик русской классики от Пушкина до Шолохова, к произведениям Гоголя Есенска обращалась неоднократно. Ею переведены «Вечера на хуторе близ Диканьки» (изд. 1947, 1953 гг.), «Тарас Бульба»⁵³ (изд. 1953, 1966 гг.) и «Миргород» в целом (изд. 1946, 1953, 1968 гг.), «Ревизор» (1961). «Мертвые души», увидевшие свет в ее переводе в 1946 г. и дважды переиздававшиеся (1952, 1961), бесспорно, следует считать не только лучшим переводом Гоголя на словацкий язык, но и одним из самых удачных, наиболее близких к оригиналу переводных произведений вообще. Переводчица не прибегала к постраничным примечаниям, как Ю. Маро, но находила в родном языке равнозначные, а порой и равнозвучные соответствия, что даже забываешь, что читаешь не оригинал, кажется, Гоголь сам заговорил по-словацки.

Русизмы-«гоголизмы» органично входили в словацкую речь, расширяли и обогащали ее лексический запас.

З. Есенска с первых строк вводила в сознание читателя русские реалии и двойное значение слова «душа»: среди «холостяков», обычно едущих в небольшой рессорной бричке, в точном соответствии с гоголевским текстом значились «*statkári, čo majú asi sto duší poddaných*»⁵⁴ – «помещики, имеющие около сотни душ крестьян» («*poddaný*» – барщинный крестьянин). Не выпадала из диалога Чичикова и Собакевича и сентенция о человеческой душе и пареной репе:

«“A aká bude vaša posledná cena“? povedal konečne Sobakevič.

“Dva a pol.”

“Naozaj, vy máte dušu ani varenú repu. Už aspoň po tri ruble dajte”»⁵⁵ («Право, у вас душа словно вареная репа»). Можно привести еще десятки интересных и удачных примеров перевода, но важнее охарактеризовать общее отношение Есенской к переводимому произведению, ее понимание художественного метода Гоголя.

Нужно отметить, что в течение целого столетия, начиная с 80-х годов XIX в., когда словацкая литературная критика (с традиционным опозданием) начала акцентировать внимание на реализме Гоголя, ракурс восприятия и интерпретации гоголевского метода практически не менялся. В этом контексте данная переводчицей в послесловии к книге трактовка гоголевского творчества не может не вызывать заслуженного интереса и признания. В первых же строках своей небольшой статьи Зора Есенска задавалась вопросом, можно ли Гоголя заключить в «коробочку» под названием «реализм»? И отвечала: «Как все действительно огромно, и Гоголь высовывается из любой коробочки. Юморист? Да, то есть “смех сквозь слезы”, как говорил и он в “Мертвых душах”, но “юмористический” “Миргород” заканчивается восклицанием “Грустно на свете, господа!” Реалист? Конечно же, но сколько “романтического” в реалистическом “Тарасе Бульбе” и сколько фантастики в “Вечерах на хуторе близ Диканьки”!»⁵⁶ Переводчица подводит своеобразный итог своим вопросам-ответам. «И отважмся сказать: еще более фантастическим является он в произведениях чисто реалистических...»⁵⁷

Это писано, напомним, в 1946 г., когда на родине писателя столь «крамольные» оценки, выдвинутые в начале века в работах Д.С. Мережковского, Андрея Белого, В.Я. Брюсова, давно были заклеены представителями официального советского

литературоведения как «декадентская клевета на Гоголя»⁵⁸. Но в послевоенной Чехословакии еще не установился тоталитарный режим с диктатом «единственно верной идеологии», еще ощущались творческие импульсы Серебряного века, шедшие от русской эмиграции первой волны, «железный занавес» социалистического лагеря еще не разорвал культурные связи с Западной Европой и Америкой.

В качестве подзаголовка книги значится жанровое определение «Роман», но в статье переводчица подробно пишет об авторском определении «Мертвых душ» как поэмы, характеризует первое издание книги, подготовленное Гоголем, где на титуле слово «поэма» было написано большими, бросающимися в глаза буквами. «Есть ли такой подзаголовок иронический? Или следствие обстоятельств, что Гоголь задумал написать дальнейшие тома, где хотел изобразить положительные типы и в конце концов привести к покаянию и Чичикова? – спрашивает З. Есенска. – А что если и то и другое. А что если ни то и ни другое, но действительно “Мертвые души” являются “поэмой” о наипугающем из дьяволов – который мучил и Ивана Карамазова, то есть Достоевского – о дьяволе срединности и обыденности?»⁵⁹ На память сразу приходят страницы «исследования» Д.С. Мережковского «Гоголь и чёрт» (1906). В 1961 г. во втором издании перевода «Мертвых душ» переводчица восстановила на титульном листе гоголевский подзаголовок – «Роэма».

Почему же в последующие годы мастерский перевод Зоры Есенской не переиздавался? Почему переведенный ею «Ревизор» (по оценкам критики, «для нее как переводчицы русской классики нетипичный»⁶⁰, модернизированный) известен лишь в ротاپринтном варианте для театральной постановки (Bratislava: DILIZA, 1961)? Почему после появления в 1968 г. сборника повестей «Mirhorod» словацкий читатель уже не имел возможности встретиться с Гоголем в переводе Есенской? Вновь причины внелитературные, идеологические встали на пути Гоголя к словацкому читателю. Прославленная переводчица попала в ЧССР в «черный список», не имела права печататься и до конца жизни была отлучена от литературы после того, как в 1969 году в издательстве «Татран» вышел переведенный ею роман Бориса Пастернака «Доктор Живаго». Посмертная реабилитация «табуированной переводчицы»⁶¹ не может считаться осуществленной до конца, пока переведенные ею книги вновь не появятся на книжных прилавках, пока истинный «словацкий Гоголь» не станет народным достоянием.

Еще одна судьба и одна книга, вышедшая в Братиславе в 2003 году, заслуживает внимания. Речь идет о публикации по найденным записям студентов курса лекций, посвященных Гоголю, читанных в конце 40-х – начале 50-х годов XX в. в Университете им. Я.А. Каменского (Братислава) выдающимся филологом А.В. Исаченко (1911–1978). Но об этом и ряде других произведений читайте в нашей следующей статье.

Примечания

¹ БЕЛИНСКИЙ, В.Г.: *Несколько слов о поэме Гоголя: Похождения Чичикова или мертвые души*. In: *Собрание сочинений*: В 9 т. Москва, 1979, т., V, с. 61–62.

² БЕЛИНСКИЙ, В.Г.: *Литературный разговор, подслушанный в книжной лавке*. In: Там же, с. 133.

³ БЕЛИНСКИЙ, В.Г.: *Несколько слов о поэме Гоголя: Похождения Чичикова или мертвые души*, с. 60.

⁴ БЕЛИНСКИЙ, В.Г.: *Перевод сочинений Гоголя на французский язык*. In: *Собрание сочинений*: В 9 т. Москва, 1982, т. VIII, с. 472.

⁵ Там же.

⁶ Там же.

⁷ См., например: АЛЕКСЕЕВ, М.П.: *Мировое значение Гоголя*. In: Гоголь в школе. Сборник статей под ред. В.В. Голубкова и А.Н. Дубовикова. Москва, 1954, с. 126–154; Гоголь: Статьи и материалы. Ленинград, 1954; Гоголь и мировая литература / Ответственный редактор Ю.В. Манн. Москва, 1988; Гоголь: История и современность: К 175-летию со дня рождения / Составители В.В. Кожинов, Е.И. Осетров, П.Г. Паламарчук. Москва, 1985; Гоголь и литература народов Советского Союза. Ереван, 1986; Микола Гоголь і світова культура. Киев-Нежин, 1994; Гоголь как явление мировой литературы: По материалам международной научной конференции, посвященной 150-летию со дня смерти Н.В. Гоголя, 31 октября – 2 ноября 2002 г. / Ответственный редактор Ю.В. Манн. Москва, 2003; Гоголь и Италия = Gogol' e Italia: Материалы Международной конференции «Николай Васильевич Гоголь: между Италией и Россией» / Составители М. Вайскопф, Р. Джулиани. Москва; Иерусалим, 2004; Н.В. Гоголь и славянский мир (русская и украинская рецепции) / Редактор Н.В. Хомук. Томск, 2007; Н.В. Гоголь и славянский мир (русская и украинская рецепции): Сборник статей / Редактор Н.В. Хомук. Томск, 2008. Выпуск 2; Н.В. Гоголь и литература народов СССР: Библиографический указатель, Нежин, 1985.

⁸ См., например: РУДЕНКО, Н.Е.: *Гоголь во французских переводах. (К проблеме русско-французских литературных связей 40–60-х годов XIX столетия)*: Автореферат диссертации ... кандидата филологических наук. Львов, 1955; ГУРАЛЬ, С.К.: *Гоголь в современном американском литературоведении. (Проблемы художественного метода и повествования)*: Автореферат диссертации ... кандидата филологических наук. Томск, 1985; МКРТЧЯН, К.Л.: *Петербургские повести Гоголя в армянских переводах. Прочтение оригинала как переводческая проблема*. Автореферат диссертации ... кандидата

филологических наук. Ереван, 1985; БАЛАЖОВА, А.: *Восприятие и оценка творчества Н.В. Гоголя в Чехии*: Автореферат диссертации ... кандидата филологических наук. Ленинград, 1990; СТЕПАНОВ, В.Г.: *Издания произведений Н.В. Гоголя в Англии в XX века*: Автореферат диссертации ... кандидата филологических наук. Москва, 1993; КОРМИЛИЦЫН, А.А.: *Комедия Н.В. Гоголя «Ревизор» в Англии XX века: проблемы интерпретации*: Автореферат диссертации ... кандидата филологических наук. Саратов, 2000; ТАРАСОВА, Е.К.: *Н.В. Гоголь в немецкоязычном литературоведении (70–90 годы XX века)*. Москва, 2002 и др.

⁹ См., например, раздел «Преодолевая языковой барьер». In: *Н.В. Гоголь и русская литература: К 200-летию со дня рождения великого писателя. Девятые Гоголевские чтения*: Сборник докладов Международной научной конференции. Москва, 1–5 апреля 2009 г. Москва, 2010, с. 409–454, а также тезисы докладов Я. Войнович, Чэнь Шесюн, А.С. Шолоховой, О.А. Седаковой, Тянь Да-вэй, Б.Л. Рифтинаю. In: *Юбилейная международная научная конференция, посвященная 200-летию со дня рождения Н.В. Гоголя*. Тезисы. Москва, 2009, с. 117, 118, 160–175.

¹⁰ Там же, с. 426–433.

¹¹ См.: ŠKULTÉTY, J.: *Martin Kukučín*. In: *Národné noviny*. 1920, č. 109.

¹² См.: JIRÁSEK, J.: *Češi, Slováci a Rusko*. Praha. 1933, s. 297, 298.

¹³ См.: BOBEK, W.: *Z dejín jedného motívu*. In: *Slovenské pohľady*. XLIX, [1931], č. 5.

¹⁴ См.: POPOVIČ, A.: *Ruská literatúra na Slovensku v rokoch 1863–1875*. Bratislava, 1961; *Ruská literatúra v slovenskej kultúre v rokoch 1836–1996*. Bratislava, 1998.

¹⁵ См.: MRÁZ, A.: *K poznaniu diela N.V. Gogola u Slovákov*. In: MRÁZ, A.: *Zo slovenskej literárnej minulosti*. Bratislava, 1953, s. 253–265.

¹⁶ ĎURÍŠIN, D.: *Slovenská realistická poviedka a N.V. Gogol'*. Bratislava, 1966. 243 s.

¹⁷ *Ibid*, s. 57–58. Здесь и далее все цитаты словацких источников даны в переводе автора статьи.

¹⁸ *Ibid*, s. 57

¹⁹ *Ibid*, s. 234.

²⁰ САВИЦКИЙ, В.Д.: *Творчество Гоголя в Чехословакии*. In: *Гоголь: Статьи и материалы*. Ленинград, 1954, с. 300.

²¹ Там же, с. 309.

²² Там же, с. 310.

²³ См.: *Гоголь и мировая литература* / Ответственный редактор Ю.В. Манн. Москва, 1988, с. 84–115.

²⁴ Там же, с. 98 (курсив мой – Л.С.).

²⁵ Первая публикация в чешском переводе относится к 1839 г.: *Taras Bulba. Ataman Zaporožcůw. Obraz kozáckáho žiwota w 16 století, z rusk. od N. Gogola př. K.Z. (Kar. Zap)*. In: *Kwěty*. 1839. № 16–25. Подробнее о переводах произведений Гоголя см.: TÁBORSKÁ, J.: *Gogol' v české literatuře čtyřicátých a padesátých let. Čtvero setkání s ruským realismem*. Praha, 1958, s. 79–176.

²⁶ ČERVENÁK, A.: *Hľadač jednoty nejednotného*. In: GOGOL, N.V.: *I. Večery na dykaňskom laze. Myrgorod. Petrohradské príbehy*. Bratislava, 1989, s. 23.

²⁷ Незначительное количество переводов и их более позднее появление в сравнении с переводами на чешский, сербский, польский, болгарский и хорватский языки зафиксировала в 1913 году специальная библиография. Так, библиограф отметил к началу XX в. 73 перевода на чешский язык, первый из которых относится к 1839 г.; 42 – на сербский (первый – 1850 г.); 30 – на болгарский (первый – 1858 г.); 27 – на польский

(первый – 1842 г.); 10 на хорватский (первый – 1853 г.). Только на словенский язык стали переводить Гоголя позже, чем на словацкий (первый перевод – 1872 г.), но количественно словенцы все же опередили словаков – 16 переводов к началу XX в. См.: ЗАБОЛОЦКИЙ, П.А.: *Гоголь в славянских переводах*: Библиографическая заметка. Санкт-Петербург, 1911. 23 с.

²⁸ ČERVENĀK, A.: *Hľadač jednoty nejednotného*, s. 23.

²⁹ См.: GOGOL, N.: *Ztratený list. Starobyľa pověst rozpravana od diačka ***skej cirkve* / Pr. Nezabudov. In: Sokol. 1868, ě. VIII, s. 208–213; GOGOL, N.: *Poĉarovane miesto. Starobyľa pověst rozpravana od diačka ***skej cirkve*. In: Sokol, 1868, ě. XII, s. 368–371.

³⁰ GOGOL, N.: *Povešť o Kapitánovi Kopejkynovi* / Pr. Nezabudov. In: Sokol, 1868, ě. V, s. 133–136.

³¹ *Ruská literatúra v slovenskej kultúre v rokoch 1836–1996* / KUSÁ, M., LESŇÁKOVÁ, S., MALITI, E., PAŠTEKOVÁ, S., TESAŘOVÁ, J. Bratislava, 1998, s. 18. Впрочем, Д. Дюришин усматривает в переводе Б.Н. Незабудова отрывка из «Мертвых душ», равно как и в адаптации «Ревизора», выполненной М.Ш. Ференчиком под названием «Комиссар или Не пеняй на зеркало, коли рожа крива» (*Komisár alebo Nehnevaj sa na zrkadlo, máš-li krivé ústa*) (постановка на любительской сцене в Мартине, в 1871 г.), закономерные шаги в движении словацкой прозы и драматургии к реализму и в постижении Гоголя как сатирика. См.: ĀURISIN, D.: *Slovenská realistická poviedka a N.V. Gogol*, s. 55–57.

³² POPOVIĀ, A.: *Ruská literatúra na Slovensku v rokoch 1863–1875*. Bratislava, 1961, s. 99.

³³ ГОГОЛЬ, Н.В.: *Полное собрание сочинений*. В 14 т. Москва; Ленинград, 1938–1952, т. XII, с. 224. Далее все ссылки на данное издание даются в тексте, в круглых скобках, с указанием тома – римскими цифрами и страницы – арабскими цифрами.

³⁴ Подробнее см.: АЛЯНСКИЙ, Ю.Л.: *Хорошее отношение к лошадям*. In: Санкт-Петербургские ведомости. 2009. 30 янв. Вып. № 016.

³⁵ Датировка письма к Демидову (XII, 231–233) не определена: «январь – май 1839? Рим». Думается, оно написано раньше, чем письмо Погодину (от 5 мая 1839 г.), и первые его строки – «Милостивый государь, Павел Николаевич! Мое сожаление на мои неудачи вас видеть так велико, что я решил писать к вам. Нет, во что бы то ни стало, но я должен вас видеть» – это не «желание заглазить отсутствие» на обеде у Демидова, как считают комментаторы письма (см.: XII, 413), а свидетельство того, что Гоголь активно искал встречи с меценатом по его прибытии в Рим. Гоголь демонстративно не пошел на обед к Демидову, как сообщает он Погодину, потому что тот отказался помочь Яну Коллару.

³⁶ ČERVENĀK, A.: *Hľadač jednoty nejednotného*. S. 10.

³⁷ *Dobrodružstvá Čičikova, alebo Mŕtve duše*. (Poema) N.V. Gogľa. Preložil J. Maro: Rkp., orig. 266 s. In: Archív literatúry a umenia MS. Signatúra MJ 783.

³⁸ МАШКОВА, А.Г.: *Судьба творчества А.П. Чехова с в Словакии*. In: Меценат и мир: Литературно-художественный и культурологический международный журнал. Москва, [2008], № 37–40, часть. 1, с. 240.

³⁹ GOGOL, N.V.: *Mŕtve duše* / Preložila Dana Lehútová. (Svetová knižnica sme. 13). Bratislava, 2006, s. 5 (курсив мой – Л.С.).

⁴⁰ GOGOL, N.V.: *Mŕtve duše* / Preložila Dana Lehútová, s. 103.

⁴¹ В словацком языке есть соответствие фразеологизму «дешевле пареной репы» – za babku, za facu – (Rusko-slovenský frazeologický slovník. Bratislava, 1998, s. 140), однако и он в контексте гоголевской сцены «не работает».

⁴² См., например, издание: GOGOL, N.V.: *Mŕtve duše* / Preložila Dana Lehútová. (Svetová knižnica sme. 13). Bratislava, 2006.

⁴³ См.: КРЖИЖАНОВСКИЙ, С.: *Поэтика заглавий*. In: *Собрание сочинений*: В 5 т. / Составление и комментарии В. Перельмутера. Санкт-Петербург, 2006, т. IV, с. 7–42.

⁴⁴ См. указанное выше издание: GOGOŇ, N.V.: *Mŕtve duše* / Preložila Dana Lehútová. (Svetová knižnica sme. 13). Bratislava, 2006.

⁴⁵ 1 апреля – день рождения Н.В. Гоголя: Литературовед Ю. Манн в Русском журнале о прочтении писателя сегодня /Беседовала Мила Сабурова In: <http://www.yavlinsky.ru/culture/index.phtml?id=3265>

⁴⁶ *Dobrodružstvá Čičikova, alebo Mŕtve duše*. (Poema) N.V. GOGŇA. Preložil J. Maro. In: Archív literatúry a umenia MS. Signatúra MJ 783, s. 98.

⁴⁷ Ibid, s. 103.

⁴⁸ Ibid, s. 101.

⁴⁹ Ibid, s. 94.

⁵⁰ Ibid, s. 101.

⁵¹ Ibid, s. 1.

⁵² Ibid.

⁵³ Зора Есенска перевела не только гоголевскую повесть, но и ее драматическое переложение. См.: GOGOŇ, N.V.: *Taras Bul'ba*. Dramatizáciu Evžena Drmolu preložila Zora Jesenská. Bratislava, 1959.

⁵⁴ GOGOŇ, N.V.: *Mŕtve duše*: Roman. Z ruského originálu Pochoždenia Čičikova ili Mertvyia Dusi prepožila Zora Jesenská. Bratislava 1946, s. 5 (курсив мой – Л.С.).

⁵⁵ Ibid. s. 108. Замечу, что еще у Ю. Маро данная фраза была передана близко к русскому оригиналу («pre vás má duša takú cenu, ako varená gera»), правда переводчик не сразу нашел нужный вариант, о чем свидетельствуют зачеркивания и исправления, редкие в данной белой рукописи. См.: *Dobrodružstvá Čičikova, alebo Mŕtve duše*. In: MJ 783. S. 107.

⁵⁶ JESENSKÁ, Z.: *Gogol'ove Mŕtve duše*. In: Gogol' N.V. *Mŕtve duše*: Roman. Bratislava, 1946. s. 260.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ См., например: ДЕСНИЦКИЙ, В.А.: *Задачи изучения жизни и творчества Гоголя*. In: Н.В. Гоголь: Материалы и исследования / Под ред. В.В. Гиппиуса. Москва-Ленинград, 1936, т. II; то же: ДЕСНИЦКИЙ, В.А.: *Статьи и исследования*. Ленинград, 1979, с. 58–164.

⁵⁹ JESENSKÁ, Z.: *Gogol'ove Mŕtve duše*, s. 260–261.

⁶⁰ MARUŠIKOVÁ, V.: *Gogol'ov Revízor v preklade Zory Jesenskej*. In: Romboid, roč. 27. 1992, č. 4, s. 60.

⁶¹ Под таким названием вышла монография: MALITI-FRAŇOVÁ, E.: *Tabuizovaná prekladateľka Zora Jesenská*. Bratislava, 2007.

Литература

АЛЕКСЕЕВ, М.П.: *Мировое значение Гоголя*. In: Гоголь в школе. Сборник статей / Под редакцией В.В. Голубкова и А.Н. Дубовикова. Москва, 1954, с. 126–154.

АЛЯНСКИЙ, Ю.Л.: *Хорошее отношение к лошадям*. In: Санкт-Петербургские ведомости. 2009. 30 января. Выпуск № 016.

БАЛАЖОВА, А.: *Восприятие и оценка творчества Н.В. Гоголя в Чехии*: Автореферат диссертации ... кандидата филологических наук. Ленинград, 1990.

БЕЛИНСКИЙ, В.Г.: *Собрание сочинений*: В 9 т. Москва, 1979–1982.

ГОГОЛЬ, Н.В.: *Полное собрание сочинений*: В 14 т. Москва-Ленинград, 1938–1952.

Гоголь и Италия = Gogol' e Italia: Материалы Междунар. конф. «Николай Васильевич Гоголь: между Италией и Россией» / Составители М. Вайскопф, Р. Джулиани. Москва-Иерусалим, 2004.

Гоголь и литература народов Советского Союза. Ереван, 1986.

Н.В. Гоголь и литература народов СССР: Библиографический указатель, Нежин, 1985.

Гоголь и мировая литература / Ответственный редактор Ю.В. Манн. Москва, 1988.

Гоголь: История и современность: К 175-летию со дня рождения / Составители В.В. Кожин, Е.И. Осетров, П.Г. Паламарчук. Москва, 1985.

Н.В. Гоголь и русская литература: К 200-летию со дня рождения великого писателя. Девятые Гоголевские чтения: Сборник докладов Международной научной конференции. Москва, 1–5 апреля 2009 г. / Под общей редакцией В.П. Викуловой. Москва, 2010.

Н.В. Гоголь и славянский мир (русская и украинская рецепции) / Редактор Н.В. Хомук. Томск, 2007.

Н.В. Гоголь и славянский мир (русская и украинская рецепции): Сб. статей / Редактор Н.В. Хомук. Томск, 2008. Выпуск 2.

Гоголь как явление мировой литературы: По материалам международной научной конференции, посвященной 150-летию со дня смерти Н.В. Гоголя, 31 октября – 2 ноября 2002 г. / Ответственный редактор Ю. В. Манн. Москва, 2003.

- Гоголь: Статьи и материалы. Ленинград, 1954.
- ГУРАЛЬ, С.К.: *Гоголь в современном американском литературоведении. (Проблемы художественного метода и повествования)*: Автореферат диссертации кандидата филологических наук. Томск, 1985.
- ДЕСНИЦКИЙ, В.А.: *Статьи и исследования*. Ленинград, 1979.
- ЗАБОЛОЦКИЙ, П.А.: *Гоголь в славянских переводах*: Библиографическая заметка. Санкт-Петербург, 1911.
- КРЖИЖАНОВСКИЙ, С.: *Поэтика заглавий*. In: *Собрание сочинений*: В 5 т. Санкт-Петербург, 2006, т. IV, с. 7–42.
- Микола Гоголь і світова культура. Киев-Нежин, 1994.
- МАШКОВА, А.Г.: *Судьба творчества А.П.Чехова в Словакии*. In: *Меценат и мир: Литературно-художественный и культурологический международный журнал*. Москва, [2008], № 37–40, часть 1, с. 235–251.
- МКРТЧЯН, К.Л.: *Петербургские повести Гоголя в армянских переводах. Прочтение оригинала как переводческая проблема*: Автореферат диссертации канд. филол. наук. Ереван, 1985.
- РУДЕНКО, Н.Е.: *Гоголь во французских переводах. (К проблеме русско-французских литературных связей 40–60-х годов XIX столетия)*: Автореферат диссертации ... кандидата филологических наук. Львов, 1955.
- СТЕПАНОВ, В.Г.: *Издания произведений Н.В. Гоголя в Англии в XX века*: Автореферат диссертации ... кандидата филологических наук. Москва, 1993.
- ТАРАСОВА, Е.К.: *Н.В. Гоголь в немецкоязычном литературоведении (70–90 годы XX века)* Москва, 2002.
- Юбилейная международная научная конференция, посвященная 200-летию со дня рождения Н.В. Гоголя. Тезисы / Ответственный редактор Е.Е. Дмитриева. Москва, 2009.
- ŠERVENĀK, A.: *Hľadač jednoty nejednotného*. In: GOGOL, N.V.: *I. Večery na dykaňskom laze. Myrgorod. Petrohradské príbehy*. Bratislava, 1989.
- GOGOL, N.V.: *Mŕtve duše*: Roman. Z ruského originálu Pochoždenia Čicikova ili Mertvyu Dusi prepožila Zora Jesenká. Bratislava, 1946.
- GOGOL, N.V.: *Mŕtve duše* / Preložila Dana Lehútová. (Svetová knižnica sme. 13). Bratislava, 2006.

- Dobrodružstvá Čičikova, alebo Mŕtve duše.* (Poema) N.V. Gogľa. Preložil J. Maro: Rkp., orig. 266 s. In: Archív literatúry a umenia MS. Signatúra MJ 783.
- ĎURIŠIN, D.: *Slovenská realistická poviedka a N.V. Gogol*. Bratislava, 1966.
- JIRÁSEK, J.: *Česi, Slováci a Rusko*. Praha, 1933.
- MALITI-FRAŇOVÁ, E.: *Tabuizovaná prekladateľka Zora Jesenská*. Bratislava, 2007.
- MRÁZ, A.: *K poznaniu diela N.V. Gogľa u Slovákov*. In: MRÁZ, A.: *Zo slovenskej literárnej minulosti*. Bratislava, 1953, s. 253–265.
- POPOVIČ, A.: *Ruská literatúra na Slovensku v rokoch 1863–1875*. Bratislava, 1961.
- Ruská literatúra v slovenskej kultúre v rokoch 1836–1996* / KUSÁ, M., LESŇÁKOVÁ, S., MALITI, E., PAŠTEKOVÁ, S., TESAŘOVÁ, J. Bratislava, 1998.
- MARUŠIKOVÁ, V.: *Gogolov Revízor v preklade Zory Jesenskej*. In: Romboid, roč. 27. 1992, č. 4.
- ŠKULTÉTY, J.: *Martin Kukučín*. In: Národné noviny. 1920, č. 109.
- TÁBORSKÁ, J.: *Gogol v českej literatúre čtyřicátých a padesátých let. Čtvero setkání s ruským realismem*. Praha, 1958, s. 79–176.

Резюме

Článok je venovaný histórii adaptácie tvorby N. V. Gogľa na Slovensku. Zdôrazňujú sa jeho osobné kontakty s Jánom Kollárom, typologické vzťahy so slovenskými prozaikmi a objektívne problémy prekladu textov N. V. Gogľa do iných jazykov. Rusofilstvo slovenskej inteligencie sa vysvetľuje ako hlavná príčina oneskorených prekladov diel N. V. Gogľa do slovenčiny. Osobité miesto patrí nepublikovanému, prvému úplnému prekladu poémy *Mŕtve duše* – rukopisu Juraja Mara a tiež osudu tabuizovanej prekladateľky Zory Jesenskej, najlepšej prekladateľky Gogľa na Slovensku.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКОЕ РАЗНООБРАЗИЕ БЕЗЛИЧНЫХ СТРУКТУР В «ЗАПИСКАХ ОХОТНИКА» И.С.ТУРГЕНЕВА

Н.Н. Логвинова

**Katedra slovanských jazykov, Fakulta humanitných vied, UMB Banská Bystrica
logvinova.natalia@fhv.umb.sk**

Изучая языковые особенности творчества И.С. Тургенева, достаточно интересно проследить, в частности, употребление писателем односоставных безличных конструкций в «Записках охотника». Можно было предположить, что Тургенев, непревзойденный мастер описаний природы, ее различных состояний, активно употребляет безличные предложения, обозначающие состояние природы и окружающей среды как наиболее семантически емкие и разнообразные. Методом сплошной выборки были собраны из «Записок охотника» 197 безличных предложений.

В качестве безличных мы рассматриваем такие односоставные предложения, главный член которых выражает проявление процессов и состояний (признака), которые либо вообще не зависят от активного деятеля, либо исходит от субъекта (активного деятеля или носителя состояния), обозначаемого косвенным падежом имени. В состав безличных нами включены также инфинитивные предложения, хотя определение места инфинитивных предложений в системе типов простого предложения в современной лингвистике носит дискуссионный характер. Одни ученые выделяют их в особую разновидность односоставных предложений¹, другие – включают в состав безличных². Это объясняется тем, что инфинитивные предложения имеют свои специфические семантические особенности: они свойственны в основном разговорному стилю, характеризуются большей экспрессивностью, лаконичностью, различные модальные значения заключены как в самой грамматически независимой форме инфинитива, так и в интонации предложения, а не выражаются лексически. Поскольку основным структурным и грамматическим признаком безличных предложений является отсутствие подлежащего и невозможность его восстановления, что также характеризует и инфинитивные конструкции, то инфинитивные предложения могут рассматриваться в качестве разновидности безличных. Центральным, организующим, стержнем безличных конструкций является главный член,

выраженный как глагольными, так и именными формами. Он может быть распространен второстепенными членами, среди которых различаются структурно факультативные и структурно обязательные. В анализируемом материале нас интересовали как семантические разновидности безличных конструкций, так и способы выражения главного члена.

Собранный материал из «Записок охотника» позволил выделить следующие типичные семантические группы безличных предложений, выражающие: 1) модальные значения, 2) психическое и физическое состояние человека, 3) отсутствие чего-либо (кого-либо), 4) предложения, обозначающие состояние природы, окружающей среды, чувственное восприятие, состояние как результат совершившегося действия.

Самую многочисленную группу (78 конструкций – 40%), как оказалось, в нашем материале составляют безличные предложения с модальными значениями долженствования, необходимости, желания, возможности, невозможности какого-либо действия, а также обычность и вынужденность действия. Сюда вошли безличные предложения с модальными словами **можно, нельзя, возможно, необходимо, надо, надобно** в качестве сказуемого, спрягаемые формы глаголов **следует, приходится, случается, стоит**, а также инфинитив в сочетании с перечисленными модальными словами. Модальное значение возможности/невозможности выражается словами **можно, нельзя** с нулевой связкой или в сочетании с зависимым инфинитивом. Например:

1. *«Конечно, можно» – подтвердил Сучок. («Льгов»).*
2. *...на тягу можно также ходить поутру. («Ермолай и мельничиха»).*
3. *Что борода? Борода – трава: скосить можно. («Хорь и Калиныч»).*
4. *Дворовым человеком его назвать нельзя. («Льгов»).*
5. *Нельзя было назвать его человеком веселым. («Ермолай и мельничиха»).*

Модальное значение необходимости в нашем материале выражается словами **надо, надобно, нужно** также в сочетании с зависимым инфинитивом. В примыкающем инфинитиве лексически выражается содержание того, что надо делать. Например:

1. *Надо, господа, размежеваться. («Одноворец Овсянников»).*
2. *Теперь опять нужно вправо ехать. («Бежин луг»).*
3. *... всегда надобно бегать к нему («Льгов»).*

В подобных конструкциях возможен дательный падеж косвенного субъекта. Например:

1. *Надобно сказать читателю...* («Ермолай и мельничиха»).
2. *...вам надо достать лодку...* («Ермолай и мельничиха»).

Собранный материал позволил выделить группу безличных предложений с модальным значением вынужденности. Обычно такие примеры приводятся в группе предложений с модальным значением, но никак не комментируются. Например:

1. *Раз как-то пришлось мне ехать с ним вдвоем в карете за город.* («Ермолай и мельничиха»).
2. *...пришлось нам в сарае заночевать.* («Бежин луг»).

Близки к подобным и по характеру главного, и по выражаемому значению конструкции:

1. *Мне самому не раз случалось подмечать в нем невольные проявления какой-то угрюмой свирепости.* («Ермолай и мельничиха»).
2. *Именно в такой день случилось мне быть на охоте.* («Ермолай и мельничиха»).

Нам представляется, что модальное значение в таких примерах минимальное, только за счет формы безличного глагола, но преобладает же здесь значение нерегулярно совершаемого действия. К безличным предложениям с модальными значениями, на наш взгляд, близки безличные конструкции, обозначающие оценку действия человека с морально-этической стороны и модально-волевые оттенки значения. В нашем материале это группа предложений, в которых главный член выражен словами категории состояния, морфологически совпадающими с именами существительными: **охота, жаль, пора**. Обычно при этих словах употребляется примыкающий инфинитив. Такие безличные предложения обозначают:

а) оценку действия человека с морально-этической стороны: *Жаль мне расставаться со стариком.* («Хорь и Калиныч»).

б) модально-волевые оттенки:

1. *... и кому охота свое добро терять?* («Одюдворец Овсянников»).
2. *...охота-де вам такими пустяками заниматься...* («Хорь и Калиныч»).

в) долженствование в отношении времени: *Пора за ум взяться...* («Хорь и Калиныч»).

Вторую по численности группу (41 конструкция – 21%) в нашем материале составляют безличные предложения, выражающие состояние человека (психическое или физическое), его предрасположенность к какому-либо действию или состоянию. В основном, это предложения, в которых главный член выражен словом категории состояния при нулевой связке, связке **быть** в прошедшем или будущем времени или в сочетании с инфинитивом. Слова категории состояния обозначают психическое состояние человека: **хорошо, совестно, худо, обидно**. Например:

1. *Мне и так хорошо.* («Хорь и Калиныч»).
2. *...им худо – нам худо.* («Однодворец Овсянников»).
3. *...тебе при господине помещике было совестно...* («Однодворец Овсянников»).
4. *И нам не очень было ловко, но охотники – народ неразборчивый.* («Льгов»).
5. *...грешно не соглашаться из пустяков.* («Однодворец Овсянников»).
6. *...помещику грешно не заботиться о благосостоянии крестьян.* («Однодворец Овсянников»).

Обычно такие безличные предложения конструируются с дательным падежом лица, выраженным или опущенным существительным или местоимением (мне, тебе, ему, им, нам, вам и др.).

Достаточно большую группу (34 конструкции – 17%) составляют безличные конструкции, обозначающие состояние, обусловленное отсутствием чего-либо (кого-либо). Главный член в таких предложениях выражен в нашем материале весьма разнообразно. Он может быть выражен глаголом **быть** в форме прошедшего или будущего времени в сочетании с отрицательной частицей **не**, а также отрицательным словом **нет**. Структурно обязательным и таких конструкциях является дополнение, выраженное существительным или местоимением в родительном падеже. Например:

1. *Детей у Овсянникова не было.* («Однодворец Овсянников»).
2. *У этого человека даже прошедшего не было.* («Малиновая вода»).
3. *Эк на вас погибли нет.* («Ермолай и мельничиха»).
4. *Да в нашей реке и рыбы-то нету.* («Льгов»).
5. *...денег, дескать, нету...* («Ермолай и мельничиха»).

В отрицательных безличных конструкциях главный член может быть выражен обязательным отрицательным местоимением **некого, нечего** в любом падеже в сочетании

с инфинитивом. Основное значение таких предложений – неосуществление чего-либо, обусловленное отсутствием субъекта, объекта или необходимых для осуществления обстоятельств³. Например:

1. *Мне стыдиться нечего.* («Однодворец Овсянников»).
2. *Ведь говорить вам нечего.* («Ермолай и мельничиха»).
3. *...но делать было нечего.* («Ермолай и мельничиха»).

Личный глагол в безличном значении также может быть в качестве главного члена отрицательных предложений. В таких конструкциях обязательным является дополнение – существительное или местоимение – в родительном падеже. Например:

1. *Кругом не слышалось почти никакого шума.* («Бежин луг»).
2. *...ни одного дворового человека не осталось в Шумихине...* («Малиновая вода»).
3. *Да году-то еще не прошло.* («Бежин луг»).

Немногочисленной в нашем материале оказалась группа безличных предложений, обозначающих состояние природы и окружающей среды (19 конструкций – 9%). Главный член в таких конструкциях выражается безличными глаголами 3 лица единственного числа в настоящем времени, в прошедшем времени – формой среднего рода единственного числа, а также инфинитивом безличного глагола несовершенного вида в сочетании с глаголами, обозначающими начало действия. Например:

1. *Костер догорел, светает...* («Бежин луг»).
2. *Уже совсем стемнело...* («Ермолай и мельничиха»).
3. *Дождь редел, вечерело...* («Льгов»).
4. *Уже совсем стемнело и начинало холодать.* («Ермолай и мельничиха»).
5. *Но вот стало вечереть.* («Хорь и Калиныч»).

Слова категории состояния **светло, чисто, жарко, душно** и др. без связки или со вспомогательным глаголом **быть** в соответствующей форме времени также выступают в качестве главного члена. Например:

1. *Солнце село, но в лесу еще светло.* («Ермолай и мельничиха»).
2. *Посмотри-ка, как у Калиныча на пасеке чисто.* («Хорь и Калиныч»).
3. *Мы сидели в тени, но и в тени было душно.* («Малиновая вода»).
4. *В лесу все темней да темней...* («Ермолай и мельничиха»).

Чувственное восприятие состояния природы выражаются в безличных предложениях личными глаголами в безличном значении, например:

1. *От нее веяло холодом.* («Одноворец Овсянников»).
2. *В сухом и чистом воздухе пахнет полынью, сжатой рожью, гречихой.* («Бежин луг»).
3. *...слегка повеяло теплой сыростью.* («Ермолай и мельничиха»).

Единичными примерами представлены безличные предложения, главный член которых выражен кратким страдательным причастием в форме среднего рода с суффиксом **-н-, ен-**. В таких предложениях, в соответствии со значением причастия, обычно сообщается о состоянии как о результате совершившегося действия. Обычно в составе главного члена при кратком страдательном причастии с модальным значением употребляется инфинитив, называющий конкретное действие, и глагол **быть** в прошедшем или будущем времени:

1. *Ермолаю было приказано доставлять на господскую кухню раз в месяц тетеревов и куропаток...* («Ермолай и мельничиха»).
2. *...позволено ему жить, где хочет...* («Ермолай и мельничиха»).

Как уже отмечалось, мы рассматриваем инфинитивные предложения в составе безличных, но выделяем в особую группу, учитывая, с одной стороны, структуру главного члена, с другой стороны, – разнообразные смысловые значения инфинитива. Структурно организующим в таких конструкциях является абсолютно независимый инфинитив. В нашем материале инфинитивные конструкции составляют довольно большую группу – 26 примеров (13%). По структуре главного члена инфинитивные предложения могут быть: 1) без частицы **бы** и 2) с частицей **бы**⁴. В нашем материале это в основном инфинитивные предложения без частицы **бы**. Инфинитивные конструкции, в свою очередь, могут быть вопросительными и повествовательными. Вопросительные без частицы **бы**:

1. *Что ему так пропадать?* («Бежин луг»).
2. *А для чего мне откупаться?* («Хорь и Калиныч»).
3. *Да зачем тебе селиться на болоте?* («Хорь и Калиныч»).

Среди повествовательных выделяются инфинитивные предложения, выражающие значения неизбежности и невозможности действия.

Неизбежность действия:

1. ...а то, ей-богу, Митя, несдобровать тебе. («Однодворец Овсянников»).
2. Меня вам не провести! («Однодворец Овсянников»).

Невозможность действия:

1. ...выстрела из этого ружья и хитрому человеку не придумать. («Ермолай и мельничиха»).
2. ...мне одному теперь не справиться. («Малиновая вода»).

Повествовательные инфинитивные конструкции без частицы **бы** имеют значение волеизъявления, категорического приказа. Такие конструкции малочисленны в нашем материале:

1. ...замужних горничных не держать! («Ермолай и мельничиха»).
2. Не спать! – сказал Павлуша. («Бежин луг»).

Инфинитивные конструкции с частицей **бы** выражают желательность или предпочтительность действия, то есть в них выражается желание говорящего, чтобы действие, названное инфинитивом, осуществлялось или не осуществлялось:

1. Тебе бы все с дворовыми девками нюхаться... («Хорь и Калиныч»).
2. Не креститься бы тебе, говорит, человек. Жить бы тебе со мной на веселии до конца дней. («Бежин луг»).

Таким образом, данная разновидность безличных предложений, использующая независимый инфинитив в качестве главного члена, является семантически разнообразной группой, что подтвердил собранный языковой материал.

Особый и малоупотребительный тип распространенных безличных конструкций представляют такие, в которых сообщается о действии, направленном на лицо или предмет, обозначенный прямым дополнением. Это действие воспринимается как стихийная сила:

1. ...мы еще не отъехали и сто шагов, как вдруг нашу телегу сильно толкнуло. («Касьян с Красивой Мечи»).
2. ...меня взорвало. («Ермолай и мельничиха»). Прямое дополнение в составе таких конструкций является необходимой частью их структуры.

Проанализированный нами материал подтверждает положение о том, что безличные предложения – самая пестрая по структуре и семантике разновидность односоставных безличных конструкций⁵. Распространенность безличных предложений, особенно в языке

художественной прозы, объясняется их семантико-стилистической выразительностью: это лаконичная форма обозначения состояния природы, окружающей среды, физического или психического состояния человека. Такое описание у И.С. Тургенева часто подготавливает читателя к восприятию тех событий, которые развернутся на фоне природы: *Стемнело. Едва-едва пламенеет тихая заря. Зеленые сумерки. Каждая веточка деревьев паразитически чиста на небе...* («Бежин луг»).

С помощью безличных предложений можно дать лаконичную выразительную характеристику физического или нравственного состояния человека: *Виорой уж день он мучился лихорадкой, и это время его знобило и ломало.* («Льгов»).

Таким образом, самыми употребительными в «Записках охотника» оказались безличные предложения с различными модальными значениями, выражающие возможность, необходимость, вынужденность, долженствование, нежелание, оценку действия с морально-этической стороны, модально-волевые оттенки значения. Безличные же предложения, выражающие состояние природы и окружающей среды представлены небольшим количеством примеров. Вероятно, такая шкала употребительности семантических разновидностей безличных предложений связана с тем, что в «Записках охотника» И.С. Тургенева часто преобладают диалоги, которые происходят, как правило, между крестьянами или между баринном (рассказчиком) и крестьянами. Диалоги же как раз и предполагают выражение самых разнообразных модальных значений, а также оценку жизненных ситуаций с точки зрения отсутствия кого-либо или чего-либо. Это вполне согласуется с мнением литературоведов, в частности, Ю.В. Лебедева⁶ о том, что в «Записках охотника» И.С. Тургенева складывается особый характер человеческих взаимоотношений между баринном, рассказчиком, и крестьянами. Люди, а в «Записках охотника» это чаще всего крестьяне, доверчиво сообщают рассказчику свои тайны, обнажают перед ним потаенные уголки своих душ, что и отражает модальное разнообразие безличных конструкций.

Примечания

¹ См., например: БАБАЙЦЕВА, В.В., МАКСИМОВ, Л.Ю.: *Современный русский язык*. Москва: Просвещение, 1978, часть 3. Синтаксис. Пунктуация, с. 109; ВАЛГИНА, Н.С.: *Синтаксис современного русского языка*. Москва: Высшая школа, 1973, с. 147; *Грамматика русского языка*. Москва: Академия наук СССР, 1960, том 2. Синтаксис, часть 2, с. 12.

² См.: ФЁДОРОВ, А.К.: *Трудные вопросы синтаксиса*. Москва: Просвещение, 1972, с. 136; ГАЛКИНА-ФЕДУК, Е.М.: *Безличные предложения в современном русском языке*. Москва: Академия наук СССР, 1980, с. 12.

³ *Русская грамматика*. Москва: Наука, 1980, том 2. Синтаксис, часть 2, с. 346.

⁴ *Грамматика русского языка*. Москва: Академия наук СССР, 1960, том 2. Синтаксис, часть 2, с. 43.

⁵ См.: БАБАЙЦЕВА, В.В., ИНФАНТОВА, Г.Г., НИКОЛИНА, Н.А., ЧИРКИНА, М.П.: *Современный русский язык: Теория. Анализ языковых единиц*: В 3 частях: Часть III: Синтаксис: Учебник для филологических специальностей высших учебных заведений / Под редакцией Е.И. Дибровой. 2-е издание, дополненное и переработанное. Ростов-на-Дону, 1997.

⁶ См.: ЛЕБЕДЕВ, Ю.В. *«Записки охотника» И.С.Тургенева*. Москва: Просвещение, 1977, с. 17.

Литература

БАБАЙЦЕВА, В.В., ИНФАНТОВА, Г.Г., НИКОЛИНА, Н.А., ЧИРКИНА, М.П.: *Современный русский язык: Теория. Анализ языковых единиц*: В 3 частях: Часть III: Синтаксис: Учебник для филологических специальностей высших учебных заведений / Под редакцией Е.И. Дибровой. 2-е издание, дополненное и переработанное. Ростов-на-Дону, 1997.

БАБАЙЦЕВА, В.В., МАКСИМОВ, Л.Ю.: *Современный русский язык*. Москва: Просвещение, 1978, часть 3. Синтаксис. Пунктуация.

ВАЛГИНА, Н.С.: *Синтаксис современного русского языка*. Москва: Высшая школа, 1973.

ГАЛКИНА-ФЕДУРК, Е.М.: *Безличные предложения в современном русском языке*. Москва: Академия наук СССР, 1980.

Грамматика русского языка. Москва: Академия наук СССР, 1960, том 2. Синтаксис, часть 2.

ЛЕБЕДЕВ, Ю.В. «*Записки охотника*» И.С. Тургенева. Москва: Просвещение, 1977
Русская грамматика. Москва: Наука, 1980, том 2. Синтаксис.

ТУРГЕНЕВ, И.С.: *Записки охотника*. In: ТУРГЕНЕВ, И.С.: *Полное собрание сочинений и писем*: В 30 томах. *Сочинения*: В 12 томах. 2-е издание, исправленное и дополненное. Москва: Наука, 1979. Сочинения, том 3.

ФЁДОРОВ, А.К.: *Трудные вопросы синтаксиса*. Москва: Просвещение, 1972.

Resumé

Príspevok je originálnym výskumom v oblasti štruktúry a sémantiky jednočlenných neosobných konštrukcií v *Poľovníkových zápiskoch* A. S. Turgeneva. Autor venuje osobitnú pozornosť niektorým štruktúrno-sémantickým skupinám týchto konštrukcií a určuje aktivnosť ich používania. Článok môže slúžiť pri výučbe jednočlenných neosobných viet filológmi-rusistami, ale tiež v rámci výberových seminárov venovaných osobitostiam umeleckých textov a jazykovým špecifikám diel A.S. Turgeneva.

РУССКАЯ ПОЭЗИЯ И ПРАВОСЛАВИЕ

Liliana Belovičová

Katedra slovanských filológií, Filozofická fakulta Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave

В чем сила поэзии? По-видимому, в том, что «... она возносит душу человека над миром принижающей суеты, очищает и окрыляет ее высшими запросами, высшими интересами» (1).

Профессор Г. С. Кавелин в своей книге «Задачи этики» считал конец 19 столетия временем нравственной скудости при огромном умственном богатстве. «Душа, видимо, оскудевает в людях и в их взаимных отношениях. Быстро исчезает та добродушная весёлость, то радостное настроение, та нравственная бодрость, которые сближают людей, устанавливают между ними прочные связи» (2).

А что мы имеем в настоящее время? Мы еще более ощущаем «оскудение», которое проявляется в отсутствии духовности, нравственности в обществе, наблюдаем принижение интересов, рост мелочных стремлений. Оскудение идеализма породило сухость и чёрствость жизни, одиночество, себялюбие в людях. Перед нами огромное шумное многолюдство, но душа человека чувствует себя одиноко.

И вот одним из самых действительных средств для укрепления идеалистических чувств в душевном строе человека является «поэзия, художественное словесное творчество, «лекарство душ» безверием крушимых, крыло могучее, подъемлющее родные ей сердца на высоту» (1). При этом нужно помнить, что «поэзия есть «религии небесной - сестра земная», и если она одинока и разрывает родственную связь с этой сестрой, то всегда она будет и бессильна, и безсодержательна. Все высокое, светлое и чистое получает источник и освящение в религии: без нее возвышенные идеалы поэзии и спорны, и изменчивы, и ненадежны. Вот почему религиозные мотивы мы видим у всех сколько-нибудь выдающихся поэтов. Нужно сказать ещё более: без религиозности можно быть только стихотворцем, но не поэтом» (1).

Вся русская народная поэзия с момента своего возникновения была тесно связана с Православием. Её источником были Св. Писание и Предание, святоотеческие творения, боговдохновенные мысли святых отцов и учителей Церкви.

Зачатки русской народной поэзии лежат в стихах духовных, которые пелись на Святой Руси «каликами переходжими» с давних времен. На протяжении веков русский народ созидал свою поэзию как молитву, пел от полноты сердечного чувства. Отсюда близость поэзии к религии. А. С. Пушкин выразил это так:

*Мы рождены для вдохновенья,
Для звуков сладких и молитв (3).*

Поэзия, переходящая в молитву, несет благую весть о чуде, пробуждает совесть. Совесть же воспринимается верующими как «глас Божий», как живое свидетельство Божия участия, которое направляет человека на путь милосердия, жертвенной любви.

*Сколь неизбежна власть твоя,
Гроза преступников, невинных утешитель,
О, совесть! наших дел закон и обвинитель,
Свидетель и судья.*

В. Жуковский

Уже в русской народной поэзии возникло множество высокохудожественных произведений: стихов, сказаний, посвященных Христу Спасителю и Его Пречистой Матери.

В народной поэзии отразилась также национальная русская идея – служение высокому и прекрасному триединству: православной вере, земле Русской, народу. Позднее та же мысль органически влилась в формулу: «Православие, самодержавие, народность».

Таким образом, в самом русском духе заложено стремление к этой триединой правде-истине, и неискоренимо оно, как неискоренимо запавшее в самую глубь его религиозное чувство. Это чувство «возвышенного духовного единства и одновременно светлых идей сострадания, служения, долга, жертвенность перед всем народом и человечеством, та энергия, те заботы, которые поднимают самосознание народной личности на необыкновенную высоту» (4). Всё это нашло отражение в русской народной религиозной поэзии.

За допетровской Россией установился эпитет «святости». Этим определился и характер письменности того времени, словесности: все имело своим источником – Православие.

На рубеже 17-18 веков появились первые попытки «учёной» поэзии, так называемое силлабическое стихосложение. Одним из главных представителей этого нового направления был Симеон Полоцкий. Стихи, объединенные в сборнике «Вертоград многоцветный», а также стихотворное переложение Псалтири делают его основоположником традиции поэтического переложения текстов Священного Писания в новой русской литературе. Другими представителями силлабической поэзии были: Сильвестр Медведев, монах Герман и Карион Истомин.

Русская поэзия 18 века характеризуется, прежде всего, тем, что создается стихосложение, рождается стихотворная лирика. Она становится самостоятельным родом с богатейшим будущим. Определяющую роль в этом сыграли стихотворные переложения библейских песнопений, прежде всего – из Псалтири.

Псалтирь была и остается донныне одной из любимых библейских книг. На Руси она входила в сознание человека вместе с уроками грамоты и оставалась его спутником до конца дней.

М. В. Ломоносов в литературе 18 века стал одним из основоположников традиции поэтического переложения священных текстов. Именно об одах духовных писал А. С. Пушкин: «Они останутся вечными памятниками русской словесности, по ним долго еще мы будем изучаться стихотворному языку нашему». (5, 6). А вот переложение псалма № 143:

*О Боже, что есть человек?
Что Ты ему себя являешь,
И как его Ты почитаешь,
Которого толь краток век.*

*Он утро, вечер, ночь и день
Во тщетных помыслах проводит;
И так вся жизнь его проходит.
Подобно как пустая тень (7).*

Василий Тредиаковский разделил с Ломоносовым честь создания силлаботонического стихосложения. Он перефразировал «вторую песнь Моисееву», в которой остался верен русской народной духовной поэзии:

*Бог - истины Его дела
И все пути Его, суд правый, -
Бог верен, а неправда зла,
Не зрится ни тоя в Нем мгла,
Святой весь, Он душам свет здоровый.*

Религиозно-нравственные мотивы звучат у М. М. Хераскова:

*Проснулся христианский храм
И мир сулит святым горам,
Спадет с них черная одежда,
Воздвигнется Иерусалим,
Венцом украсится златым
Любовь, и Вера, и Надежда. (8)*

Из поэтов 18-ого века надо назвать ещё Василия Майкова. Он также написал несколько духовных од.

Г. Р. Державин был, несомненно, самым выдающимся поэтом своего времени. Его «ода «Бог» - своего рода поэтическое богословие, живое дыхание поэзии одухотворяет здесь строгие и четкие вероучительные формулы». (9)

*О Ты, пространством бесконечный,
Живой в движеньи вещества,
Теченьем времени превечный,
Без лиц, в Трех Лицах Божества!
Дух, всюду сущий и единый
Кому нет места и причины,
Кого никто постичь не мог,
Кто все собою наполняет,
Объемлет, зиждет, сохраняет,
Кого мы называем Бог.*

*Создавший все единым словом,
В твореньи простираясь новым,
Ты был, Ты есть, Ты будешь век. (9)*

К оде «Бог» присоединяется ода «Бессмертие души», смысл которой запечатлен в простой формуле: «Жив Бог – жива душа моя». В 1814 году он пишет оду «Христос», в которой предстает как поэт-богослов, возносящий хвалу Спасителю. Каждая строчка в оде содержит множество параллельных мест Писанию. Необходимо также отметить составление Г. Р. Державиным многих молитв в стихах:

*Величие Твое, о Боже! Воспеваю,
К Тебе стремлю я мысль и чувства и дух,
И сердцем существо Твое я прославляю:
О Боже! Преклони к усердным песням слух.
Мне помощь не нужна парнаска Аполлона,
Дабы Создателя усердием почитать;
Не надобно к тому гремящей лиры звона,-
Лишь надобно уметь Создателя любить. (9)*

К лучшим проявлениям его гения могут быть отнесены его собственные слова: «Величие, блеск и слава мира сего переходят, но правда, гремящая в псалмонениях славословия Всевышнему, пребывает и пребудет во веки» (6).

До Державина никто с такой мощью и глубиной не раскрывал искания человеческого духа, стремящего понять своё место в мире, созданном Творцом, свое отношение к Богу, к природе, к вселенной (10).

Н. М. Карамзину не были чужды духовные мотивы. Они возникают в его поэзии в связи с темой тленности всего земного. Он советует:

*Ни к чему не прилепляйся
Слишком сильно на земле;
Ты здесь странник, не хозяин:
Всё оставить должен ты. (6)*

И в других его стихотворениях звучат духовные мотивы.

Необходимо здесь кратко сказать о религиозном звучании басен И. А. Крылова. В. Афанасьев, один из первых раскрывший христианское звучание басен Крылова, писал: «... он с доброй усмешкой, с сердечным участием говорил людям о вечном – об евангельских

истинах, о губительной силе порока, о нужности противостояния греховным помыслам, о смысле жизни, о том некрадомом богатстве ... Богатство это – Царство Божие» (11).

Поэзия 18 века явилась удивительной «лабораторией», в которой создавался литературный язык и поэзия. А Православие здесь было центром. Именно оно определяло миропонимание, нравственность, формировало отношение литератора к слову.

В начале 19 века в творчестве В. А. Жуковского находим поэзию, которая проникнута духом христианского смирения и глубокой веры в милосердие и справедливость Божьего Промысла. А в поэме «Камознс» находятся знаменательные строчки: «Поэзия небесной религии – сестра земная». Борис Зайцев верно подметил, что Жуковский «отдает много сил Священному Писанию, книгам о религии и сам пишет в таком духе: о внутренней христианской жизни, о грехе, промысле» и что «... он кончает жизнь как глубоко верующий православный христианин» (12). Это всё подтверждается его поэзией. В поэме «Камознс» он пишет:

*Моя душа на крыльях песнопенья
Взлетала к Богу и нашла у Бога
Утеху, свет, терпенье ... (6)*

Другие произведения Жуковского также содержат религиозные мотивы: «Королева Урака и пять мучеников», «Теон и Эсхин», «Добродетель» и др. Впечатление, которое остается у тех, кто раскрывает для себя творчество А. С. Пушкина, можно назвать нравственным озарением. Самый полный, самый глубокий, строго-объективный и справедливый анализ религиозно-нравственной личности А. С. Пушкина мы находим у Первоиерарха Русской Православной Церкви Заграницей – митрополита Анастасия (1932): «Вдохновение, посещавшее его в минуты поэтического озарения, приводило его в священный трепет и даже «ужас», он видел в нем «признак Бога», озарявший, очищавший и возвышавший его душу. Внемя «сладким звукам» небес и созерцая сияние вечной божественной красоты, он подлинно в эти минуты «молился» сердцем, и, свободный и счастливый, радовался своему духовному полёту, возносившему его над всем миром ...

Только такое трепетное отношение к данному ему свыше таланту могло внушить ему стихотворение «Пророк», которое справедливо считается одним из величайших его творений по силе художественного и духовного проникновения.

Поэт, по мысли Пушкина, как и пророк, получает свое помазание свыше и очищается и как бы посвящается на своё служение тем же небесным огнём. Столь же высоки и нравственные обязательства, возлагаемые на него его исключительным дарованием: он должен быть орудием воли Божией («исполнись волею Моей») и своим вдохновенным глаголом жечь сердца людей. На такую высоту религиозного созерцания вознес Пушкина его светлый гений. Таков, впрочем, искони характер истинной поэзии» (13).

Таков был великий поэт на вершинах своего творчества: он подлинно был тогда религиозен, переживая какое-то особое, трепетное мистическое состояние, невольно передающееся каждому из нас при чтении его наиболее глубоких и проникновенных творений.

У всех поэтов пушкинской плеяды – В. Кюхельбекера, Е. Баратынского, А. Дельвига, П. Вяземского, Н. Языкова, И. Козлова, Д. Веневитинова, Ф. Глинки и других мы также находим глубокие религиозные черты, глубокий молитвенный настрой.

В. Кюхельбекер с большой глубиной утверждает бытие Творца:

*Он есть! – умолкни лепетанье
Холодных, дерзостных слепцов!
Он есть! – я рук Его созданье;
Он Царь и Бог своих миров.
В нем жизнь, и свет, и совершенство;
Благоговеть пред ним – блаженство (14).*

Е. Баратынский в «Молитве» дал глубокое постижение будущего бытия. Она состоит из шести строк. В первых строках поэт просит Бога успокоить «болезненный дух», дальше он молит о забвении «заблуждении земли», а последние две строчки – сильное обращение к Богу:

*И на строгий Твой Рай
Сердцу силы подай (6).*

Эти строчки являются как бы венцом его религиозной поэзии.

У А. Дельвига находим стихи, где поэт размышляет о судьбе смертных и о будущей жизни: «Бедные мы? Что наш разум?», «Утешение», «Смертный, гонимый людьми и

судьбой». Но самым ярким выражением его религиозных настроений является его идиллия «Отставной солдат».

П. Вяземский начал как вольнодумец, но впоследствии слагал стихи во славу самодержавия и Православия.

*Любить, молиться, петь – святое назначенье
Души, тоскующей в изгнании своем,
Святого таинства земное выраженье,
Предчувствие и скорбь о чем-то неземном... (15).*

Очень интересна его «Палестина», с описанием паломничества в Св. Землю, с многочисленными отзвуками евангельского повествования. В заключительной строфе он говорит:

*Жизнь – одно созерцанье
И молитвы напев (6).*

Творчество Н. Языкова в зрелые годы представляют непереходящую ценность, особенно, когда он сблизился со славянофилами. Стихотворение «М. В. Киреевский» (1830) – посвящено паломничеству в Троице-Сергиеву Лавру. Оно начинается так:

*В те дни, как путь богоугодный ...
Мы совершали пешеходно
К местам и славным, и святым ...*

И кончается:

*Крепка, надежна Русь святая,
И русский Бог ещё велик ! (6)*

Однако самым значительным вкладом Н. Языкова в русскую религиозную поэзию является стихотворение «Землетрясение» (1844). Оно известно под названием «Трисвятая песня», повествует в стихах о происхождении молитвы «Святой Боже, Святой Крепкий, святой Бессмертный ...».

*Так ты, поэт, в годину страха
И колебания земли
Носись душой превыше праха
И ликам ангельским внемли,
И приноси дрожащим людям*

*Молитвы с горней вышины,
Да в сердце примем их и будем
Мы нашей верой спасены (6)*

У И. Козлова религиозные мотивы проходят через все его творчество. Особенно трогательна его «Молитва».

*Тревожной совести угрозы,
О Милосердный, успокой;
Ты видишь покоянья слезы,-
Молю, не вниди в суд со мной.
Ты всемогущ, а я бессильный,
Ты Царь миров – а я убог,
Бессмертен Ты – я прах могильный,
Я быстрый миг – Ты вечный Бог! (9)*

И. Козлов был поэт-страдалец с истинно христианским терпением переносивший свои недуги. Он твёрдо верил в будущую жизнь. С огромной силой религиозные мотивы звучат в таких произведениях, как «Элегия», «Я сын греха и Божий образ я», «Обетованная земля», «Молитва»:

*Прости мне Боже, прегрешенья
И дух мой темный обнови,
Дай мне терпеть мои мученья
В надежде, вере и любви (6)*

Д. Веневитинов в своих стихах обращается к религиозному осмыслению действительности. В стихотворении «Моя молитва» он обращается к Ангелу Хранителю:

*Души невидимый хранитель!
Услышь моление мое:
Благослови мою обитель
И стражем стать у врат её ...*

Не отдавай души моей
*На жертву суетным желаньям,
Но воспитай спокойно в ней*

Огонь возвышенных страстей ...

Но в душу влей покоя сладость,

Посей надежды семена (9)

Необходимо упомянуть также его стихи «Завещание», «Утешение», где поэт высказывает твердую уверенность в существовании загробной жизни.

Нельзя не назвать здесь и других прекрасных поэтов 19 века, в творчестве которых звучат религиозные мотивы. Это и А. Майков, А. Фет, Я. Полонский, А. Толстой, Л. Мей, А. Жемчужников, А. Плещеев, А. Апухтин, С. Надсон, Ф. Тютчев и др. Рассмотреть в одной статье всё это поэтическое пространство невозможно. Необходимо только ещё раз подчеркнуть, что религия создала искусство и литературу, что без религиозного чувства не было бы ни поэзии, ни философии, ни нравственности.

Закончить свой краткий обзор русской религиозной поэзии 18 и начала 19 веков мне хочется словами Н. В. Гоголя: « ... наши поэты видели всякий высокий предмет в его законном соприкосновении с верховным источником лиризма – Богом, одни сознательно, другие бессознательно, потому что русская душа вследствие своей русской природы уже слышит это как-то сама собой ... » (16).

Литература

ВОСТОРГОВ, И.: *Полное собрание сочинений в 5 томах*. Т. 1. Санкт-Петербург: 1995, 390 с.

КАВЕЛИН, Г.: *Задачи этики. Учение о нравственности при современных условиях знания*. Санкт-Петербург, 1885. Журнал гражданского и уголовного права. 1885. Цитировано по книге:

ВОСТОРГОВ, И.: *Полное собрание сочинений в 5 томах*. Т. 1. Санкт-Петербург: 1995, 390 с.

ПУШКИН, А.С.: *Собрание сочинений в 10 томах*. Том 2-ой. Москва: 1974, с. 167.

ТРОИЦКИЙ, В.: *Словесность в школе*. Москва: 2000, с. 47.

АРХИМАНДРИТ КОНСТАНТИН: *Лекции по истории Русской словесности, читанные в Св. Троицкой семинарии. Часть вторая. 18-ый век. Карамзин. Жуковский. Джорданвилл, Н.И.:1968, 174 с.*

КЕЛЛЕР, Л.: *Православие и русская литература. Юбилейный сборник в память 1000-летия Крещения Руси. Джорданвилл, Н.И.:1988, с. 434-496.*

ЛОМОНОСОВ, М. В. : *Избранные произведения. Советский писатель, 1986. с.195-196.*

ХЕРАСКОВ, М.: *Избранные произведения. Ленинград: 1961, с. 135*

ДУНАЕВ, М.: *Православие и русская литература. Части I-II. Москва: 2001, 735 с.*

КАЧУРИН, М. Г.: *Библия и русская литература. Хрестоматия. Санкт-Петербург : 1995, с. 580.*

АФАНАСЬЕВ, В.: *Загадка Крылова. Воскресная школа, № 41, 2000, ноябрь, с. 22.*

ЗАЙЦЕВ, Б.: *Жуковский. Париж: 1951, с. 242.*

АНДРЕЕВ, И.: *Очерки по истории русской литературы XIX века. Джорданвилл: 1968, с. 56.*

НИКИТИН, В.: *Духовная традиция и культурная преемственность. <http://oroik.netda.ru/difen-02/nikitin02.htm> 30.04. 2010.*

ЕРЕМИНА, И.: *Князь П. А. Вяземский. Московский журнал, 1992, № 6, с. 25.*

ГОГОЛЬ, Н.: *Сочинения в семи томах. Т. 6. Москва: 1978, с. 216*

Resumé

Článok je venovaný ruskej poézii 18. a 19. storočia, pričom je zdôraznený aspekt úzkeho prepojenia s pravoslávnuou vierou. Prameňmi ruskej poézie boli odjakživa Sväté Písmo a svätá Tradícia, diela svätých Otcov a učiteľov Cirkvi.

Pre ruskú poéziu 18. storočia je charakteristický vznik lyriky, v ktorej významný podiel tvorili básnické preklady biblických spevov, predovšetkým žalmov.

Článok oboznamuje čitateľa so zakladateľmi básnických prekladov posvätných textov: Lomonosovom, Trediakovským, Chersakovom, Majkovom. Najvýznamnejším básnikom tohto obdobia bol Deržavin so svojim výnimočným umeleckým dielom – ódou *Boh*.

Poézia 18. storočia bola nezvyčajným „laboratóriom“, v ktorom vznikol literárny jazyk. Stredobodom poézie tohto obdobia bolo Pravoslávie formujúce svetonázor, morálku, vzťah literáta k slovu.

Z básnikov 19. storočia sú v článku predstavení Žukovskij, Puškin, Kiuchel'beker, Baratynskij, Del'vig, Vjazemskij, Jazykov, Kirijevskij, Kozlov, Venevitinov. Poézia tohto obdobia bola preniknutá duchom kresťanskej pokory a hlbkej viery v milosrdenstvo a spravodlivosť Božej Prozreteľnosti. Pre všetkých básnikov puškinského obdobia boli charakteristické úprimné náboženské city a modlitebný duch.

Stručný pohľad na duchovné motívy v ruskej poézii 18.a 19. storočia neumožňuje zachytiť celý tento rozsiahly „poetický priestor“. Napriek tomu však zreteľne odкрýva jav, ktorý je charakteristický pre ruskú literatúru mnohých uplynulých storočí, a to zdôraznenie pravoslávnej viery ako základného stavebného kameňa ruskej poézie, literatúry a kultúry.

ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЙ АСПЕКТ НОМИНАНТА «ЛЮБОВЬ»

Г. Кубишова

Katedra slovenského jazyka a literatúry, Fakulta humanitných vied, UMB Banská Bystrica
hkubisova@centrum.sk

Любовь (philia) – психологическое состояние, чувство самоотверженной сердечной привязанности (Словарь рус. языка, Ожегов, 2007, с. 440) – начало жизни и его основной смысл. Поэтому разнообразное по своему содержанию и силе это чувство было положено в основу многих мифологических и фольклорных сюжетов, Библейских изречений, произведений художественной литературы, а также высказываний отдельных людей. Способность к переживанию различных проявлений любовного чувства является показателем нравственного и духовного уровня человека. Само чувство любви, его проявления весьма разнообразны, и по сей день они не находят своего объяснения. В центре нашего внимания **семантико-стилистический и лингвокультурный аспект**, также полисемия номинанта «любовь» и его словообразовательное гнездо (*любить, полюбить, возлюбить, возлюбленный, любимый, любовник*).

В современной лингвистике выражения чувства предметом исследования новых вспомогательных языковых дисциплин: антропологической лингвистики, социолингвистики, психолингвистики и лингвокультурологии. В русской теоретической лингвистике проблема эмоциональной семантики в языке уже в значительной мере разработана; в словацком контексте отсутствуют или только начинаются исследования этих аспектов коммуникативной лингвистики.

Н. В. Шаховский отмечает (2007, с. 96): *«Под выражением эмоций мы понимаем их снятие языком, манифестацию в речи, сопровождаемую внутренним и внешним переживанием. Выражение эмоций – это непосредственная коммуникация самих людей, их языковое проявление... о вербализации эмоций пишется как о важном компоненте их интериоризации, т. е. внешнего проявления»*. Нами собран интересный материал извлеченный из разных видов текстов; «испытуемыми» были только **словосочетания с номинантом «любовь»** (мы не рассматривали наличие синонимичных значений, таких

как: обожание, увлечение, влюбленность, склонность и. т. д; (см. «Словарь синонимов», М., 2008, с. 124).

Культ любви зародился в древних цивилизациях, где предпочтение отдавалось физическому влечению перед остальными проявлениями этого чувства (легенды об Эросе, Аморе и Психее). В христианских Библейских изречениях понятие «любовь» приобретает значение не только морального, но и морфологического императива, оно становится носителем многообразного семантического значения. (цит. по: *Русско-английско-немецкий словарь пословиц, поговорок, крылатых слов и Виблейских изречений*. Адамия, Н. Л., М. 2006).

1. Любовь к Богу: *Кто не любит, тот не познал Бога, потому что Бог есть любовь* (1-ое Иоанна 4 : 8);

Бога никто никогда не видел, если мы любим друг друга, то Бог в нас пребывает и любовь его есть совершенна в нас (1-ое Иоанна 4 : 12).

2. Призыв к социальным чувствам:

Люби ближнего твоего как самого себя (Левит 19 : 18);

Любите врагов ваших, благотворите ненавидящих вас (от Луки 6 : 27);

Любовью служите друг другу (К Галатам 13 : 10);

Будем внимательны друг к другу, поощряя к любви и добрым делам (К евреям 10 : 24).

3. Антонимы любовь – ненависть: уже в традиционном и консервативном христианстве любовь также претерпевает изменения, обретая противоположное значение:

Люби ближнего твоего и ненавидь врага твоего! Некоторые библейские изречения напоминают гражданскую обязанность защищать родину от врагов. Именно в этом значении следует трактовать выражения: *Любовь есть исполнение закона* (К Римлянам 13:10); *Любящие Господа, ненавидьте зло* (псалом 96 : 10);

4. Супружеская любовь: *Мужья, любите своих жён и не будьте суровыми к ним* (К Коллоссянам 3 : 19); *Кто любит свою жену, любит сам себя* (там же 28). Под влиянием христианства зародилось представление об единственной любви.

5. Семейная любовь: *Кто любит Бога, любит и брата своего* (1-ое Иоанна 21); *Отец любит сына* (1-ое Иоанна 35).

6. Идея доказательства любви:

Будем любить не словом и не языком, но делом и истиной (1-ое Иоанна 3 : 18).

7. Любовь к неживым предметам:

Кто любит серебро, тот не насытится серебром, и кто любит богатство, тому нет пользы от того (Екклизиаст 5 : 9).

Основными особенностями Библейских изречений являются:

- отсутствие конкретного адресата: говорящий (пророк, евангелист) обращается к анонимному, общему адресату посредством грамматической формы 2-го лица единственного или множественного числа (см. пункт, далее *n.*);
- частое использование императивных (см. п. 3) или сложноподчиненных предложений (см. п. 1, 5, 6). С точки зрения интерязыковых славянских номинантов достойным внимания является тот факт, что русское выражение «любить» в словацких библейских текстах используется лексема «*milovať*»: *Kto miluje svojho brata, zostáva vo svetle; Kto miluje svoju ženu, sám seba miluje* (Ef. 28); (цит. по *Bibl. konkordancia*, 1993, s. 267).

В народных пословицах и крылатых выражениях номинант «любовь» также прочно укоренился. Оно употребляется в словосочетании сравнений (цит. по: *Словарь сравнений...*, 2003, с. 549):

- **в положительном смысле слова:** *любить как родного брата (сына, сестру...)*
- **в ироническом или отрицательном значении:** *как собака палку; как кот хвостину.*

В пословицах отражается:

- **народная мудрость:** *Любовь за деньги не купишь;*
- **чувство юмора:** *Любишь меня, люби и мою собаку. Любишь тепло, терпи и дым. Любовь не картошка, не выбросишь в окошко.* (см. *Специфика комического в любовном юморе*; Воркачев, с. 259).

В пословицах и поговорках анонимный, неконкретный говорящий обращается к общему адресату, номинант любви использован в синтаксических словосочетаниях, в простых предложениях, фразеологизированных сложносочиненных и сложноподчиненных предложениях.

В языковой личности отражается «*самобытность мышления и психики, национальной культуры*» (Наумов, 2006, с. 74, 75). Автор подтверждает данную

гипотезу мнением И. И. Срезневского, который «считал язык нераздельной собственностью народа, замечая, что народ полнее и вернее выражает себя в языке».

В связи с этим мы сосредоточили наше внимание на **выражении номинантов любви в творчестве известных словацких поэтов**, творивших в разное время. Мы полагаем, что в поэзии достаточно убедительно проявляются яркие отличительные признаки языковой личности и относительно высокая степень самобытности автора. Приведем некоторые примеры из языковых материалов художественных текстов в хронологическом порядке (все следующие цит. по Голоса столетий, 2002):

1. Любовь как покорная преданность: «Любовь и преданность покорная не для дворцов, где все притворные» (Аноним, 17 в. пер. Скорвида, с. 36); *Право же, не сердце к любви нынче дверца, а кошель с дукатами* (П. Беницки, 17 в.).

2. Любовь куртуазная: Одним из первых любовных стихотворений в словацкой литературе является *Портрет прекрасной дамы, начертанный пером, которая в Трнаве имеет дом* (Ш. Селецкий, около 1675 г., пер. Скорвида, с. 55, 56):

Из первых наших, кто господ в нее, ах, не влюблен?

Она небесной красотой часть большую мира повергла к своим стопам, всеми столь любима... коя красой своей и лаской щедро нас дарит...

Эти стихи согласны с культом любви в европейской куртуазной рыцарской поэзии.

3. Любовь идиллическая:

Ян Голлый (19. в.) в Селанке 17 (пер. Скорвида) изображает идиллическое состояние влюбленной души поэта:

Юная как весна, как Лада – любви богиня ...; Ах, если б и я тебе люб был... (с. 65);

Так пел Милидрук, пока не встал на пороге дома, и при очаге любимую не видел (с. 66).

4. Любовь противоречивая: Особенно громко зазвучали любовные мотивы в поэзии Я. Коллара (1. пол. 19. в.):

Любовь, твой зов нетерпеливый услышал я... (с. 72, зн. 26).

Поистине новаторским выглядит у него противоречие между сладостью любви и страстью:

*«А что любовь такое? Гость незванный
тот враг, кого душа сама зовет
горячий лед, полынно-горький мед
палач который исцеляет раны»*

(с. 72, зделка 44).

По мнению словацкого исследователя Й. Татара (2006, с. 19) „... поэт Я. Коллар

- ориентируется на самые первоначальные источники христианских супружеских отношений,
- отвергает анимальную любовь, неконтролируемую инстинктивность,
- ощущает душевное взаимопроникновение женского и мужского начал, подчеркивает противоречивость любовного чувства.

5. Выбор между любовью и родиной представлен как результат «мучительной» борьбы «*между милой девой и патриотическим долгом, способность переживать любовь и страдать из-за нее, как противоречие сердца и ума*» (там же, с. 17).

6. Соединение любви, красоты и патриотизма становится более заметным в поэме поэта-романтика А. Сладковича *Марина*; использование двух отрицаний обретает у него эмоциональную окраску и убеждает в силе его чувства:

«... могу своей рукой себя сгубить,
но не могу я тебя не любить» зн. 41, с. 94, пер. Шведова).

7. Любовь к жизни смело появляется на словацкой почве в результате литературного влияния витализма, характерного для лирики Я. Смрека:

«Сегодня день я полюбил, вчера еще любил я ночь» (пер. Шведова, с. 169).

8. Гендерная любовь в своей экстремальной форме находит яркое воплощение в любовной поэзии, отражается на фоне языка «поскольку когнитивные структуры, стоящие за языковыми единицами, гендерно маркированы и не идентичны друг другу в мужском и женском сознании» (цит. по: Воркачев 2007, с. 182). Например Я. Смрек, мужской авторский субъект, сознает вечную и бесконечную силу любви, а также романтическую женскую мечту о любви.

«Стихов любовных просят читательницы гордые»

«Стихов любовных просят лет через двадцать снова»

«Стихов любовных просят возрастивши дочек взрослых»

(пер. Шведова, с. 177).

В приведенных строчках очевидным является «универсальная социокультурная дифференциация членов сообщества, как «гендерная» проблематика (цит. по Воркачев

2007, с. 182). В своей лирической исповеди словацкая поэтесса М. Галямова тихо страдает:

*«Крика не издали губы,
сведенные болью,
лишь спросили тихо,
что же случилось с любовью?»* (пер. Татаринова, с. 216).

Героиня-женщина с большим чувством говорит о нежности, хрупкости и завершенности любви и одновременно о живущей теплящейся в ней мечте о любви. Женские представления о любви отличаются часто большей духовностью.

Особенности национального характера и этнического менталитета могут исследоваться и в словацкой поэзии. «Расширение предметной области лингвоконцепта любви может идти по пути междисциплинарной, речезанровой и идеостилевой вариантности» Воркачев (2007, с. 36). Глубина любви до конца не постижима, но все исследования духовной культуры помогают понять смысл существования человека и формировать цель его жизни за пределами индивидуального бытия, за пределами собственноого Я.

Литература

- АДАМИЯ, Н. Л. *Русско-английско-немецкий словарь пословиц, поговорок, крылатых слов и Виблейских изречений*. Москва : Флинта – Наука 2006, 341 с).
- ВОРКАЧЕВ, С. Г. *Любовь как лингвокультурный концепт*. Москва : Гнозис 2007, с. 182.
- Голоса столетий. *Антология словацкой поэзии*. Сост. А. Г. Машкова, Н. В. Шведова. Москва : Издательство Московского университета 2002, 382 с.).
- МОКИЕНКО В. М. *Словарь сравнений русского языка*. Санкт-Петербург : Изд. Норинг 2003, с. 549.
- НАУМОВ, В. В.: *Лингвистическая идентификация личности*. Москва : Комкнига 2006, с. 7475.
- ОЖЕГОВ, С.И. *Словарь русского языка*. 25-е изд. Москва : Изд. ОНИКС 2007, с. 440.
- Словарь синонимов и антонимов русского языка*. Санкт-Петербург : Виктория плюс. Изд. 2-е, 2008, с. 124).

ШАХОВСКИЙ, В. И: *Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка*. Москва : ЛКИ 2007, 205 с.).

TATÁR, J. *Básnik a láska. Ad vocem*. Slovenská erotická poézia. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela. 2006

Biblická konkordancia. Zost. J. Potúček. 3. vyd. Vyd. Slovenská biblická spoločnosť 1993, s. 267.

Resumé

Autorka článku skúma lingvokultúrny aspekt nominanta láska, sleduje jeho výskyt v rôznych typoch textov. V druhej časti zameriava pozornosť na sémantický a štylistický aspekt jeho výskytu v slovenskej literatúre od stredovekej anonymnej poézie až po nástup 20. storočia. Poukazuje osobitosti nominanta láska z hľadiska lingvokultúrneho, ktoré sa prejavujú tak v konceptoch univerzálii, ako aj v konceptoch unikálií.

K HLAVNÝM TÉMAM TALIANSKEJ OBČIANSKO-POLITICKEJ LITERATÚRY V ČASE HUMANIZMU A RENESANCIE

Ivan Šuša

Katedra slovenského jazyka a literatúry, Fakulta humanitných vied, UMB Banská Bystrica, Susa.ivan@fhv.umb.sk

Patrizia Prando

Katedra politológie, Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, UMB Banská Bystrica, patrizia.prando@umb.sk

Talianský humanizmus vznikol a rozvíjal sa ako kultúrne a v neposlednom rade ako politické hnutie, resp. ako prúd, úzko napojený na kultúru a politiku. Mnohí predstavitelia humanizmu boli zároveň aj významnými politickými osobnosťami v rámci jednotlivých mestských komún, niektorí i v rámci celého Apeninského polostrova. Coluccio Salutati a Leonardo Bruni zastávali napríklad politické funkcie vo Florencii, Tommaso Parentucelli a Silvio Piccolomini boli výraznými osobnosťami cirkevného života a podobne. Miesto, aké zaujímali súdobí humanistickí vzdelanci ako spoločenská vrstva v talianskej spoločnosti na konci 14. a na začiatku 15. storočia, bolo ešte oveľa významnejšie ako za čias prvých talianskych komún a Dante Alighieriho. V spoločnosti rástol dopyt po vzdelanej a kvalifikovanej pracovnej sile, vytvárali sa nové orgány a inštitúcie jednotlivých mestských štátov, dbalo sa na udržiavanie diplomatických vzťahov medzi jednotlivými štátmi a krajinami a formovali sa dvory panovníkov za účelom posilňovania ich vplyvu. Dopyt sa vykrýval existujúcou ponukou a vznikom nových inštitúcií.

Dôležitou sa v uvedenom období stala občiansko-politická literatúra, ktorá má z historického pohľadu v Taliansku dlhodobú tradíciu, najmä vo vzťahu tém vláda-l'ud a vláda-panovník. Témy, ktorým sa väčšina autorov uvedeného obdobia venovala, boli kríza vlád jednotlivých mestských štátov a v rámci nich boj o moc, štát a štátne formy (najmä vzťah republiky a monarchie), nadvláda cudzích panovníkov, štát a etika, štát a náboženstvo a ideologické pozadie fungovania štátu. V období humanizmu sa v politických traktátoch do popredia dostávali aj otázky, súvisiace s vládou, miestom a úlohou vladára v štáte a vytváranie obrazu ideálneho vladára. Najsignifikantnejšími príkladmi tohto chápania boli Bartolomeo Sacchi, nazývaný aj (Bartolomeo) Platina, najmä so svojím dielom O pravom vladárovi (*De vero*

principe, resp. De principe), spomeňme aj prácu O najlepšom meste (*De optimo cive*) a Francesco Patrizi s dielom O kráľovstve a kráľovských inštitúciách (*De regno et regis institutione*). Platina sa zameriava na politiku Cosima dei Medici, „ktorý sa neustále staral o florentský štát a pre jeho obranu musel často čeliť hrozným vojnám a veľkej nenávisti“. Autor tu predznamenáva úlohu Lorenza, jeho vnuka, ktorý bude musieť nastúpiť na Cosimovo miesto (keďže syn Piero mal ťažké zdravotné problémy). Zdôrazňuje racionálnosť v politike, na druhej strane však Lorenzovi (stále ústami Cosima) pripomína, že základom štátu je náboženstvo, musí chrániť kult Boha, keďže tvorcom človeka je Boh. Kresťanské náboženstvo vníma ako synonymum pozitívnych hodnôt, ktorými disponuje. Okrem toho mu radí nezabúdať (hierarchicky to uvádza na druhom mieste po náboženstve) na vlastenecké povinnosti (ktoré zahŕňajú aj lásku k rodine), aby sa florentská republika nestala cieľom tyranov. Platina uvažuje o vonkajších a vnútorných tyranoch. Vonkajší tyrani – cudzinci – predstierajú priateľstvo, no chcú sa zmocniť slobodných a nezávislých miest – a vnútorní tyrani, ktorí so svojim bohatstvom najprv dokážu získať vôľu ľudu, no potom využijú vnútorné rozpory a boje, aby sa dostali na čelo štátu a zaviedli tyranu. (Ide tu v podstate o dialóg starého otca vnukovi, ktorému odovzdáva svoje skúsenosti, rady a hodnoty.)

Základnou otázkou, ktorú si talianski humanisti vo svojich dielach kládli, bolo, či je aktívny občiansky život nadradený životu v rozjímaní a v tomto kontexte kládli dôraz na občianskosť života, napr. Matteo Palmieri vo svojom diele O občianskom živote (*Della vita civile*) zdôrazňoval najmä etický princíp v politike, zasadzoval sa za princípy štátu, založené na spravodlivosti a zákonnosti. Základom má byť vzdelaný jednotlivec (najmä v prvej časti hovorí o vzdelávaní detí v humanistickom duchu). Autor uvažoval o jednotlivých vlastnostiach a cnostiach človeka (najmä sila, opatrnosť, umiernenosť a spravodlivosť), predložil dokonca koncept otvorenej „vlády cnostných“ (*governo dei virtuosi*), akúsi novodobú Aristotelovu *politeiu*, do ktorej by mohol vstúpiť ktokoľvek s morálnymi zásadami. Palmieri bojoval za republikánsku formu exekutívy ako protipól vlády mocných rodín (odmietal rovnako aristokraciu, ako aj demokraciu). Pripomeňme, že autor vychádzal vo svojich úvahách najmä z ideí Aristotela, Platóna, ale aj Cicera (tohto považoval za svojho „hlavného autora“), ďalej Sallustia, Lívia, Quintiliana a sv. Augustína.

Coluccio Salutati vo svojich občiansko-politických dielach obraňoval slobodu a Florentskú republiku (bol jej kancelárom). Celkovo bol teda za republikánsky spôsob vlády, ochraňoval ideály občianskej slobody a vo svojom diele O tyranovi (*De tyranno*) politologicky vyložil druhy tyraní ako foriem vlády (prvý typ – tyrania, ktorá získala moc násilným spôsobom a druhý typ – tyrania, uplatňovaná ako spôsob vlády, ale získaná legitímnym spôsobom). Salutati pri charakteristike uvedených foriem vychádzal z diela Bartola da Sassoferato, ktorý uvažoval vo svojej práci *De tyrannide* o „tyrannus ex defectu tituli” (analogicky Salutatiho prvý typ) a „tyrannus quoad exercitium” (druhý typ). Ako uvádza Salutati, pri prvom type (používanie násilia na získanie moci) je absolútne vylúčená akákoľvek forma aktívnych protestov a odporu zo strany ľudu a jednotlivcov – naopak, ich pasivitu môžeme chápať ako tichý súhlas s vladárom. Autor ponúka aj historický exkurz do minulosti a na príklade Cézara demonštruje, že jeho vláda nebola tyranská (získal plnú moc zo strany ľudu, riešil veci verejné a bojoval za blaho ľudu, naopak, aristokracia v senáte nebola schopná garantovať mier a práve smrť Cézara viedla k politickej anarchii, konfliktom a vzájomným bojom).

Rovnako viditeľné boli republikánske tendencie u Salutatiho žiaka a veľkého obdivovateľa Aristotela (z ktorého aj vo svojich prácach vychádzal) – Leonarda Bruniho, najmä v jeho Florentských dejinách (*Storie fiorentine*) a vo Chvále mesta Florencie (*Laudatio fiorentinae urbis*). Bruni videl v republike garanciu nezávislosti a autonómnosti proti expanzívnym tendenciám niektorých silných rodín (najmä agresívnej politike Viscontiovcov), ktoré chceli ovládnuť jednotlivé mestské štáty na polostrove. Záchranu videl v ústave, ktorá by zabránila, aby sa z takto koncipovanej štátnej formy, teda republiky, vytvorila tyrania s absolútnou mocou jediného človeka. V oslavnom spise Pohrebná reč na Nanniho Strozziho (*l’Orazione funebre per Nanni Strozzi*) zobrazil hrdinské zásluhy florentského veliteľa protiviscontiovskej ligy, ktorý zahynul za svoju vlasť, jej nezávislosť a slobodu. Dodajme, že obaja – Salutati i Bruni – uvažovali o súdobých udalostiach, založených na občianskosti, nie konfesijnosti.

Giovanni Pontano analyzoval vo svojich eticko-politických dielach vlastnosti a cnosti vladára, radil, ako dosiahnuť *maestas*. V diele O vladárovi (*De principe*) zobrazil „humánneho a slobodného“ vladára, ktorý sa vo svojom politickom konaní nenechá ovplyvňovať vášňami, pretože by ho dovedli k zneužívaniu moci. (Ako v tejto súvislosti tvrdil, vášne a inštinkty sú v kontrapozícii s rozumom.) Človeku je podľa neho vlastná poslušnosť a tú synonymicky viaže

k termínu rešpekt (spoločnosť je podľa autora systém rozkazov a poslušnosti). Režimy, v ktorých je vláda zverená do rúk viacerých, sú podľa Pontana nestabilné, neschopné zabezpečiť blaho obyvateľom, často ich vedú ľudia bez skúsenosti a záujmu o veci verejné. Preto sa prikláňa k forme monarchie, ktorá „garantuje ozajstnú slobodu, pretože je tvorcom a ochrancom zákonov“. Autor sa zaoberá aj tzv. koncepciou opatrnosti (vo vzťahu k šťastiu) tvrdiac, že „kým veda je vedomie toho, čo je univerzálne, opatrnosť je to, čo môže či nemusí nastať, to čo sa mení a je neisté, pretože je ovplyvnené šťastím“, opatrnosť sa v samotnej podstate týka činov, každodenného správania sa človeka (nie je teda umením, súvisí s racionálnosťou).

Autor ponúkol čitateľovi (povedané dnešnými slovami) dôležitosť vytvárania si vlastného imidžu (t. j. imidžu panovníka), umenie diplomacie (vladár „nesmie ihneď prezradiť svoj názor, nesmie ho dať poznať ani z výrazu svojej tváre a svojho pohľadu“), empatie („musí byť pripravený počúvať rady expertov, a to tak v otázkach verejných, ako aj súkromných“), verbálnej komunikácie a rétoriky („musí sa snažiť preniknúť do zámerov partnera“, „existuje umenie rečnickeho prejavu“, do ktorého patrí jasnosť, dôveryhodnosť a persuzívnosť diskurzu, používanie vhodných termínov, „bez zbytočnej vyumelkovanosti“) a napokon neverbálnej komunikácie (dôležitosť vhodného oblečenia a celkového reprezentatívneho správania). Pontano radí aj v oblasti stratégie (napr. vo vzťahu k obrane vladárstva), zdôrazňuje, že vladár musí stále disponovať dôveryhodnosťou a schopnosťou plniť sľuby a záväzky, ktoré dal. Ako však dodáva, v niektorých situáciách je potrebné naučiť sa simulovať a fingovať a „v prípade, ak je v hre záujmov vladárstvo, musí dokonca klamať“ – tu totiž podľa neho nejde o luhárstvo, ale o opatrné (t. j. zodpovedné) správanie.

O politických problémoch vlády, najmä vo Florencii, uvažoval aj florentský spisovateľ, humanista, umelec a filozof – Leon Battista Alberti. Politiku chápal ako „architektonickú vedu“ – a to v zmysle, že musí projektovať a budovať spoločnosť, tak ako sa stavia budova. Základom spoločnosti má byť rodina, ktorá vychováva k cnostiam a tie zasa vedú k dôstojnosti a formujú človeka ako občana spoločnosti. Deje sa tak formou vzdelávania (*studia humanitas*). Pre Albertiho je v politike nosný trojuholník vedomosť-(politická) doktrína-praktická politika (t. j. skúsenosť). Autor uvažoval i o cnostiach a vlastnostiach vladára, zdôrazňoval najmä binaritu šťastie a cnosť (na príklade macedónskej ríše tvrdí, že ju zničila nenávisť, rivalita a nedostatok občianskej a politickej disciplíny v radoch generálov Alexandra Macedónskeho). O šťastí hovorí

najmä v eticko-politických spisoch *Theogenius* a Pokoj duše (*Tranquillità dell'animo*), a to najmä v kontexte potreby zavedenia vlastnej disciplíny v našom konaní, aby sme neboli príliš ovplyvnení dominanciou šťastia. (Uvedené diela ho však posunuli do roviny pesimizmu.) Medzi najznámejšie Albertiho práce patria nepochybne spisy O rodine (*Della famiglia*) a Domáca vláda (*De iciarchia*). Zhodnotil v nich jednotlivé vladárstva a vymedzil úlohy panovníka, ktorý by mal vykonávať moc podľa princípov rovnosti a spravodlivosti, teda nasledovať zákonnosť a trestať nepravosť. Úlohou vladára je podľa Albertiho pobádať ľudí, aby rešpektovali zákony a konali podľa nich. Rovnako aj panovník musí ísť príkladom („moc mu bola zverená, aby donútil násilníkov a nečestných ľudí nasledovať zákony a potrestať toho, kto ich porušil, vladár musí konať podľa spravodlivosti a zákonov, v opačnom prípade sa správa ako tyran“). Nosná je aj ďalšia dôležitá vlastnosť – a to je opatrnosť, ktorú usúvzťažňoval s obozretnosťou a predvídavosťou. Autor sa v spisoch venoval aj tzv. princípu nadradenosti („rozkazovať má ten, kto je nadradený“), vladár však okrem toho musí byť aj „výborným občanom“. V kontexte vládnutia definoval tri úrovne (vo vzťahu morálka, občianska etika a politika): rozkazovať sa dá viacerým len vtedy, ak človek vie rozkazať najprv sebe samému, potom rodine a až napokon iným. (Konceptia rodiny hrá v jeho názoroch dôležitú rolu, samotný štát vníma ako súhrn rodín, ktoré vytvárajú spoločnosť.) Autor však neidealizuje, je si vedomý, že mnohé vladárstva boli získané pascami, podvodmi a lst'ou, problém vidí najmä v chýbajúcej občianskej etike.

Z „menších“ autorov sa politickým témam venovali Giovanni da Viterbo – spomeňme dielo Kniha o vládne mesta (*Il libro sul governo della città*), Paolo Minorita – Vláda panovníka (*Il governo di principe*), Orfino da Lodi – Vláda a vedomie moci (*Il governo e coscienza del potere*) a i.

Vedúce postavenie Florencie sa premietalo aj do literatúry, filozofie a duchovného života (v oblasti filozofie vzniká tzv. florentský novoplatonizmus). Dodajme, že okrem už spomínaných autorov medzi významných humanistov-filozofov patrili ešte Giovanni Pico della Mirandola, ktorý napokon skončil ako prívrženec Savonarolu, známy je traktátom Reč o ľudskej dôstojnosti (*Oratio de hominis dignitate*) a Filozofické, kabalistické a teologické tézy (*Conclusiones philosophicae, cabalisticæ et theologicae*) a Marsilio Ficino, predstaviteľ florentskej Platónskej akadémie (zameriaval sa najmä na vzťah vzdelanca a kresťanstva), okrem iných diel napísal aj slávnu Platónsku teológiu (*Theologia platonica*). Práve založenie Platónskej akadémie sa

považuje za vyvrcholenie filozofického vývinu talianskeho humanizmu (už spomínaní predstavitelia vychádzali z filozofického odkazu Platóna). Ficinov a Picov svetonázor a celkový filozofický pohľad mal charakter kresťanského humanizmu (v ich koncepcii sa svet rozpúšťal v Bohu a „zbožšťoval“ sa človek).

Revolúciu v literatúre, filozofii, ale najmä v politickom myslení, spôsobil Niccolò Machiavelli, ktorý v občiansko-politickej literatúre odbočil od tradičného idealistického vykresľovania štátu a vladára a svoje názory oprel o realistické poňatie vlády a panovníka. Zlom nastal najmä jeho dielom *Vladár (Il Principe)* a do istej miery aj *Úvahami o prvej dekáde Tita Livia (Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio)*. „Jeho“ vladár je človek reálny, bez pátosu stredovekej mystiky. Základnou myšlienkou Machiavelliho diela je, že rozdrobený Apeninský polostrov sa musí stať jednotným národným štátom a každý dobrý vlastenec musí bojovať všetkými dostupnými prostriedkami za tento cieľ. Krajinu podľa neho zachráni len vladár, ktorý bude lev a líška v jednej osobe. Dielo je zároveň výzvou oslobodiť polostrov od „barbarov“ (citujúc Machiavelliho, pozn. autorov), teda od cudzích vladárov (najmä Francúzov a Španielov). Je to politické evanjelium či praktická príručka pre vladára. Machiavelli sa týmto dielom zapísal do histórie ako zakladateľ modernej politickej vedy a podporovateľ chápania politiky ako autonómneho konania jej predstaviteľov, teda vladárov. (Vzhľadom na pomerne dobre spracovanú tvorbu Niccola Machiavelliho u nás, a to z literárneho, politologického i historického hľadiska, sa v tejto štúdií uvedenému autorovi bližšie nevenujeme, čitateľ môže siahnuť po analytických a komparatívnych prácach Ivana Šušu, uvedené v bibliografii na konci nášho príspevku).

Výrazné miesto medzi politickými autormi zaujíma aj historik Francesco Guicciardini, ktorý svojím veľkolepým dielom *Dejiny Talianska (Storia d'Italia)*, vyšlo v 20 zväzkoch) opísal historické udalosti od vpádu Karola VIII. až po pád Florencie a zároveň vytvoril príručku pre politikov (ide teda o historicko-politické dielo). Guicciardini v ňom vyjadruje túžbu po troch veciach: po usporiadanom živote v meste (Florencia), oslobodení krajiny od barbarov (táto myšlienka je totožná s Machiavellim, s ktorým sa, mimochodom, poznal a dopisoval si s ním) a oslobodení sveta od tyranstva cirkvi (upozorňuje na tenziu vzťahov cirkev-štát, v ktorom ide o konflikt medzi dvoma silnými autoritami, jedna chce – citujúc autora – „absorbovať“ tú druhú a naopak). Guicciardini je známy svojimi jednoznačnými výrokmi na vzťah slobody a politiky

(„Mnohí kričia sloboda, no sledujú tým len vlastné záujmy!“ – Procacci, 1997) a vplyve politiky na človeka („netreba si pripútať natoľko štátne veci, aby ste do nich vložili celý svoj osud“ – Procacci, 1997). Jeho jediným vydaným teoreticko-politickým traktátom je Dialóg o florentskej vláde (*Dialogo del reggimento di Firenze*, dodajme, že výraz *reggimento* chápeme v tomto kontexte ako vedenie, niektoré zdroje uvádzajú termín moc, vo vojenskom zmysle je to regiment, pluk – pozn. autorov). Pre Guicciardiniho je idea vytvorenia samostatného (národného) štátu nerealizovateľná (uprednostňoval aristokraciu a vedel si predstaviť aj konfederáciu malých štátov). Ako sa ďalej domnieva, v politike je potrebné uvedomiť si dva póly – binaritu pozitívnosti a negatívosti, politickú realitu totiž determinuje dvojzmyselnosť a protirečivosť. Ďalšou binaritou, ktorou sa zaoberal, bol vzťah zákon (v zmysle spravodlivosť) a sila.

Florent'an považuje za najlepšiu formu vlády tzv. umiernenú aristokraciu, ktorá garantuje spravodlivosť, slobodu a politickú efektívnosť. Pre Guicciardiniho je politika (mimochodom, v jeho vnímaní bola zároveň vedou) zvlášť obtiažnou disciplínou, ktorá nemôže byť zverená každému. Politikou by sa mal zaoberať (v tomto prípade zaoberať v zmysle vládnuť) len obmedzený počet ľudí, ktorí sú schopní garantovať jasnú a istú cestu v politickom smerovaní – t. j. elita. Ako uvádza v analýze Guicciardiniho diela taliansky politológ a historik Mario D'Addio (1996), autor je podporovateľom takej ústavy, v ktorej v podstate „koexistujú monarchistický, aristokratický, ako aj demokratický princíp“.

Guicciardini je aj autorom Politických a kultúrnych záznamov (*I ricordi politici e civili*, pri názve diela vychádzame z českého prekladu Procacciho Dejín Talianska od Drahoslavy Janderovej, Bohumila Klípu a Kateřiny Vinšovej, dodávame však, že doslovný a adekvátny názov by však bol Politické a občianske spomienky – pozn. autorov). Ako uvádza, dejiny tvoria jednotlivci, ktorí majú inteligenciu, silu, autoritu, schopnosti a sú ľstiví (vo význame prefíkaní) – týmito charakteristikami nemôže disponovať ľud ako celok (nemôže teda tvoriť dejiny). Potvrdzuje ideu autonómnosti politiky od náboženstva (odmieta prozreteľnosť ako produkt dejín) a morálky a chce vidieť krajinu oslobodenú od cudzincov, s čím sa stotožňuje s Machiavellim. Podobne, aj on sa definuje ako realista (jeho myšlienky sú však rovnako oportunistické ako u Machiavelliho, ktorého idey často nazýval utopické). Dielo, v ktorom polemizuje s Machiavelliho Úvahami o prvej dekáde Tita Livia, však ostalo nedokončené.

Machiavelliho súčasník – Baldassare Castiglione – je z hľadiska občiansko-politickej literatúry význačný najmä dielom *Dvoran (Il Corteggiano)*. Medzi oboma autormi je však diametrálny rozdiel. Kým Machiavelli zobrazuje realistické poňatie vladára, Castiglioneho dvoran (zdôrazňujeme, že nie vladár) je čistým ideálom autora. V prvej časti sa zameriava na jeho opis a fyzické dispozície (má byť prít'azlivý a mužný, musí vedieť používať zbraň a poznať zdroje šarvátok, chodiť na lov, plávať a behať, mať pevnú vôľu a byť pohotový). V druhej časti si všima dvoranove morálne zásady, potrebu znalosti jazykov a jeho vtipnosť. V tretej časti opisuje dvornú dámu, ktorá by mala byť krásna, opatrnejšia, aby nepoškvrnila svoju povesť a nehodí sa pre ňu bojovať so zbraňou. Autor tu spomína aj slávne ženy, ako španielsku kráľovnú Izabelu, uhorskú kráľovnú Beatrice či vojvodkyňu Eleonóru, čím do istej miery začína formovať obraz emancipovanej ženy. Štvrtá časť je venovaná téme krásy a lásky – cituje Aristotela a Platóna a ich názory na krásu, cnosti a ľudské vlastnosti vo všeobecnosti. Práve do tejto poslednej časti včlenil jeho chápanie vlády a štátneho zriadenia. Rozoznáva tri druhy vlád, a to monarchiu, vládu optimátov a vládu ľudu (demokraciu). Túto tému však nerozoberá do hĺbky, len ju naznačuje. Dielo zachytáva atmosféru na dvore v Urbine v roku 1507 a je písané formou dialógu. Vystupujú v ňom Iuliano de Medici (syn Lorenza), básnik a kardinál Pietro Bembo, rôzni literáti a Castiglioneho priatelia.

Dodajme, že z hľadiska používaného jazyka sa talianski renesanční humanisti (v duchu príklonu k antike) pridržovali väčšinou latinského jazyka, neskôr, v 15. storočí sa však mnohí rozhodli pre používanie tzv. ľudového jazyka (Lorenzo Medici, Poliziano, Boiardo a Sannazaro). Zväčša však išlo o autorov-poetov (*Umanesimo volgare*). Autori, ktorí publikovali občiansko-politické a filozofické diela, písali hlavne v latinčine. Ojedinelým zjavom bol už citovaný autor politických spisov Leon Battista Alberti, ktorý písal svoje diela v latinčine, v ľudovej taliančine a dokonca v gréčtine. Pre *volgare* sa rozhodol aj Niccolò Machiavelli. Taliansky humanizmus teda môžeme charakterizovať ako bilingválny – autori diela písali v latinčine a v národnom jazyku.

Literatúra

- BALDI, G. – GIUSSO, S. – RAZETTI, M. – ZACCARIA, G.: *Dal testo alla storia dalla storia al testo*. Torino: Paravia, 1994.
- BOBBIO, N. – MATEUCCI, N. – PASQUINO, G.: *Il dizionario di politica*. Torino: UTET, 2008.
- BONTEMPELLI, M. – BRUNI, E.: *Storia e coscienza storica*. Milano: Trevisini Editore, 1999.
- D'ADDIO, M.: *Storia delle dottrine politiche I-II*. Genova: ECIG, 1996.
- GILBERT, F.: *Machiavelli e Guicciardini*. Torino, 1970.
- GORFUNKEL, A. CH.: *Renesanční filosofie*. Praha: Svoboda, 1987.
- HARPÁŇ, M.: *Teória literatúry*. Bratislava: ESA, 1994.
- HEYWOOD, A.: *Politologie*. (prel. Zdeněk Masopust). Praha: Eurolex Bohemia, 2004.
- HRUŠOVSKÝ, I.: *Humanizmus a renesancia*. Bratislava: VPL, 1966.
- KRSKOVÁ, A.: *Dějiny evropského politického a právního myšlení*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003.
- KULAŠÍK, P.: *Dejiny politických teórií*. Banská Bystrica: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB, 2003.
- LEFTWICH, A. *What is Politics? The Activity and Its Study*. Basingstone: Palgrave, 2002.
- MACHIAVELLI, N.: *Tutte le opere*. Firenze: Sansoni Editore, 1971.
- MACHIAVELLI, N.: *Vladár, Úvahy o prvej dekáde Tita Lívia, Vojenské umenie*. Bratislava: Tatran, 1992.
- MACKENNEY, R. *Evropa 16. století*. Svazek 5. Praha: Vyšehrad, 2009.
- MARSCH, D. – STOKER, G. *Theory and Methods in Political Science*. Basingstoke: Palgrave, 2000.

- MENETTI, A.: *Temi critici di letteratura italiana*. Milano: Bignami, 1994.
- POSPÍŠIL, I.: *Genologie a proměny literatury*. Brno: Masarykova Univerzita, 1988.
- PRANDO, P. European federalist vision and its compatibility with the ideas and ideals of the phenomenon of multiculturalism. In: *Intercultural dialogue*. Prešov: Grafotlač, 2009, s. 132-147
- PROCACCI, G.: *Storia degli italiani*. Roma-Bari: Gius. Laterza & Figli Spa, 1993.
- ROBERTSON, D.: *Dictionary of politics*. London: Penguin Books, 1985.
- SEGRE, C. – MARTIGNONI, C.: *Testi nella storia. La letteratura italiana dalle origine al Novecento*. Milano: Mondadori, 1998.
- SOLA, G.: *I paradigmi della scienza politica*. Bologna: Il Mulino, 2005.
- SPINELLI, A.: *Saggio di storia della politica, ovvero Machiavelli del secolo XX*. In: GRAGLIA, P. zost.: *Machiavelli del secolo XX. Scritti del confino e della clandestinità, 1941-1944*. Bologna: Il Mulino, 1993.
- ŠUŠA, I.: Alcuni aspetti del pensiero di Niccolò Machiavelli e Martin Rakovský. In: *Mladá veda*. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied UMB, 2009, s. 235-243
- ŠUŠA, I.: Od Machiavelliho k machiavellizmu. In: *Slovenské národné noviny*. roč. 17 (21), č. 26, 2006, s. 3
- ŠUŠA, I.: Rakovský versus Machiavelli. In: *Slovenské národné noviny*. č. 14/15, 11.7.2006, s. 13
- ŠUŠA, I.: Spoločné a rozdielne ideovo-tematické východiská v pohľadoch na štát a vladára v diele N. Machiavelliho a M. Rakovského. In: POSPÍŠIL, I. – ZELENKA, M. – ZELENKOVÁ, A. (edit.) *Česká a slovenská slavistika na počátku 21. století*. (Stav-metodologie-mezinárodní souvislosti). Brno: Masarykova univerzita, FF, Ústav slavistiky, 2005, s. 233-247

Resumé

Scopo dello studio è tracciare un quadro generale della letteratura politica italiana del periodo umanistico e rinascimentale, inserito all'interno del contesto politico-sociale. Gli autori si rivolgono al lettore slovacco, trattando le tematiche principali della letteratura politica del periodo all'interno di opere scelte di personaggi finora poco conosciuti o totalmente sconosciuti (eccetto le opere maggiori di Niccolò Machiavelli), come Bartolomeo Platina, Francesco Patrizi, Coluccio Salutati, Giovanni Pontano ed altri.

KOMPARÁCIA SLOVENSKÝCH, ANGLICKÝCH A TALIANSKYCH KONKRETIZAČNÝCH FRAZEOLOGICKÝCH JEDNOTIEK V PUBLICISTICKOM ŠTÝLE

Mgr. Beáta Pašková

beatrix.paska@gmail.com

Frazeologické výskumy neustále potvrdzujú, že frazeologické jednotky (ďalej FJ), frazémy alebo frazeologizmy, patria stále k frekventovaným a živým vyjadrovacím prostriedkom v masovo-komunikačných prostriedkoch. Výber zvolenej problematiky bol založený na poznaní, že výskum frazeológie v printových/elektronických médiách na úrovni komparácie medzi viacerými genealogicky odlišnými jazykmi chýba nielen na Slovensku, ale aj v zahraničí. Komparatívne výskumy frazeológie vo viacerých jazykoch sťažuje skutočnosť, že mnohé teórie vychádzajú z veľmi diferencovaných základov, metodologické a terminologické zložky nie sú navzájom prepojené a nesúlad v jednej z nich postihuje zároveň aj zložky tej druhej. I keď je v mnohých aspektoch náročné uskutočniť kvantifikovaný výskum z dôvodu odlišnosti morfológických, lexikálnych a syntaktických charakteristík jednotlivých jazykov, v našom výskume sme sa pokúsili predložiť kvantitatívne i kvalitatívne výsledky.

Cieľom tohto príspevku bolo podať širší obraz o uplatňovaní konkretizačných frazeologických jednotiek (ďalej KFJ) podľa J. V. Bečku (1973) v prostriedkoch masovej komunikácie v slovenských, anglických a talianskych printových/elektronických médiách. Za účelom excerpcie materiálu boli vybrané tri denníky: slovenský denník *SME*, anglický *The Independent* a taliansky *Corriere della sera*, z ktorých bol získaný celkový výskumný materiál obsahujúci 691 štandardizovaných normostrán so 447 KFJ. Materiál bol zozbieraný náhodným výberom za obdobie 61 dní (marec 2009 - apríl 2009) a zoradený podľa jednotlivých denníkov do kapitol: „Správy“ a „Ekonomika“ reprezentujúce spravodajské publicistické útvary a „Komentáre“ zastupujúce analytické publicistické útvary. Získané KFJ boli následne zoradené do tematických podkapitol: frazeologické jednotky obsahujúce somatický komponent a frazeologické jednotky s ostatnými tematickými zameraniami.

Celkovo sme sa sústredili na problematiku výskytu konkretizačných frazeologických jednotiek z dvoch pohľadov: intralingválneho a interlingválneho.

Prvoradým cieľom výskumu bol kvantifikovaný výstup: počet KFJ/celkový počet štandardizovaných normostrán zozbieraného publicistického materiálu a počet KFJ na 100 štandardizovaných stranách. Oblasťou nášho záujmu bola: (1) komparácia výskytu slovenských, anglických a talianskych KFJ v rámci spravodajských útvarov/analytických útvarov; (2) celková komparácia výskytu KFJ (bez ohľadu na publicistické žánre) vo frazeologickom korpuse v jednotlivých jazykoch; (3) vertikálna analýza výskytu KFJ v samotnom korpuse článkov/titulkoch; (4) porovnanie výskytu najčastejšie sa vyskytujúcich somatických KFJ jednotlivých jazykov vzhľadom na celkový výskyt KFJ v korpuse. Porovnávaná boli vykonané pre každý jazyk zvlášť a súhrnne medzi sledovanými jazykmi navzájom.

Z hľadiska uplatnenia frazeologických jednotiek v publicistickom štýle sme frazeológiu sledovali v širšom zmysle tohto termínu, podľa ktorého sa za frazeologické jednotky, frazeologizmy alebo frazémy pokladajú viacslovné nevetné ustálené slovné spojenia zahrňujúce obrazné združené pomenovania, okrídlené výrazy a klišé, ako aj vetné typy vrátane paremiologických útvarov typu prísloví a porekadiel. Za základné znaky takto chápanej frazeológie sme považovali predovšetkým: ustálenosť slovného spojenia, významovú prenesenosť (obraznosť a figuratívnosť) a expresívnosť.

Ako sme už naznačili, sledovaný výskum sa opieral o špecifickú klasifikáciu frazeologizmov podľa J. V. Bečku (1973), cez ktorú je možné na tieto jednotky pozeráť cez ich funkčnosť v novinárskych textoch. Ide o tzv. novinársku frazeológiu, podľa ktorej sa frazeologizmy delia na: (1) intenzifikačné; (2) verbalizačné; (3) konkretizačné.

Medzi konkretizačné frazeologizmy radí Bečka (J. V. Bečka, 1973: 62) také obraty, ktoré ako celok označujú skutočnosť ustáleným nepriamym pomenovaním: metaforickým, metonymickým, synekdochickým, z čoho vyplýva, že abstraktný jav nadobúda určitý stupeň konkretizovanosti, je označený konkrétnym obrazom a tak môže byť zrozumiteľnejší.

Ako uvádza J. V. Bečka v r. 1973, „v novinách sa čisté, pravé konkretizačné frazeologizmy skoro vôbec neobjavujú pravdepodobne kvôli tónu, ktorý je ľudový alebo slangový a pre noviny je príliš konkrétny a živý“ (J. V. Bečka, 1973: 63). Nedávne výskumy však potvrdili, že aj tento druh frazeologických jednotiek začal prenikať do dennej tlače, a to nielen do žánrov beletrizovaných a analytických, ale aj spravodajských.

Z pohľadu objemu výskumného materiálu, z ktorého boli excerptované slovenské, anglické a talianske KFJ a kvantifikovaných výstupov komparácie, sa jednotlivé frazeologizmy vyskytovali v nasledovnej frekvencii: 72 slovenských KFJ zo spravodajských útvarov pripadalo na 160,1 A4. 80 slovenských KFJ z analytických útvarov sa vyskytovalo na 74,2 A4. 101 anglických KFJ zo spravodajských útvarov sa nachádzalo na 150,2 A4. 64 anglických KFJ z analytických útvarov pripadalo na 75,8 A4. 85 talianskych KFJ zo spravodajských útvarov predstavovalo 156,70 A4 a 43 talianskych KFJ z analytických útvarov sa nachádzalo na 73,8 A4.

Pri vypočítanej frekvencii výskytu frazeologizmov sme dospeli k nasledovnému záveru: Slovenské KFJ excerptované zo spravodajských útvarov sa objavovali v počte 1 frazeologická jednotka na 2,24 A4, čo znamená 45 frazeologických jednotiek na 100 A4. Slovenské KFJ excerptované z analytických útvarov sa vyskytovali v počte 1 frazeologická jednotka na 0,93 A4, čo predstavuje približne 108 frazeologických jednotiek na 100 A4.

Z uvedených údajov vyplýva, že v slovenských publicistických textoch sa KFJ vyskytujú v analytických žánroch asi 2,4 krát častejšie ako v žánroch spravodajských. Celkový percentuálny rozdiel medzi výskytom KFJ v oboch útvaroch predstavuje 41,18%, čo môžeme považovať za veľmi markantný rozdiel.

Anglické KFJ excerptované zo spravodajských útvarov sa vyskytovali v počte 1 frazeologická jednotka na 1,49 A4, čo znamená 149 frazeologických jednotiek na 100 A4. Anglické KFJ vybrané z analytických útvarov sa vyskytovali v počte 1 frazeologická jednotka na 1,18 A4, čo predstavuje 84 frazeologických jednotiek na 100 A4.

Celkovo možno konštatovať, že v anglických publicistických textoch z pohľadu sledovaných útvarov majú hojnejšie zastúpenie KFJ v analytických žánroch. Rozdiel medzi výskytom KFJ v sledovaných žánroch nebol až taký markantný ako v prípade slovenského jazyka a dosiahol hodnotu 11,26%.

Talianske KFJ excerptované zo spravodajských útvarov sa objavovali v počte 1 frazeologická jednotka na 184 A4, čo znamená na 100 A4 sa nachádzalo 54 frazeologických jednotiek. Talianske KFJ patriace do analytických útvarov sa vyskytovali v počte 1 frazeologická jednotka na 1,72 A4, čo značí 58 frazeologických jednotiek na 100 A4.

Z uvedených podkladov vychádza, že pomer talianskych KFJ nachádzajúcich sa v spravodajských a analytických žánroch je 48,21% : 51,79%, a teda talianske KFJ sa vyskytujú

pomerne v rovnakom zastúpení tak v spravodajských ako aj v analytických žánroch, čo dokazuje veľmi nízky percentuálny rozdiel medzi výskytom v jednotlivých útvaroch – len 3,58%.

Na základe celkovej komparácie výskytu KFJ v jednotlivých publicistických útvaroch možno jednoznačne uviesť fakt, že najvyšší výskyt konkretizačných frazeologických jednotiek sa nachádza v slovenských analytických útvaroch (108 KFJ na 100 A4). Nižší výskyt je u anglických KFJ v analytických útvaroch (84 KFJ na 100 A4). Na treťom mieste s najvyšším počtom výskytu sú KFJ anglické excerpované zo spravodajských útvarov (0,67 KFJ na 100 A4). Štvrté v poradí sú talianske KFJ nachádzajúce sa v útvaroch spravodajských (58 KFJ na 100 A4). Na piatom mieste sú talianske KFJ vyskytujúce sa v spravodajských útvaroch. Najnižší výskyt frazeologických jednotiek bol zaznamenaný v slovenských spravodajských útvaroch (45 KFJ na 100 A4). Najmarkantnejší rozdiel badáme rozhodne vo výskyte slovenských konkretizačných frazeologizmov v spravodajských a analytických útvaroch. Vyrovnaný stav výskytu KFJ v oboch útvaroch bol pri talianskych KFJ.

Z pohľadu celkového výskytu KFJ v publicistických textoch (spravodajské a analytické útvary súhrne) možno konštatovať, že najviac konkretizačných frazeologických jednotiek sa uplatnilo v slovenských (1,53 KFJ na A4) a anglických (1,51 KFJ na A4) textoch, naopak skoro o jednu tretinu nižší bol výskyt v textoch talianskych (1,12 KFJ na A4). Z uvedenej štatistiky vyplýva, že rozhodujúcim činiteľom podmieňujúcim výskyt frazeológie v publicistickom štýle slovenských a anglických elektronických médií sú jednotlivé útvary publicistického štýlu a ich vlastnosti, to znamená informatívnosť verzus hodnotiace aspekty. V talianskych elektronických médiách je situácia vyrovnanejšia, čo vyplýva aj z prítomnosti novinárskeho slohu, ktorý sa v jednotlivých článkoch odráža. Takýto strohý štýl sa nenachádza ani v slovenských, ani v anglických publicistických textoch.

Z pohľadu vertikálneho členenia publicistických textov a jednotlivých publicistických žánrov - titulky/korpusy článkov - sa situácia javila nasledovne: Pri zisťovaní celkového výskytu KFJ na počet normostrán sa v titulkoch objavovali slovenské KFJ v spravodajských útvaroch v rozsahu 5,61 KFJ na 100 A4, v analytických útvaroch pripadalo 4,04 KFJ na 100 A4. Anglické KFJ sa objavili v titulkoch spravodajských útvarov v počte 3,99 KFJ na 100 A4, v analytických v rozsahu 5,27 KFJ na 100 A4. Talianske KFJ sa objavili v titulkoch iba pri spravodajských útvaroch, kde predstavovali výskyt 1,19 KFJ na 100 A4.

Na základe komparácie pomeru výskytu KFJ v spravodajských útvaroch slovenských sa zo 45 KFJ vyskytlo 5,61 jednotiek v titulkoch, čo predstavuje pomer 45 : 5,61. Výskyt frazeologizmov v titulkoch predstavoval 12,5% z celkového počtu KFJ zaznamenaných v týchto útvaroch. V slovenských analytických útvaroch sa KFJ v texte a v titulkoch vyskytli v pomere 108 : 4,04, čo znamená 3,74% z celkového počtu FJ v danom útvare. V anglických spravodajských textoch išlo o pomer 67 : 3,99 KFJ, čo činí 5,96% a v analytických textoch bol pomer 84 : 5,27, čo vykazuje hodnotu 6,27%. V talianskych spravodajských článkoch sa vyskytli frazeologizmy v texte a v titulkoch v pomere 54 : 1,19, čo predstavuje 2,20% v titulkoch. V analytických útvaroch v talianskom denníku sa frazeologické jednotky v titulkoch neobjavili.

Z vyššie uvedených štatistických podkladov vyplýva, že KFJ sa najviac objavujú v titulkoch slovenských spravodajských útvarov a anglických analytických útvarov. V menšom počte sú zastúpené v titulkoch slovenských analytických útvarov a anglických spravodajských žánrov. Významne nižší je výskyt talianskych KFJ, kde sa v titulkoch analytických útvarov neobjavila žiadna KFJ.

Frazeologické jednotky boli zaeľňované do dvoch tematických okruhov: KFJ so somatickým komponentom a ostatné tematické KFJ. Výskum dokázal, že v najväčšom zastúpení boli frazeologické jednotky so somatickým komponentom, a preto sme sa zamerali na podiel somatických jednotiek na celkovom počte KFJ (bez ohľadu na typ publicistického útvaru). Vo všetkých porovnávaníach sme brali do úvahy celkový počet KFJ, v práci sme sa nezameriavali na opakovaný výskyt frazeologizmov.

V slovenských článkoch sa v rámci celkového počtu 152 frazeologizmov objavilo 52 FJ so somatickým komponentom, čo znamená 34,21% zo všetkých KFJ z oboch publicistických útvarov pripadalo na somatické frazeologizmy. V anglických textoch somatický komponent obsahovalo 26 frazeologizmov zo 161, čo tvorí 16,15%. V talianskych textoch sa medzi 129 frazeologickými jednotkami objavilo 42 so somatickým komponentom, čo znamená 32,56% z celkového excerpovaného množstva talianskych KFJ.

Možno konštatovať, že v sledovaných textoch sa najviac frazeologických jednotiek so somatickým komponentom objavovalo v slovenských textoch, potom v talianskych a najmenší výskyt týchto frazeologizmov sme zaznamenali v anglických článkoch. Výskyt anglických somatických frazeologizmov bol približne o jednu polovicu nižší ako v slovenských a talianskych KFJ.

Z kvalitatívneho hľadiska možno konštatovať nasledovný výskyt excerpovaných slovenských KFJ so somatickým komponentom: *strkať hlavu do piesku; odísť s dlhým nosom; stratiť tvár; mať hlavu v smútku; byť bez strechy nad hlavou; prísť o strechu nad hlavou; stáť na čele; vyniesť na čelo niekoho; ako z oka niekomu vypadnúť; zatvárať oči pred niečím; vidieť na vlastné oči niečo; mať rýchly jazyk; mať niečo pod palcom; držať palce niekomu; byť predĺžená ruka niekoho/niečoho; uvoľniť ruky niekomu; podať pomocnú ruku; ponúknuť (priateľskú) ruku; byť v rukách niekoho; mať niečo z druhej ruky; špiniť si ruky s niekým; mať čisté ruky; lusknúť prstami; zdvihnúť ukazovák/zdvihnutý ukazovák; mať niekoho v hrsti; ležať na pleciach niekomu; mať zaťaté zuby a päste; škrabať pravé ucho ľavou rukou; žiť na vysokej nohe; stáť na vratkých nohách; byť na kolenách; podrážať nohy; nemať ani v päte; mať silný žalúdok; privinúť si niečo k hrudi; kryť niekomu chrbát; ukázať niekomu chrbát; predviesť svaly; mať niečo v génoch.*

V rámci opakovaného výskytu slovenských KFJ (bez ohľadu na tematickosť prvkov) sa najčastejšie objavovali frazeologizmy v spojení s kľúčovým komponentom *čelo*: *stáť na čele, byť na čele, vyniesť na čelo* (7x). Ďalší opakovaný výskyt bol v jednotkách *byť v rukách niekoho* (4x) a *zdvihnúť ukazovák*, 2x sa objavila KFJ *ukázať niekomu chrbát*. Väčšiu frekvenciu zaznamenala KFJ *mať páku na niekoho*, ktorá sa objavila 3x.

V textoch sa objavili aj publicistické FJ *studená vojna*, ekonomické FJ *daňový raj*, knižné FJ *Mekka Slovákov*, biblické FJ *Zem zaslúbená, obrátenie Pavla*, resp. hovorové *poslať niekoho do teplých krajov*. V slovenských FJ sa objavila aj jediná česká jednotka „uhlířská víra“. Celkovo možno povedať, že bola zachovaná pestrosť využitia rôznych frazeologických jednotiek, čo umocnilo ráz publicistických textov.

Excerpované anglické somatické KFJ boli zastúpené nasledovnými príkladmi: *to hold one's head up high; to go through one's head; to rack one's brain; to behead of st; to shake the heads; to take st at face value; to be in the face of st; to thumb one's nose under sb; to be/have under one's nose; to hear on the lips; to leave sb open-mouthed; to be a twinkle in the father's eyes; to be at the heart of st; to leave one's heart somewhere; bone of contention; to be the long arm of st/sb; to be in one's hands; to be in the wrong hands; to have st in one's hands; to be at the hands of sb; to go hand in hand; to dig in one's heel; to think on one's feet; to extend a hand; to stretch one's arm.*

Celková opakovanosť pri anglických KFJ nebola taká výrazná ako u slovenských. O výskyt zhodných frazeologických jednotiek išlo napr. pri frazeologickej jednotke so

somatickým komponentom *to be in one's hands* (5x). Vysoký výskyt mali frazeologizmy s iným ako somatickým komponentom, napr. kľúčovým slovom *line*: *to draw a line, to get past the finish line, to cross the line, to cross the finish line, to take a line*. Medzi ekonomickými FJ sa vyskytovali najčastejšie *to be under water, red tape, basket case*, hovorovými *to think on one's feet, to follow suit*. Z knižných FJ bola vyexcerpovaná FJ *sound and fury*. Veľmi vysoký výskyt vykazovali FJ biblického pôvodu *prophet of doom, prodigal son, promised land* a pod. V anglických textoch sa neobjavila žiadna frazeologická jednotka v inom ako anglickom jazyku.

Medzi talianskymi KFJ so somatickým komponentom sa objavili nasledovné spojenia: *essere in testa; suonare in bocca altrui; stringere i denti; fare/combattere a viso aperto; saltare all' occhio; chiudere gli occhi su qc; essere davanti agli occhi; guardare con occhi sporchi; guardare con gli occhi a q; chiudere gli occhi su qc; andare con l'acqua alla gola; fare gola a qc/q; sentire sul collo il fiatto di q; mettere le mani su q; mani pulite; vincere qc a mani basse; la mano tesa; avere le mani legate/legarsi le mani; avere la mano tesa; stare/trovare q con le mani in mano; stringere il mano; mettere le mani in tasca: mettere le mani in qc; fare qc a mani nude; incrociare le dita; usare il pugno duro; il pugno chiuso; voltare le spalle; lasciare alle spalle qc; avere alle spalle; voltare le spalle a q; (ri)mettere in piedi; cadere in piedi; prendere piede; tenersi in piedi; mettere in ginocchio; essere nel cuore di q/qc; avere a cuore q/qc; stare a cuore; avere la spina nel fianco.*

K najčastejšie sa opakujúcim talianskym FJ patrila, podobne ako v slovenčine, FJ *essere in testa* (2x), *mani in mano* (2x), *(ri)mettere in piedi* (2x). Často sa opakovali jednotky s kľúčovým komponentom *pugno*: *usare il pugno di ferro, usare il pugno duro, avere pugno chiuso* a frazeologizmy s kľúčovým komponentom *cuore*: *stare a cuore, rimanere al cuore, essere nel cuore, avere a cuore*. Veľkú skupinu tvorili KFJ s tematikou *gioco* alebo *carta/carte*: *essere gioco delle tre carte, andare a carte quarantotto, essere nelle carte, puntare le carte su q, giocare la carta di qc* a pod. Medzi ekonomické FJ sa radili *paradiso fiscale, andare a carte quarantotto*, medzi športové FJ *maglia nera*, hovorové *restare a secco*, knižné *l'incudine e il martello, un piano del bastone e della carotta*. 1x sa objavila francúzska frazéma *maître a penser*. S určitosťou môžeme povedať, že v talianskych publicistických článkoch sa vyskytovali frazeologické jednotky knižné veľmi často, naopak hovorová frazeológia bola veľmi okrajovým výrazivom. Aj samotný novinársky sloh talianskych článkov bol na rozdiel od

slovenských a anglických veľmi strohý a frazeologické jednotky v ňom slúžili ako reálne oživujúci prvok, ktorý čitateľa povzniesol nad prísnosť slohového prejavu.

Výskum problematiky frazeologických jednotiek jednoznačne potvrdil, že somatické frazeologické jednotky, obsahujúce ako hyperaktívny komponent slovo pomenávajúce časť ľudského tela, vykazujú najvyššiu mieru výskytu v každom zo sledovaných jazykov. Táto hypotéza sa potvrdila kognitívne vnímanie sveta a antropocentrické teórie, v centre ktorých stojí slovná zásoba spojená s človekom ako bytosťou telesnou a duševnou.

Z pohľadu horizontálneho členenia sa potvrdila podmienenosť výskytu frazeológie v publicistickom texte na základe jednotlivých útvarov tak, ako načrtol J. Mlacek: „Porovnávanie vlastností frazeológie a jednotlivých útvarov načrtáva istú maticu fungovania frazeológie v publicistických textoch, a tak sa zároveň stáva aj kritériom pre posudzovanie a hodnotenie konkrétnych frazeologických jednotiek, ich použitia v jednotlivých druhoch publicistického žánru“ (J.Mlacek, 1982: 16).

Na záver prichodí ešte konštatovať, že pre súčasný publicistický štýl je príznačné využívanie všetkých bežných typov frazeologických jednotiek, určité obmedzenie je možné sledovať pri FJ slangových, v minimálnej miere sa objavujú FJ argotického charakteru. Publicistický štýl pracuje s frazeologizmami ľudovej, hovorovej, odbornej a knižnej proveniencie, pričom miera využívania jednotlivých typov frazeologických jednotiek, frazém, frazeologizmov vrátane konkretizačných KFJ, závisí vždy od typu novín a časopisov, resp. internetových portálov.

Literatúra

BEČKA, J.V.: *Jazyk a styl novin*. Praha: Vydavatelství Novinář, 1973

BUGÁROVÁ, M. : *Aktualizácie frazém v novinárskej publicistike*. In: *Frazeológia ako intenzifikačný faktor komunikácie*. 1994, s.17 – 20

CACCIARI, C. - TABOSSI, P.: *Idioms: Processing, Structure, and Interpretation*. New York. Lawrence Erlbaum Associates, 1993

CASADEI, F.: *Metafore ed espressioni idiomatiche*. Roma: Bulzoni, 1996

ČERMÁK, F. : *Idiomatika a frazeologie češtiny*. Praha: Univerzita Karlova, 1982

MLACEK, J. : *Frazeológia a publicistický štýl*. In: *Otázky žurnalistiky*, 1982, 25/2, s.14-19

PETROVIČOVÁ, V.: *Novinárska frazeológia*. Bratislava, 1989

SKORUPKA, S. (1960): *Frazeologia a stylistyka. Poradnik językowy*. Warszawa, 1960

Resumé

The author attempts to look more closely at issues of Slovak, English and Italian phraseological units in journalistic style (print and electronic media), at their mutual comparison based on Bečka's functional classification, so-called journalistic phraseology. The article presented a quantified account of the occurrence of the most typical phraseological units/phraseologisms which occurred in the Slovak, English and Italian newspapers in the course of 2 months.

UNA APROXIMACIÓN A LOS PROBLEMAS DE LA PREFIJACIÓN EN ESPAÑOL ACTUAL

Veronika Sliáčanová

Katedra romanistiky, Fakulta humanitných vied, UMB Banská Bystrica
sliacanova.veronika@fhv.umb.sk

El vocabulario español se está enriqueciendo constantemente con la incorporación de palabras nuevas. Éstas, bien se toman de otras lenguas, o bien se forman de los vocablos ya existentes en español mediante procedimientos internos a la lengua española. Los mecanismos internos fundamentales son la derivación y la composición. La derivación consiste en añadir un afijo a la palabra ya existente y la composición es la formación de una palabra nueva con la fusión de dos o más palabras ya preexistentes. “La lengua se vale de procedimientos morfológicos para la formación de palabras; el resultado de estos procedimientos son las ‘palabras complejas’. Estas se forman, fundamentalmente, a través de dos tipos de procesos: la derivación mediante afijos (prefijos y sufijos) y la composición” (Varela Ortega, 2005, p. 8). Para determinar los procesos de formación de palabras es esencial conocer los elementos consituyentes de la palabra, su estructura interna. Esto se lleva a cabo por la segmentación, proceso en el que no nos detenemos pues se considera ya conocido. En primer lugar debemos diferenciar entre palabras simples (*luz, pan*) y palabras compuestas, llamadas también polimorfémicas como las flexionadas (*pan-es, luc-es* o *luc-ieron*). Las derivadas (*luc-eita*) y las compuestas (*luz-arte* o *contra-luz*). “Puesto que la lengua española posee una morfología concatenante, es decir, que la mayoría de los procesos de formación de palabras consisten en la adjunción a una base de uno o varios afijos siguiendo u orden” (Otaola Olano, 2004, p. 95).

Como ya sabemos, la base es el elemento sobre el que actúan las reglas de formación de palabras. Los otros elementos que intervienen en la formación de palabras son los morfemas afijales o afijos. Son formas ligadas que tienen que soldarse obligatoriamente a una base y, por tanto, no pueden funcionar como tal. “Hoy en el marco de la lingüística generativa, se emplea el término derivación para designar proceso de formación de unidades léxicas de forma general, incluyendo la derivación y la composición, [...] de ahí la llamada morfología derivativa” (Otaola

Olano, 2004, p. 97). En la morfología derivativa se concibe el concepto de derivación en sentido amplio, como proceso de formación de nuevas palabras, en oposición a la morfología flexiva. La creación de nuevas palabras se lleva a cabo por la denominada tradicionalmente derivación o por la composición. En ambos hay una transformación de estructuras sintácticas que desembocan en unidades léxicas. Ej.:

Persona que vende carne → *carnicero*

Aparato que sirve para lavar platos → *lavaplatos*

La derivación es un proceso de creación de elementos léxicos nuevos (palabras complejas) por la adición a una base ya existente en la lengua de afijos (elementos inseparables). “La derivación consiste en obtener una palabra nueva a partir de una preexistente (llamada primitiva) a la que se añade un afijo, que según vaya en la parte inicial o final de la palabra, se llama prefijo o sufijo” (García, Meilán y Martínez, 2004, p. 261). Sin embargo, Varela Ortega (2005, p. 31) afirma que no sólo se produce la derivación cuando se añaden los afijos a la palabra primitiva. “Mediante el procedimiento de la derivación formamos nuevas palabras a partir de otras, bien añadiendo un afijo, o bien por cualquier otro medio no afijal. Uno de estos casos de derivación no afijal es aquel por el cual aplicamos un proceso de ‘sustracción’ a la base de la derivación y obtenemos una ‘formación regresiva’ “ (Varela Ortega, 2005, p. 31). Almela Pérez (1999, pp. 50-51) distingue dos tipos de derivación en cuanto a cambios de categoría gramatical de las palabras derivadas: derivación homogénea y derivación heterogénea. Dentro de la derivación homogénea incluye los prefijos que no alteran la categoría gramatical de la base. Los prefijos son elementos que son colocados delante de la base y proceso de creación de nuevas palabras a través de elementos se llama prefijación. Marcos Marín, Satorre Grau y Viejo Sánchez (1998, p. 490) definen los prefijos como “aquellos elementos preposicionales o cuantitativos que se emplean de manera regular en la formación de nuevos términos. Estos elementos prefijales no tienen una significación designativa, sino simplemente noción situacional, cuantificadora o intensificadora”. Según apuntan García, Meilán y Martínez (2004, p. 276) “los prefijos son los afijos que preceden a la expresión de la parte léxica de la palabra derivada; en su mayoría, son los elementos separables fónicamente, pues se expresan en sílabas enteras, incluso cuando entran en contacto dos vocales iguales: *preelectoral, intraatómico, antiimperialista*”. Varela Ortega (2005,

p. 57) caracteriza la prefijación como un tipo de derivación por la cual un afijo se coloca delante de un lexema y forma una nueva palabra. Lang (1992, p. 220) expone que la conexión semántica entre el prefijo y la base es mucho menos rígida que la del sufijo y la base. “El rasgo más destacado del prefijo es su integración con la base: no se funde con la raíz, se mantiene claramente delimitado de ella: *pre-fabricado, de-venir, anti-cuerpo, bi-mensual, in-visible, contra-decir...* Tanto es así que en los casos en los que, por yuxtaponerse dos vocales iguales, cabría esperar una fusión de ambas, se mantienen las dos: *pre/eminente, contra/atacar, anti/ideología...* Su independencia de la base hace que no altere a ésta fonémicamente: no cambian el acento que corresponda a su base (*moral – inmoral, bueno – rebueno...*) ni ninguna de sus otras características formales” (Almela Pérez, 1999, p. 50). Bosque Muñoz y Demonte Barreto (1999, p. 5007) definen dos características fonológicas de los prefijos que derivan ambas de la mayor independencia de estos respecto de la base. La primera es que los prefijos no interfieren en la constitución fónica de la base y la segunda que preservan su propia integridad fónica.

“La alteración prefijal, normalmente adición de un prefijo, constituye un procedimiento de formación de palabras en español, unas veces tenida como parte de la derivación y otras de la composición, y proporciona una fuente más de relaciones morfológicas” (Santana Suárez, Carreras Riudavets y Pérez Aguiar, 2005, p. 33). Y así con la prefijación se plantean tres cuestiones principales:

1. ¿Es una especie de composición o un mecanismo distinto?
2. ¿Existen los prefijos o no son más que preposiciones?
3. ¿Son prefijos los llamados prefijoides?

Según Otaola Olano (2004, p. 98), entre los investigadores encontramos tres posturas con respecto a la primera cuestión:

- a) Los que consideran que la preposición es una forma de composición.
- b) Otros la conciben como un mecanismo distinto a la composición.
- c) Autores como R. Menéndez Pidal y E. de Bustos mantienen una posición ecléctica o intermedia entre las dos posturas anteriores.

Apuntamos que son más numerosos los autores que no incluyen la prefijación dentro de la composición. Tal vez para poder responder plenamente a la primera pregunta, debemos abordar, en el primer lugar, las dos siguientes cuestiones, exponiendo las características de los prefijos en

su estatus gramatical y en su valor semántico, es decir, la relación entre una palabra original y una forma prefijada semántica, funcional y formal. En el aspecto semántico, el prefijo incorpora un matiz específico que le es propio, pero la carga semántica principal corresponde a la palabra original. Las funciones sintácticas y gramaticales suelen mantenerse en la forma prefijada. Las diferencias formales se ajustan a las reglas generales de prefijación y a las específicas a cada prefijo, y, aunque existen irregularidades, su incidencia es mucho menor que en las alteraciones en otras posiciones de la base léxica. Entre la palabra original y el prefijo se desarrolla una relación dinámica en los ámbitos semántico, funcional y formal, que da lugar a una nueva palabra relacionada con la original.

Se puede definir el elemento prefijal, en adelante prefijo, como el afijo que precede a la palabra original. La mayoría de los prefijos son preposiciones o adverbios. Algunos prefijos pueden aparecer independientemente como verdaderas preposiciones (*contra, sobre, en, etc.*) o como adverbios (*mal, bien, etc.*). Así algunos prefijos coinciden con ciertas preposiciones (porque en su origen lo fueron), y expresan el mismo significado que ellas: *conjuntar* (\approx juntar *con* algo), *enmarcar* (\approx poner *en* un marco), *antesala* (\approx espacio *ante* una sala); y del mismo modo que las preposiciones pueden sucederse unas a otras (*desde tras la puerta, de entre los muertos, para conmigo*), también los prefijos a veces se acumulan en una misma palabra (*antiextraterrestre, desenvolver*). Los prefijos no alteran el acento natural de la palabra a la que se adjuntan y generalmente no provocan cambio de categoría gramatical de la base. “Los prefijos, a diferencia de los sufijos, no pertenecen a una categoría gramatical mayor (nombre, verbo o adjetivo), ni cambian la categoría gramatical de la base léxica a la que se aplican (*ventana* \rightarrow *contraventana*, *meter* \rightarrow *entremeter*, *fino* \rightarrow *extrafino*) sino que se limitan a añadir precisiones al significado del lexema al que preceden” (Varela Ortega, 2005, p. 57). Normalmente matizan, corrigen, modifican, en definitiva, orientan el significado de la palabra. García, Meilán y Martínez (2004, p. 276) caracterizan los prefijos como aquellos afijos que no originan ningún cambio de acento en la palabra derivada (excepto a unos pocos casos de la creación de verbos de otras clases de palabras). Por ejemplo: *moral* \rightarrow *inmoral*, *útil* \rightarrow *inútil* (adjetivos); *llevar* \rightarrow *conllevar*, *tener* \rightarrow *detener* (verbos); *culpa* \rightarrow *disculpa*, *uso* \rightarrow *desuso* (sustantivos). Aunque los prefijos no suelen afectar a la categoría gramatical, existen prefijos que producen palabras de una categoría distinta a la de la primitiva. Concretamente, los prefijos *a-*, *con-*, *de(s)-* *di(s)-*, *en-* *ex-*, *extra-*, *pro-*, *re-*, *tran(s)*, por lo menos, son prefijos que crean verbos a partir de sustantivos,

adjetivos y adverbios. La prefijación conecta palabras de la misma categoría y resulta un área homogénea (*robo* → *antirrobo*). Podemos constatar que el comportamiento sintáctico y semántico de los prefijos los diferencia de la composición. En suma, el resultante de la operación de prefijación es, generalmente, de la misma categoría gramatical que la base, en el contexto de la derivación homogénea. Por el contrario, la palabra resultante de la composición es de distinta categoría que la de al menos uno de sus componentes (*cuentacuentos*). Semánticamente, los semas del derivado prefijado son los mismos que los de la base a los que se añade el sema o semas del prefijo. Así en *pre-decir* se mantienen los semas de *decir* y se le añaden los del prefijo *pre*, mientras que en la composición no se produce la suma de los semas de los componentes. Así *tentempié* no es el resultado de los semas *tenerse* y de *pié*. Aunque puede verse cierto paralelismo entre la prefijación y la sufijación, la prefijación “suele considerarse como parte de la composición, cuestión que se deja debatir a los lingüistas” (Santana Suárez, Carreras Riudavets y Pérez Aguiar, 2005, p. 29). En general, los prefijos son monosémicos y, por tanto, menos ambiguos semánticamente que los sufijos. Algunos prefijos, generalmente preposiciones y algún adverbio, tienen una identidad funcional propia en la lengua española, por lo que su uso en la formación de palabras es tratado por algunos autores como composición. Son los llamados prefijos vulgares (*a-*, *ante-*, *con-*, *de-*, *en-*, *entre-*, *in-*, *para-*, *sin-*, *sub-*, *trans-*, etc.), porque existen desde siempre en español, y algunas gramáticas los consideran elementos compositivos. Sin embargo, el prefijo que procede de la preposición se puede separar de ésta, dado que no cumple la misma función gramatical, aunque a veces coinciden en la significación. “La aportación semántica de la preposición es una subordinación nominal y la del prefijo es una adición sémica, y además, la similitud entre ellos se reduce en la actualidad, en un estudio sincrónico, a una cuestión fonética” (Santana Suárez, Carreras Riudavets y Pérez Aguiar, 2005, p. 34).

La segunda cuestión que se plantea es qué prefijos se estiman de los llamados prefijos cultos, prefijoides, elementos prefijales o compositivos. “Son elementos constitutivos de palabras pero de origen culto (griego o latín) que son altamente productivos en el léxico moderno internacional, sobre todo en el lenguaje científico y técnico” (Otaola Olano, 2004, p. 100). Para Lang (1992, p. 221), los prefijoides se añaden a las raíces para generar léxico perteneciente al vocabulario técnico o científico de carácter internacional: *tele-*, *radio-*, *video-*, *electro-*, *moto-*, *micro-*, *foto-*, etc. Según este autor, los prefijoides presentan una mayor productividad y

consituyen el área más fértil en la derivación moderna. Lang (1992, p. 237) manifiesta que los prefijoides han sido objeto de controversia porque para unos se trata de compuestos y para otros se trata de formaciones sometidas a un proceso de afijación. Una de las razones de dicha controversia es que el primer elemento consituyente parece tener autonomía semántica y sintáctica, y además, poseen la capacidad de funcionar como morfemas libres (*un/una radio, una foto, la tele, el micro*, etc.) y su peso semántico es muy distinto al de otros prefijos estándar. Además algunos prefijos han adquirido otras significaciones, por ejemplo, frente a *tele-dirigido* = dirigido ‘a distancia’, encontramos *tele-espectador* = espectador de televisión; *tele-novela* = novela de televisión; *tele-noticias* = noticias de la tele, etc. Han perdido el sentido originario de ‘a distancia’. Lo mismo sucede con la forma *auto-* cuyo significado original es ‘propio’ o ‘por uno mismo’, ‘sí mismo’ (*autodidacta, autodefenderse, autoservicio*) pero también ha adquirido el de ‘con relación a los coches o automóviles’ por ser acortamiento de *automóvil*, y crea neologismos con significado muy distinto al de la palabra originaria griega (αυτο): *autopista* = *pista para automóviles* o *autoescuela* = *academia para conductores de automóviles*. Otra razón es la posibilidad de los prefijoides para aparecer antepuestos o postpuestos, por ejemplo *fonoteca* – *audífono*, *radiodifusión* – *extrarradio*, etc. Alvar Ezquerro (1993, p. 50) también expone que los prefijoides pueden actuar como la primera parte o la segunda parte de la voz nueva, pueden actuar como prefijo o como base léxica. Cuando en las nuevas formaciones los dos elementos son de origen culto, poseen muchas similitudes con las palabras compuestas, por ejemplo el prefijoide *cromo* puede aparecer en las dos posiciones: *cromografía* / *monocromo*, el prefijoide *logo* también: *logopedia* / *filólogo*. Y según exponen Bosque Muñoz y Demonte Barreto (1999, p. 4997) los prefijos propiamente dichos no pueden originar palabras derivadas con sólo combinarse con otros afijos (**in+ción, *a+dad*), pero los prefijoides sí que pueden derivar palabras nuevas combinándose con otros afijos (*fób-ico, aére-o, técn-ico, graf-ismo*, etc.) Podemos constatar que los prefijoides forman construcciones cuyo estatus gramatical parece controvertido porque para unos sus formas resultantes son compuestas, mientras que para otros son construcciones provenientes de un proceso de afijación.

Volvamos ahora a la cuestión formulada al principio de nuestro artículo. El análisis de los diferentes criterios de clasificación de los prefijos reveló varias inconsecuencias en lo relativo a la delimitación entre la prefijación y la composición o, más generalmente entre la derivación y la composición. Mientras que existan uno al lado del otro, ambos “métodos tradicionales” de los

cuales uno considera los prefijos como elementos compositivos y el otro como morfemas derivativos, no podemos esperar una solución definitiva del problema del estatus de los elementos prefijales. Para solucionarlo, la lingüística tendrá que hacer un deslinde más claro entre los conceptos de prefijación y composición y unificar a este respecto los diferentes criterios de clasificación de los procedimientos de creación léxica. Si todos los enfoques o métodos fueran correctos, deberían llegar a un acuerdo en lo tocante al límite entre la composición y la prefijación.

Bibliografía

ALMELA PÉREZ, R.: *Procedimientos de formación de palabras en español*. Barcelona: Editorial Ariel, 1999, 253 s.

ALVAR EZQUERRA, M.: *La formación de palabras en español*. Madrid: Arco Libros, 1995, 80 s.

BOSQUE MUÑOZ, I. – DEMONTE BARRETO, V.: *Gramática descriptiva de la lengua española*. Madrid: Espasa Calpe, 1999, 5504 s.

CARRATALA TERUEL, F.: *Manual de vocabulario español*. Madrid: Editorial Castalia, 2006, 366 s.

GARCÍA, S. – MEILÁN, A. – MARTÍNEZ, H.: *Construir bien en español. La forma de las palabras*. Oviedo: Ediuono, 2004, 342 s.

GÓMEZ TORREGO, L.: *Análisis morfológico. Teoría y práctica*. Madrid: Ediciones SM, 2008, 270 s.

LANG MERVYN, F.: *Formación de palabras en español, morfología derivativa productiva en el léxico moderno*. Madrid: Ediciones Cátedra, 1992, 324 s.

MARCOS MARÍN, F. A. – SATORRE GRAU, F. J. – VIEJO SÁNCHEZ, M. L.: *Gramática española*. Madrid: Editorial Síntesis, 1999, 511 s.

OTAOLA OLANO, C.: *Lexicología y semántica léxica. Teoría y aplicación a la Lengua española*. Madrid: Ediciones Académicas, S. A., 2004, 435 s.

SANTANA SUÁREZ, O. – CARRERAS RIUDAVETS, F. J. – PÉREZ AGUIAR, J.R. : *Relaciones morfológicas prefijales para el procesamiento del lenguaje natural*. Madrid: Mileto Ediciones, 2005, 116 s.

VERELA ORTEGA, S.: *Morfología léxica: La formación de palabras*. Madrid: Gredos, 2005, 128 s.

Resumé

NIEKOLKO POZNÁMOK K PROBLÉMOM PREFIXÁCIE V SÚČASNEJ ŠPANIELČINE

Predkladaný článok sa venuje jednému zo spôsobov tvorenia nových pomenovaní pomocou slovotvorných predpôň – prefixácii, ku ktorej zaradeniu zaujímajú lingvisti rôzne postoje. Niektorí z jazykovedcov ju nepovažujú za odvodzovanie, ale za skladanie slov, kde predpona tvorí prvú zložku zloženého slova. Druhú skupinu tvoria tí, ktorí vyčleňujú prefixáciu z kompozície a za hlavný argument považujú pri odvodených slovách ich sekundárny charakter, t.j. odvodené slovo sa tvorí z iného slova jazyka. Vyriešiť tento problém a zjednotiť názory lingvistov by znamenalo v prvom rade jasne a presne stanoviť kritériá klasifikácie slovotvorných postupov, ktoré sa v mnohých prípadoch prelínajú a znemožňujú tak dospieť k jednotnému všeobecne akceptovateľnému záveru.

POSTOJE VEĽKOKRTÍŠANOV K VÝBERU A POUŽÍVANIU JAZYKOVÝCH PROSTRIEDKOV V BEŽNEJ HOVORENEJ KOMUNIKÁCI

Eva Čulenová – Ladislav Gyorgy

Katedra slovenského jazyka a literatúry, Fakulta humanitných vied, UMB Banská Bystrica
culenova.eva@fhv.umb.sk, gyorgy.ladislav@fhv.umb.sk

Podľa J. Bosáka (1995, s. 17 – 20) tvoria ústne prejavy vyše 90 % všetkých komunikátov, sú hlavným zdrojom dynamiky súčasnej slovenčiny a prevažná časť hovorenej komunikácie je spontánna. Jazyk ako sociálno-komunikačný fenomén charakterizuje funkčná komplementárnosť odrážajúca reálnu rečovú situáciu. Jazyk vystupuje ako reálny komunikačný systém.

Pri analýze postojov k výberu a používaniu jazykových prostriedkov sme uplatnili sociolingvistický prístup, ktorý chápe vznik, celkový vývin a samotnú realizáciu bežného hovoreného prejavu komplexne, v jednote komunikačnej, sociálnej a jazykovej zložky, umožňujúc tým zvýrazniť a zviditeľniť sociálno-komunikačný charakter jazyka. Z hľadiska sociolingvistického vnímania sme uprednostnili skúmanie celého procesu podmieneného sociálnou povahou, keďže samotná sociolingvistika sa chápe ako interdisciplinárne jazykovedné odvetvie, ktoré je zamerané na vzťah jazyka a spoločnosti (v našom prípade konkrétnej bilingválnej komunity v širšom regionálnom a sociálnom kontexte).

Pozornosť sme venovali aj celkovej problematike slovensko-maďarského bilingvizmu v okrese Veľký Krtíš, v snahe čo najkomplexnejšie zodpovedať podobné otázky, nad akými uvažovala aj Zuzana Finger (1999, s. 67) vo svojej štúdií a ktoré sme, podľa našich úvah, čiastočne doplnili:

- a) akou slovenčinou sa hovorí v tejto oblasti, kde žije národnostne zmiešané obyvateľstvo;
- b) ako sa prejavuje slovensko-maďarský bilingvizmus na slovenskom jazyku;
- c) ktorý jazyk, resp. variant jazyka sa vyznačuje najväčšou prestížou, ktorý jazyk je najpoužívanejší.

Fishman (2004, str. 115) hovorí o voľbe jazyka pri bilingválnej komunikácii, ktorá je ovplyvnená nasledujúcimi faktormi:

1. *Skupinová príslušnosť*: Podľa toho, do ktorej jazykovej skupiny sa jedinec zaraďuje, ten jazyk bude viac používať.

2. *Situácia*: Jedinec si vyberá jazyk podľa toho, v akom prostredí sa nachádza (verejnom, súkromnom, oficiálnom, neoficiálnom, odľahčenom, napätom atď.), lebo sa určité situácie viažu na určité témy.
3. *Téma*: Často si téma vynúti výber jazyka, lebo sa viaže na isté prostredie, ktoré sa viaže na istý jazyk.

Ak sme sa chceli vyjadriť k otázke, ktorý jazyk/jazyky, resp. variant jazyka/jazykov je v okrese Veľký Krtíš najpoužívanejší, orientujúc sa z pohľadu sociolingvistiky, museli sme urobiť dôkladnú analýzu bilingválnej komunikácie a rozdeliť bilingválne hovoriace obyvateľstvo, berúc do úvahy rôzne socio-komunikačné faktory (napr. vek, regionálny pôvod, dosiahnuté vzdelanie, absolvovaná škola len so štátnym alebo aj menšinovým jazykom, život v meste alebo na dedine, sociálne zaradenie...).

Na jednej strane pracujeme s opozíciou slovenský jazyk – maďarský jazyk, na druhej s jednotlivými variantmi jedného alebo druhého jazyka, pričom sa podrobnejšie zameriavame na slovenčinu.

Bilingválnych obyvateľov (výskumnú vzorku tvorilo 113 respondentov vo veku od 10 do 60 a viac rokov) sme rozdelili do dvoch základných skupín, a to na prirodzených bilingvistov (tvoria väčšinu bilingválneho obyvateľstva a taktiež 90 % výskumného materiálu) a aditívnych bilingvistov (máme tu na mysli slovensky hovoriacich obyvateľov, ktorí sa z rôznych dôvodov naučili maďarský jazyk a aj ho používajú). Naopak, do výskumnej vzorky vôbec neboli zahrnutí cudzinci (napr. Taliani, Holanďania, žijúci už určitý čas v okrese), ktorí sa naučili slovenčinu a hovoria po slovensky, ale nezapadajú do kontextu slovensko-maďarského bilingvizmu.

Nižšie uvedené závery sme spracovali na základe osobného rozprávania /ankety/ so skúmanými respondentmi.

V rámci skúmania prirodzených bilingvistov sme uvažovali o týchto protikladných aspektoch:

- a) obaja rodičia sú bilingválni – jeden z rodičov je bilingvista;
- b) bilingvista navštevoval základnú školu s vyučovacím jazykom slovenským alebo s vyučovacím jazykom maďarským;
- c) bilingvista žije v meste Veľký Krtíš alebo na vidieku;
- d) bilingvista pracuje/navštevuje školu v meste Veľký Krtíš alebo na vidieku.

Po stanovení hore uvedených úvah sme zodpovedali otázky *kto* a *kde* ako hovorí, čím sme sa postupne dopracovali aj k vyriešeniu problematiky *kedy*, *s kým* a *o čom* hovorí.

V našej malej ankete sme sa skúmaných respondentov pýtali dve otázky:

1. Ako sa rozprávate (akým jazykom hovoríte) doma?
2. Ako sa rozprávate (akým jazykom hovoríte) v práci, resp. v škole?

Samozrejme, počas osobného rozhovoru došlo aj k hlbšiemu špecifikovaniu predošlých dvoch otázok, predovšetkým na úrovni *s kým* (s rodičmi, starými rodičmi, kamarátmi, spolužiakmi, kolegami...) a *o čom* (rôzne témy, napr. v rámci neoficiálnej a polooficiálnej komunikácie...) bilingvista v danej komunikačnej situácii hovorí.

Ako najvýraznejší výstavbový prostriedok v rámci bilingválnej komunikácie sa nám popri dosiahnutom vzdelaní a sociálnom zaradení prejavili konštantné faktory ako prostredie a vek jednotlivých skúmaných bilingvistov.

Po zosumarizovaní získaného materiálu sme na základe zhodných, resp. podobných výsledkov s veľmi malými odchýlkami a postojov k jazyku i samotnej bilingválnej komunikácii ustálili nasledovné vekové rozpätie respondentov: a) do 29 rokov; b) 30 – 59; c) nad 60 rokov.

Na vertikálnej osi ide o vekovú diferenciáciu (stanovili sme si tri vekové hranice) a z nej vyplývajúci status komunikantov (máme na mysli sociálny vzťah medzi komunikantmi). Diferenciáciu pôvodu a prostredia ako extrakomunikačného faktora, v ktorom sa bilingvisti nachádzajú (jednotlivé lokality mesto – vidiek), sledujeme na horizontálnej úrovni.

Za najzákladnejší parameter pri skúmaní výberu jazyka prirodzených bilingválnych obyvateľov považujeme otázku, či skúmaný respondent mal oboch rodičov bilingválnych alebo len jedného z nich. Výskum nám potvrdil, že bilingvisti, ktorých rodičia sú obaja bilingválni (títo respondenti tvorili 84% výskumného materiálu), oveľa častejšie, prirodzene, prepínajú medzi svojimi jazykovými kódmi, zatiaľ čo bilingvisti, ktorých len jeden z rodičov je bilingválny (16% výskumného materiálu) preferujú používanie toho jazyka, ktorý ovládajú obaja rodičia. Je to, pochopiteľne, úplne logický jav, nakoľko takýto bilingvista má možnosť používať rovnaký jazyk, aj keď je s jedným alebo oboma rodičmi, kým ten druhý jazyk len s tým rodičom, ktorý je bilingválny. Ako príklad uvádzame postoje nášho prvého respondenta (R1), 16-ročného študenta strednej školy, ktorý žije vo Veľkom Krtíši:

„Doma hovoríme po slovensky. Ja síce rozumiem po maďarsky, ale nehovorím veľmi dobre. Mne je lepšie hovoriť po slovensky. ... to len s mamou niekedy, hlavne ak chceme, aby nám otec nerozumel (smiech), on je čistý Slovák.“

Ak hovoríme o bilingvistovi s jedným bilingválnym rodičom, pokladáme za dôležité vyriešiť a zodpovedať otázku, ktorý z týchto dvoch rodičov je bilingválny. Po spracovaní a vyhodnotení ankety sme dospeli k jednoznačnému názoru, že v žiadnom prípade nie je zanedbateľné, či je bilingválna matka alebo otec a svoj vplyv má i prostredie, v ktorom bilingvista žije. Na porovnanie uvádzame z ankety odpovede dvoch skúmaných respondentov:

R2, 31 rokov, súkromný podnikateľ, Veľký Krtíš:

„... slovensky. Však ja maďarsky ani neviem. To len keď idem k babke z otcovej strany, tá na mňa občas maďarsky prehovorí, ale vždy jej poviem nagyí (nadi – babka) nem tudom (neviem).“

R3, 19 rokov, študentka vysokej školy, Želovce:

„S mamkou hovoríme len po slovensky. Je zo Senného a aj keď žije v Želovciach už vyše dvadsať rokov, nenaučila sa poriadne po maďarsky. Ale s otcom po maďarsky, aj s kamarátkami v dedine. Ony sú všetky Maďarky, chcú len po maďarsky.“

V oboch prípadoch bol prirodzeným bilingvistom otec, no predsa je bilingválna jazyková situácia u obidvoch respondentov odlišná. Za diferenciatívny prvok považujeme práve prostredie, v ktorom naši respondenti žijú. R2 žije v meste, s rodičmi, kamarátmi hovorí len po slovensky a s maďarčinou sa ako pasívny bilingvista stretáva jedine u svojej starej mamy z otcovej strany, ktorú raz za čas navštívi. Naproti tomu R3 žije na vidieku, v obci tvorenej prevažne maďarskou národnostnou menšinou, v dôsledku čoho je nútená používať v určitých komunikačných situáciách a na určitých miestach aj maďarský jazyk.

Anketa a samotný výskum nám podali presvedčivý dôkaz o tom, že bilingválna komunikácia je príznačná hlavne pre bilingvistov, ktorých obaja rodičia sú prirodzene bilingválni, a pre bilingvistov, u ktorých je bilingválna matka, pričom zohľadňujeme prostredie, v ktorom daný bilingvista žije.

V nasledovných ukázkach chceme poukázať na to, aký vplyv má prostredie a to, s kým hovoríme, na výber jazyka:

R4, 47 rokov, krajčírka, Čebovce:

„No doma len maďarsky. My sme všetci Maďari, ja, manžel, deti. Slovensky jedine v práci, v Krtíši, s kolegyňami, ktoré maďarsky nevedia.“

R5, 54 rokov, predavačka, Vinica:

„ (smiech) ... a s kým tu mám vyprávať slovensky? Však tu sú sami Maďari, sme maďarská dedina. Ale viem slovensky.“

R6, 13 rokov, študentka základnej školy, Čebovce:

„S rodičmi sa rozprávam po maďarsky a aj s kamarátkami. Po slovensky hovorím len v škole, ale aj to len na hodinách, lebo cez prestávky sa rozprávame po maďarsky.“

R7, 17 rokov, študent strednej školy, Želovce:

„Doma po maďarsky a v škole po slovensky. Chodím na strednú do Krtíša a tam sa väčšinou len po slovensky hovorí. Po maďarsky sa rozprávame len tí, čo sme z okolitých maďarských dedín.“

R8, 38 rokov, zdravotná sestra, Veľký Krtíš:

„No rozprávame sa aj tak, aj tak. S manželom síce len po maďarsky, obidvaja sme z maďarských dedín. ... ale s deťmi zmiešane, viac asi po slovensky.“

R9, 20 rokov, nezamestnaný, Veľký Krtíš:

„Ja ani neviem, aj po slovensky, aj po maďarsky. Keď som u starkých dole v Kolároch tak len po maďarsky, ale s rodičmi aj aj. ... vlastne to závisí od toho, čo spolu rozoberáme. Ale so sestrou a s kamošmi len po slovensky. S nimi je mi takto lepšie.“

Ako to môžeme vidieť v jednotlivých ukázkach, hlavným kontrastným javom je samotná realizácia bilingválnej komunikácie v opozičnom vzťahu mesto Veľký Krtíš – okolité dediny (vidiek).

Respondenti (R5, R6), ktorí žijú a pracujú, resp. navštevujú školu vo svojom rodisku, na vidieku s prevahou maďarskej národnostnej menšiny, používajú na bežnú komunikáciu výlučne maďarčinu. Svedčí o tom aj výpoveď R6, ktorá jednoznačne zdôraznila, že aj v oficiálnejšom prostredí, akým je škola, používa slovenský jazyk len počas oficiálnej vyučovacej hodiny. Podobne je s tým aj náš ďalší respondent R10, ktorý pociťuje za obligátne používať štátny jazyk v rámci svojho pracoviska len vtedy, ak to od neho požaduje druhá strana.

R10, 42 rokov, pracovník pobočky Úradu práce, rodiny a sociálnych vecí, Vinica:

„S rodinou po maďarsky a v robote po slovensky a aj po maďarsky. ... ale po slovensky tu hovorí málo ľudí. ... a prečo mám hovoriť po slovensky, keď viem aj po maďarsky? Len preto, že je to štátny jazyk? Však na čo sa zbytočne siliť, keď aj mne a aj im je po maďarsky lepšie. ... skôr sa dohodneme ... ale nebojte sa, kto si to žiada, s tým hovorím po slovensky.“

Naopak, respondenti (R5, R7), ktorí z rôznych príčin dennodenne cestujú do mesta, používajú obidva jazyky v rozličnej miere, predovšetkým, v závislosti od komunikačnej situácie a osôb, s ktorými hovoria.

Úplne odlišnú skupinu tvoria bilingválni obyvatelia mesta Veľký Krtíš, u ktorých sa najčastejšie prejavuje bilingválne dorozumievanie sa. U týchto respondentov (R8, R9) dochádza v najväčšej miere k inerlingválnemu prepínaniu a výberu správneho jazykového kódu ovplyvneného najmä účastníckym potenciálom samotnej komunikácie.

Z ankety je nám známe, že respondent R9, komunikujúc so svojimi rodičmi, síce volí slovenský alebo maďarský jazyk na základe témy ich spoločného rozhovoru, ale hlavným dôvodom jeho rozhodnutia pre výber daného jazyka ostáva zložka konkrétnych účastníkov, s ktorými dochádza k spoločnej komunikácii a ktorí tak ovplyvňujú samotný priebeh komunikácie a voľbu jazykového kódu. Má jasne vyčlenené, že po maďarsky sa rozpráva hlavne so starými rodičmi, s rodičmi prebieha zmiešaná komunikácia, zatiaľ čo na rozhovor so sestrou a kamarátmi používa výlučne slovenský jazyk.

Nie menej interesantné je preskúmať aj problematiku týkajúcu sa otázky, prečo R9 a R10 volia určitý jazyk pri rozhovore s konkrétnou osobou – konkrétnou skupinou hovoriacich.

Po zhrnutí našich výsledkov z ankety, prihliadajúc na zozbieraný výskumný materiál z jednotlivých jazykových prejavov, môžeme poznamenať, že bilingválna komunikácia je

flexibilnejšia a dynamickejšia práve u mestskej populácie než u bilingvistov pochádzajúcich z vidieka. Samotné mesto pôsobí ako otvorený objekt, hybridný komplex sociálnych a jazykových noriem, schopný prijímať, čerpať z jednotlivých komunikačných sústav a zároveň dovoľuje využívať svoju pestrú jazykovú základňu a tvoriť komunikáty pre potreby účastníkov bilingválnej komunikácie v závislosti od určitých mnohospektrálnych komunikačných situácií.

Celkovo možno povedať, že vek komunikanta ako stabilný diferenciačný faktor, umiestnený na vertikálnej osi, ovplyvňuje do väčšej miery výber určitého jazyka, variantov daného jazyka, u prirodzeného bilingvistu, pôsobiaceho v meste než na vidieku.

V nasledujúcej časti ponúkame tri prehľadné tabuľky, v ktorých uvádzame výber jazyka (SJ – slovenský jazyk, MJ – maďarský jazyk) bilingválnymi komunikantmi, zostavené po spracovaní všetkých respondentov jednotlivých vekových rozpätí a priemernom vypočítaní vyhodnotených ankiet.

1. Bilingválni komunikanti, ktorí majú obidvoch rodičov prirodzených bilingvistov

Komunikácia bilingvistu s	Bilingvista žije v meste, pracuje/študuje v meste	Bilingvista žije v meste, pracuje/študuje na vidieku	Bilingvista žije na vidieku, pracuje/študuje na vidieku	Bilingvista žije na vidieku, pracuje/študuje v meste
rodičmi	SJ – 51 % MJ – 49 %	SJ – 53 % MJ – 47 %	SJ – 5 % MJ – 95 %	SJ – 10 % MJ – 90 %
starými rodičmi	SJ – 11 % MJ – 89 %	SJ – 9 % MJ – 91 %	SJ – 0 % MJ – 100 %	SJ – 0 % MJ – 100 %
súrodencami	SJ – 90 % MJ – 10 %	SJ – 70 % MJ – 30 %	SJ – 10 % MJ – 90 %	SJ – 14 % MJ – 86 %
kamarátmi	SJ – 100 % MJ – 0 %	SJ – 50 % MJ – 50 %	SJ – 7 % MJ – 93 %	SJ – 40 % MJ – 60 %
kolegami, spolužiakmi	SJ – 92 % MJ – 8 %	SJ – 50 % MJ – 50 %	SJ – 10 % MJ – 90 %	SJ – 50 % MJ – 50 %

2. Bilingválni komunikanti, ktorí majú prirodzeného bilingvistu matku

Komunikácia bilingvistu s	Bilingvista žije v meste, pracuje/študuje v meste	Bilingvista žije v meste, pracuje/študuje na vidieku	Bilingvista žije na vidieku, pracuje/študuje na vidieku	Bilingvista žije na vidieku, pracuje/študuje v meste
rodičmi	SJ – 96 % MJ – 4 %	SJ – 70 % MJ – 30 %	SJ – 60 % MJ – 40 %	SJ – 50 % MJ – 50 %
starými rodičmi	SJ – 80 % MJ – 20 %	SJ – 80 % MJ – 20 %	SJ – 50 % MJ – 50 %	SJ – 50 % MJ – 50 %
súrodencami	SJ – 99 % MJ – 1 %	SJ – 91 % MJ – 9 %	SJ – 50 % MJ – 50 %	SJ – 50 % MJ – 50 %
kamarátmi	SJ – 100 % MJ – 0 %	SJ – 90 % MJ – 10 %	SJ – 30 % MJ – 70 %	SJ – 50 % MJ – 50 %
kolegami, spolužiakmi	SJ – 100 % MJ – 0 %	SJ – 60 % MJ – 40 %	SJ – 20 % MJ – 80 %	SJ – 50 % MJ – 50 %

3. Bilingválni komunikanti, ktorí majú prirodzeného bilingvistu otca

Komunikácia bilingvistu s	Bilingvista žije v meste, pracuje/študuje v meste	Bilingvista žije v meste, pracuje/študuje na vidieku	Bilingvista žije na vidieku, pracuje/študuje na vidieku	Bilingvista žije na vidieku, pracuje/študuje v meste
rodičmi	SJ – 100 % MJ – 0 %	SJ – 100 % MJ – 0 %	SJ – 80 % MJ – 20 %	SJ – 90 % MJ – 10 %
starými rodičmi	SJ – 98 % MJ – 2 %	SJ – 95 % MJ – 5 %	SJ – 50 % MJ – 50 %	SJ – 50 % MJ – 50 %
súrodencami	SJ – 100 % MJ – 0 %	SJ – 100 % MJ – 0 %	SJ – 90 % MJ – 10 %	SJ – 90 % MJ – 10 %
kamarátmi	SJ – 100 % MJ – 0 %	SJ – 100 % MJ – 0 %	SJ – 40 % MJ – 60 %	SJ – 50 % MJ – 50 %
kolegami, spolužiakmi	SJ – 100 % MJ – 0 %	SJ – 95 % MJ – 5 %	SJ – 38 % MJ – 62 %	SJ – 50 % MJ – 50 %

Po konfrontácii jednotlivých percentuálnych údajov zo všetkých troch tabuliek sa nám načrtlo niekoľko demonštratívnych záverov.

Ak sa pozrieme na komunikáciu bilingvistu s rodičmi, takmer pri každom type bilingvistu dominuje výber slovenského jazyka ako dorozumievacieho prostriedku okrem dvoch prípadov, keď bilingvista žije na vidieku (pod vidiekom rozumieme v týchto súvislostiach obec – dedinu s prevahou maďarsky hovoriaceho obyvateľstva, teda výrazné bilingválne spoločenstvo) a obidvaja rodičia sú prirodzenými slovensko-maďarskými bilingvistami.

Zhodné, päťdesiatpercentné zastúpenie pre slovenský i maďarský jazyk sme našli len v jednom prípade, a to v tabuľke č. 2, keď ide o bilingvistu, ktorý žije na vidieku a má len jedného bilingválneho rodiča – matku. Ak bol bilingválny otec, nastáva výrazný percentuálny rozdiel, pretože slovenský jazyk v komunikácii medzi rodičmi si volí 90 % opýtaných. Po analýze týchto postojov sa jednoznačne hlásime k názoru, že väčšina prirodzených bilingvistov sa v komunikácii s rodičmi prikláňa k výberu a používaniu jazyka, ktorým hovorí matka, nepochybne z logických dôvodov (materinský jazyk, čas strávený s matkou v detstve...).

Pokiaľ ide o bilingválnu komunikáciu so starými rodičmi, u bilingvistu s obidvoma rodičmi prirodzenými bilingvistami dominuje jednoznačne používanie maďarského jazyka. Táto dominancia sa reflektuje pri všetkých typoch tohto bilingválneho komunikanta a prostredie, v ktorom bilingvista žije a pracuje/študuje, zohráva zanedbateľnú funkciu. Starí rodičia sú tu v mnohých prípadoch monolingválni (v závislosti od veku sa mení aj ich úroveň monolingvizmu – bilingvizmu) a používanie maďarčiny sa tu berie ako samozrejímavá záležitosť.

Jednoznačný kontrast pri hore uvedenom type komunikácie vidíme tentokrát práve vo výbere komunikačného prostredia na pozadí mesto – vidiek u tých bilingválnych komunikantov, u ktorých je bilingvistom len jeden z rodičov (v tejto pozícii ale nie je až také dôležité rozlišovať medzi tým, či ide o otca alebo o matku).

Pokiaľ ide o bilingvistov žijúcich na vidieku pomer používania slovenčiny a maďarčiny je percentuálne vyrovnaný, kým u bilingvistov pochádzajúcich z mesta je preferovaný slovenský jazyk, ktorý celkovo funguje v meste ako najbežnejší, najspontánnejší a najzákladnejší dorozumievací prostriedok. Ak je v tomto prípade bilingválnym otec, slovenčina takmer zatieňuje nízke percento používania maďarčiny, vyplývajúce z jej nedostatočného ovládania spôsobeného najmä slovenským pôvodom matky, a teda komunikáciou výlučne v slovenčine.

Výrazné zastúpenie maďarčiny badať pri bilingválnej komunikácii, ku ktorej dochádza medzi súrodencami, len u bilingvistov, ktorí majú oboch rodičov bilingválnych a žijú na vidieku. V ostatných prípadoch sú hodnoty, poukazujúce na výber a používanie jazyka, vyvážené a v mnohých prípadoch slovenčina maďarčinu s dostatočným percentuálnym náskokom predbehla. V meste to čiastočne pripisujeme vplyvu komunikácie s kamarátmi, a taktiež každodennej bežnej komunikácii prebiehajúcej medzi jednotlivými komunikantmi v slovenčine. Na vidieku, v maďarsky hovoriacom prostredí, sa pretláča vplyv komunikačného prostredia a súrodenci si volia a menia jazykové kódy aj medzi sebou v závislosti od toho, v koho prítomnosti sa nachádzajú pri priebehu bilingválnej komunikácie.

Komunikáciu s kamarátmi, kolegami/spolužiakmi môžeme analyzovať súčasne a s podobnými motívmi, aké sme uviedli v predchádzajúcej analýze, nakoľko údaje uvedené v tabuľkách 1 – 3 sú porovnateľné a zaznamenávajú malé percentuálne odchýlky. Bilingvisti, ktorí majú obidvoch rodičov prirodzených bilingvistov a žijú v meste, preferujú používanie slovenského jazyka, zatiaľ čo bilingvisti, ktorí žijú na vidieku, preferujú používanie maďarského jazyka. Značný rozdiel medzi bilingvistami, ktorí majú bilingválneho len jedného rodiča, pozorujeme u bilingvistov žijúcich v meste a bilingvistov žijúcich na vidieku. Prvá skupina prejavuje výrazný záujem o používanie slovenského jazyka, kým tá druhá skupina v závislosti od komunikačnej situácie rovnako využíva interlingválnu komunikáciu a prepína medzi oboma jazykovými systémami, ba v niektorých situáciách uprednostňuje maďarčinu.

Ak sa na druhej strane pozrieme na aditívnych bilingvistov (tvorili približne 10 % výskumnej vzorky už len z dôvodu ich nízkeho počtu), analýza ich postojov k výberu a používaniu jazyka sa nám javí jednoduchšia, menej komplikovaná. Skupinu aditívnych bilingvistov v okrese Veľký Krtíš tvoria obyvatelia, ktorí ovládajú väčšinový jazyk spoločnosti, no z určitých dôvodov (vo veľkej miere ide o uzatváranie bilingválnych manželských vzťahov) si začínú osvojovať druhý jazyk (v našom prípade jazyk maďarskej národnostnej menšiny), osvojenie ktorého by za normálnych podmienok nemalo viesť k oslabeniu pozície prvého jazyka. Ako uvádza J. Štefánik, nedochádza tu nikdy k ohrozeniu prvého jazyka alebo dokonca k úplnému nahradeniu druhým jazykom (Štefánik, 2000, s. 23).

Medzi skúmanými respondentmi, pokiaľ ide o aditívnych bilingvistov, nachádzame výlučne obyvateľov vidieka, čo hodnotíme ako celkom logický jav, keďže monolingválna strana bilingválneho manželstva nepocití potrebu ovládať maďarský jazyk, ak žije v meste.

Obligátne ovládanie maďarčiny sa nepociťuje ani u aditívneho bilingvistu žijúceho na vidieku, no ten skôr či neskôr, obklopený maďarským jazykovým prostredím, si osvojí maďarský jazyk na určitom stupni poznania. U niektorých bilingvistov sa potom prejavuje receptívny, ba dokonca produktívny bilingvizmus.

R11, 58 rokov, učiteľka, Želovce:

„Doma s deťmi a manželom hovoríme po slovensky. ... ale so svokrou a svokrom po maďarsky. Bývam tu už vyše tridsať rokov, ako-tak som sa po maďarsky naučila. Viete, aj ľudia v dedine väčšinou po maďarsky hovoria, no a ja s nimi tiež tak. Keď náhodou niečo neviem, poviem po slovensky, však oni mi rozumejú.“

R12, 29 rokov, kadernička na materskej dovolenke, Vinica:

„Ja sa rozprávam s každým po slovensky. Vydala som sa do Vinice pred štyrmi rokmi, ale ešte som sa po maďarsky nenaučila. Ani ma to nejako neláka, je to ťažký jazyk. ... rozumieť však už niečo rozumiem.“

Z hore uvedených ukážok jednoznačne vyplýva, že v prvom prípade (R11) ide o produktívneho aditívneho bilingvistu, ktorý síce preferuje používanie slovenského jazyka, no nemá problém hovoriť ani po maďarsky (určujúcim faktorom je tu druhá strana komunikačného kanálu, osoba, s ktorou má viesť dialóg), kým respondent R12 je príkladom receptívneho aditívneho bilingvizmu. Domnievame sa, že aj u tohto respondenta (R12), ak nedôjde k zmene prostredia, v ktorom žije, sa môže časom receptívny bilingvizmus zmeniť na produktívny.

Výskum nám taktiež potvrdil, že aditívni bilingvisti, ktorí sa po čase odsťahovali z výrazne bilingválneho prostredia, napríklad do mesta Veľký Krtíš, stratili záujem o bilingválnu komunikáciu, nanajvýš sa u nich prejavil typ pasívneho bilingvizmu. Pod pasívnym bilingvizmom rozumieme v týchto súvislostiach využívanie maďarčiny v individuálnych situáciách pre potreby akéhosi „doplnkového“ dorozumievania, napríklad pri nákupoch na trhu v Maďarsku, ale nie pri bežnej komunikácii, napríklad s rodinnými príslušníkmi (svokrou, svokrom...).

Pokiaľ ide o samotné jazykové varianty v rámci slovenčiny a maďarčiny, môžeme skonštatovať, vychádzajúc čiastočne zo stratifikačného modelu slovenského a maďarského národného jazyka, že tak mesto, ako aj dedinská kultúrna vrstva súvisia s istými jazykovými normami.

Na slovenčinu pôsobí zvonka prestížne jazyk mesta a jazyk médií. Hovorená podoba slovenčiny mesta Veľký Krtíš pôsobí ako komplexná dorozumievacia sústava, vyplňaná najmä prvkami štandardnej a subštandardnej formy jazyka, tesne ohraničená na jednej strane kodifikovanou normou a na strane druhej slangom a prvkami stredoslovenského dialektu (južná oblasť), najmä modrokamenskými nárečiami. Na finálnej podobe jazyka mesta sa funkčne manifestuje polodialekt (akýsi prienik spisovnej slovenčiny a prvkov regionálneho dialektu) a v rozličnej miere aj interlingválne vplyvy zo strany maďarčiny. Tento jazykový útvar s väčšími či menšími odchýlkami pozorujeme v rámci bilingválnej komunikácie tak u bilingvistov, ktorí žijú v meste, ako aj u bilingvistov žijúcich na vidieku. U mladšej generácie pozorujeme príklon k spisovnému jazyku, výskyt slangu a u starších obyvateľov väčší počet nárečových javov. Najbohatší a najucelenejší výskyt funkčných variet badáme v radoch strednej generácie.

V prípade maďarčiny (len stručne, keďže sme neštudovali maďarský jazyk a nie práve výskum maďarčiny je predmetom nášho bádania) dominuje vo veľkej miere používanie dialektu, konkrétne určitá forma západnej vetvy polovského (severozápadného) nárečia – oblasť Poiplia. Túto skutočnosť si vysvetľujeme tým, že väčšina bilingválneho obyvateľstva absolvovala školskú dochádzku s vyučovacím jazykom slovenským a so spisovnou formou maďarčiny má možnosť stretnúť sa len v médiách, prípadne počas sporadických návštev Maďarska a pri komunikácii s maďarskými štátnymi príslušníkmi (aj keď v tomto prípade tiež nemôžeme hovoriť o „čistej“ kodifikovanej norme). „Najspisovnejšie – najsprávnejšie“ sa vyjadrujú bilingválni obyvatelia, ktorí absolvovali školu s vyučovacím jazykom maďarským a pracujú v Maďarsku.

Literatúra

- BOSÁK, J. 1995. *Sociolingvistická stratégia výskumu slovenčiny*. In: Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny. Sociolinguistica Slovaca 1. Zost. S. Ondrejovič – M. Šimková. Bratislava : VEDA, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1995, s. 17 – 42. ISBN 80-224-0160-9.
- GALOVÁ, S. 2004. *Politická ekonómia voľby kódu*. In: Antológia bilingvizmu. Bratislava: Academic Electronic Press, 2004. str. 159 – 169. ISBN 80-08-02704-5.

- PATRÁŠ, V. 1992. *Anketové sondy do bežnej komunikácie v meste*. In: Slovenská reč, 57, 1992, s. 10 – 19. ISSN 0037-6981.
- PATRÁŠ, V. 1997. *Prepínanie kódu v komunikácii obyvateľov súčasných miest*. In: Jazyk – komunikácia – spoločnosť. Banská Bystrica: FHV UMB, 1997. str. 43 – 49. ISBN 80-8055-108-1.
- Sociolinguistica slovacca 2. Sociolingvistika a areálová lingvistika*. Zost.: S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 1996.
- Sociolinguistica slovacca 4. Slovenčina v kontaktoch a konfliktoch s inými jazykmi*. Zost.: S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 1999. 200 s. ISBN 80-224-0603-1.
- Sociolinguistica Slovaca 5. Mesto a jeho jazyk*. Zost.: S. Ondrejovič. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 2000. ISBN 80-224-0605-8.
- SLANČOVÁ, D. 1990. *Anketový prieskum postojov k jazyku*. In: Slovenská reč, 55, 1990, s. 3 – 19. ISSN 0037-6981.
- ŠTEFÁNIK, J. – PALCÚTOVÁ, M. – LANSTYÁK, I. 2004. *Terminologický slovník*. In: Antológia bilingvizmu. Bratislava: Academic Electronic Press, 2004. str. 283 – 294. ISBN 80-08-02704-5.
- ŠTEFÁNIK, J. 2000. *Jeden človek, dva jazyky*. Bratislava: Academic Electronic Press, 2000. ISBN 80-88880-41-6.
- ŠUŠA, I.: 2006. *V Metodickom centre vzdelávajú učiteľov slovenčiny*. In: Svensk Slovak Info, Štokholm, č. 2, rok 2006, Švédsko.

Resumé

V našom príspevku vychádzame z výskumov hovorenej podoby jazyka istej bilingválnej komunity v širšom regionálnom a sociálnom kontexte. Pri samotnom výskume sa v rámci problematiky slovensko-maďarského bilingvizmu v okrese Veľký Krtíš zmieňujeme o bilingválnej komunikácii v kontexte sociolingvistiky a postojoch k jazyku. U skúmaných respondentov – komunikantov hľadáme predovšetkým odpoveď na otázku, ktorý jazyk, resp. variant jazyka sa vyznačuje najväčšou prestížou, ktorý jazyk je najpoužívanejší v závislosti od jednotlivých sociokomunikačných faktorov.

VÝVIN JAZYKA LEVOČSKÝCH PRÍSAŽNÝCH FORMÚL ZO 16. – 19. STOROČIA

Konstantin Lifanov

**Кафедра славянской филологии, Филологический факультет, Московский
государственный университет, lifanov@hotmail.com**

Pre štúdium jazykového vývinu nejakej písomnej tradície je mimoriadne dôležité porovnanie textov, ktoré vznikli s odstupom času v tej istej redakcii, lebo to umožňuje zistiť celkovú evolúciu regionálnej písomnosti. Je obzvlášť cenné, ak tieto texty tematicky aj žánrovo navzájom súvisia a tvoria jednotný komplex, pretože ich tvorcovia bezprostredne vychádzajú z predošlých textov a jazykové zmeny v tomto prípade názorne dokumentujú vývinové tendencie v rýdzej podobe. Konfrontácia vývinových tendencií jazyka rôznych regionálnych redakcií a zistenie ich spoločných a rozdielnych črt je predpokladom zrekonštruovania celkového obrazu jazykového vývinu určitého idiómu a jeho variantov.

Jednou z takých pamiatok sú Levočské prísazné formuly zo 16. – 19. storočia. Táto pamiatka nemá veľký rozsah; tvorí ju iba 16 textov, ktoré v tlačenej podobe obsahujú len 7,5 strany. Napriek tomu poskytuje bohatý materiál, pretože jej texty charakterizuje veľmi široký časový diapazón: prvý text je datovaný do roku 1552, ďalší pochádza z konca 16. storočia, dva texty boli zaznamenané v rokoch 1609 – 1619, tri v roku 1675 atď. Táto pamiatka sa končí dvoma textami až z polovice 19. storočia. Z toho vyplýva, že každý text alebo malá skupina textov predstavuje osobitný synchronný stav. Bohužiaľ, pre nedostatočný počet a rôznorodosť materiálu nie je možný podrobný popis jazykovej evolúcie levočskej redakcie, stačí však na zistenie najvšeobecnejších tendencií, ktoré charakterizovali vývin písomnej tradície v tomto regióne.

Jazyk Levočských prísazných formúl napriek jeho konzervatívnosti, spojenej s charakterom týchto textov, sa v priebehu času mení, čo je podmienené tak celoslovenskými integračnými procesmi, ako aj pôsobením extralingvistických činiteľov jazykovo modifikujúcich zápisy z rôznych období.

Najstarší text tejto pamiatky pochádzajúci z roku 1552 sa z jazykového hľadiska podstatne líši od všetkých ostatných.

Ein windischer aid der Dorffrichter.

Ja N. priseham Panu Bohu i jeho svetemu slovu, že chcem veren a pošlušen byc panu richtarovi i radze tegoto miesta a ich česc i požitek šukac i dzelac i škody ich varovac a chcem každemu prava dopomoc, ubogemu jak i bogatemu, cudzemu jako i domašnemu a nechce[m] tego ochabic dla prijazni, abo dla neprijazni, abo dla darov, ale každemu zpravedlivosci dopomoc pres omieškania a vdovy i siroty bronice vedlug moje najvyše moci a žadne reči niezatajic, co by byla ku požitku abo škodze tegoto miesta, alie panu richtarovi i radze to oznamic. Tak mi Bug pomagaj i jeho svete slova. Amen.

Je známe, že niektoré pamiatky východoslovenskej proveniencie boli tak či onak ovplyvnené poľštinou (Doruľa, 1966). Uvedený text je však doslova presýtený polonizmami. Podľa nášho názoru medzi nimi treba rozlišovať polonizmy bezprostredné a sprostredkované poľštinou. Bezprostrednými polonizmami sú také poľské prvky, ktoré nemajú obdobu vo východoslovenskom nárečí, napríklad záznam záverového *g* v lexémach a tvaroch slov, v ktorých nie je v slovenčine, alebo skupina *trot* na mieste praslovanského zoskupenia **tort*: chcem veren a pošlušen byc panu richtarovi i radze *tegoto* miesta; chcem každemu prava dopomoc, *ubogemu* jako i *bogatemu*; co by bylo ku požitku abo škodze *tegoto* miesta; Tak mi *Bug* pomagaj; vdovi i siroty *bronice vedlug* moje najvyše moci. Pravdepodobne rovnako môžeme vysvetliť aj nedostatok kontrakcie v slove *prijazni* (*neprijazni*).

Sprostredkovaný vplyv sa prejavuje vtedy, keď sa v jazyku prísah odrážajú také osobitosti východoslovenského nárečia, ktoré korešpondujú s príslušnými javmi v poľštine. Uvedieme ako príklad samohlásku *e* < **ę* pred tvrdými konsonantmi, dôslednú asibiláciu pôvodne palatálnych *d'* a *t'*, nedostatok prehlásky v predložke *dla* a možno aj výskyt fonémy /dz/, hoci do textu mohla preniknúť aj bez poľského sprostredkovania: Ja N. *priseham* Panu Bohu i jeho *svetemu* slovu; Tak mi Bug pomagaj i jeho *svete* slova; panu richtarovi i *radze* tegoto miesta; ich *česc* i požitek *šukac* i *dzelac* i škody ich *varovac*; žadne reči *niezatajic*; abo *dla* prijazni, abo *dla* neprijazni; *cudzemu* jako i domašnemu.

Napriek množstvu polonizmov základom tohto textu je hybridný idióm, ktorý fungoval aj v iných pamiatkach slovenskej písomnosti. Jeho jazykovými zvláštnosťami sú také genetické slovákizmy ako nedostatok fonémy /ř/, pravidelný výskyt slovesného tvaru 1. osoby jednotného čísla s koncovkou *-m*, tvary genitívu množného čísla podstatných mien mužského rodu s koncovkou *-ov*: *chcem* veren a pošlušen byc; *chcem* každemu prava dopomoc; Ja N. *priseham*

Panu Bohu; dla *prijazni*, abo dla *neprijazni*, abo dla *darov*; *pres* omieškania; *žadne reči* niezatajic.

V texte sú zastúpené aj genetické bohemizmy, ktoré boli typické pre jazyk slovenskej písomnosti z polovice 16. storočia, ako napríklad jotácia pernice pred $e < *ě$ v slove *miesto* (v tvare *omieškania* pravdepodobne spojenie písmen *ie* neodráža jotáciu, pretože je tu jednoducho nemožná, ale objavilo sa pod vplyvom poľského pravopisu), alebo spoločné české a slovenské prvky, ktoré sú v protiklade s poľskými ako napríklad výskyt fonémy *h* (*priseham*, *Bohu*, *jeho*). Okrem toho fixujeme aj nekorektný kontrahovaný tvar prídavného mena ženského rodu, ktorý navyše v pamiatkach z tohto obdobia bol už zrejším archaizmom (vedlug *moje najvyšše* moci).

Koncentrácia polonizmov v tomto texte nie je náhodná. V polovici 16. storočia sa stáva Levoča ekonomickým centrom celého východoslovenského regiónu, pretože Košice sa po dobytí Stredodunajskej nížiny Turkami ocitli pri hraniciach, a tým pádom stratili vedúce postavenie. Práve v Levoči bol sústredený obchod s Poľskom, vrátane tranzitného (Slovensko, 1978, s. 339). Takéto úzke kontakty Levoče s Poľskom podstatne ovplyvnili jazyk záznamu z roku 1552. Bola to však len epizóda vo vývine jazyka Levočských prísazných formúl, pretože ďalšie texty datované koncom 16. storočia už charakterizuje začiatok straty polonizmov, tak bezprostredných, ako aj sprostredkovaných poľštinou. V zázname sa už neregistruje záverové *g* okrem prípadov, keď sa vyskytuje v slovenčine (napríklad v slovách *gazdovstvo*, *magistrat*). Nevyskytuje sa ani zoskupenie *trot* z praslovanského **tort*: *jich* poctivost a užitek podle uradu *obraniti* (1609 – 1619); tohoto *kralovskeho* mesta Levoči (1609 – 1619); od škody varovati a je *odvratiti* (1609 – 1619); vdovy a siroty vedle mej najvetšej možnosti *braniti* (1675); naležite veci a riady od škody *braniťi* a chraniťi (1675).

Veľmi nedôsledne sa zaznamenáva asibilácia: na *vartie*, na *brane*, na mure *služiti* a *gdzekolik* me *poslati* budu; verno v tymto *choditi*; *chtem* veren a poslušen *byť* panu richtarovi i *radze* tohoto miesta. Najzaujímavejší je z týchto príkladov hyperkorektný tvar *chtem*, v ktorom bola nahradená spoluhláska *c* pochádzajúca z praslovanského **tj*, čo svedčí o tom, že nešlo o vonkajší vplyv, ale o priebeh vnútorných procesov reštitúcie pôvodnej spoluhlásky.

Veľmi príznačné je vytlačanie samohlásky *e* z praslovanského **ę* samohláskou *a* pred tvrdým konsonantom. Ako sme už zdôraznili, v texte z roku 1552 sa samohláska *e* tohto pôvodu zaznamenáva dôsledne, na konci 16. storočia však v tvare *prisaham* nachádzame samohlásku *a*, ale už sa nevyskytuje v pôvodnej podobe v mladších textoch, zatiaľ čo v tvare *svety* sa stále ešte

píše *e*. Avšak začínajúc textom z rokov 1609 – 1619 aj v druhej lexéme nachádzame len samohlásku *a*: Ja N. sľubujem i *prisaham* Panu Bohu i jeho *svetemu* slovu; Takže mi Pan Buoh pomahaj i jeho *svete* slovo (koniec 16. storočia); Ja N. *prisaham* Panu Bohu i jeho *svatemu* slovu; Takže mi Pan Buch pomahej i jeho *svate* slova; Ja N. sľubujem a *prisaham* Panu Bohu i *svatemu* evangelium; Tak mi Buch pomahaj i jeho *svate* slovo (1609 – 1619); Ja N. sľubujem a *prisaham* Panu Bohu i jeho *svatemu* evangelium (1675) atď.

J. Štolc sa domnieva, že táto zmena dokumentuje proces preniknutia nárečových (spišských) prvkov do textov Levočských prísazných formúl, lebo v súčasných spišských nárečiach uvedené slová obsahujú práve samohlásku *a* (Štolc 1951, s. 199). Toto tvrdenie sa však nezdá byť presvedčivé. Podľa Atlasu slovenského jazyka v týchto nárečiach prakticky dôsledným reflexom **ę* je samohláska *e* (Atlas, 1968, s. 84 – 95) a práve uvedené slová sú výnimkou, čo poukazuje na ich inonárečový pôvod. Predpokladáme, že v 16. storočí boli známe v pôvodnej podobe a práve texty Levočských prísazných formúl odrážajú proces ich vytlačania (aj v nárečovej rovine) geneticky západoslovenskými (aj českými) tvarmi so samohláskou *a*.

Tento jav je v súlade s celkovým jazykovým vývinom na konci 16. – 17. storočia v tomto regióne. Začiatok tohto obdobia sa charakterizuje rozšírením protestantizmu na Slovensku, pričom práve Levoča sa stala jedným z najvýznamnejších centier evanjelikov. V roku 1626 bola v Levoči zriadená tlačiareň, ktorá vydávala najmä diela evanjelických autorov. Napríklad v roku 1685 tu bol vydaný preklad diela J. A. Komenského *Orbis sensualium pictus quadrilinguis*, ktorého jazyk obsahoval geneticky české, ako aj geneticky slovenské prvky. Veľký význam pre pochopenie podstaty procesov prebiehajúcich v jazyku slovenskej písomnosti je aj ten fakt, že v roku 1728 tá istá tlačiareň druhýkrát vydala preklad tohto diela, ale slovakizmy z jeho jazyka už boli do značnej miery odstránené (Novák, 1976, s. 294 – 297).

Pozície evanjelikov na východnom Slovensku boli silnejšie ako vo viacerých iných regiónoch Slovenska. Nie je náhoda, že práve tu, v Prešove, v roku 1667 bola založená vysoká škola – kolégium, ktoré sa stalo dôstojnou protiváhou Trnavskej univerzity a jezuitskej akadémii v Košiciach (Slovensko, 1978, s. 378 – 379). V tejto súvislosti sa uskutočňuje rekatolizácia v Levoči so značným oneskorením – až na konci 17. a začiatku 18. storočia (Slovensko, 1994, s. 228). Záznamy z evanjelického obdobia v histórii Levoče však svedčia o tom, že jazykový vývin bol v tomto čase spoločný pre katolíkov aj evanjelikov, pretože uskutočnené procesy čoraz väčšmi zblížovali jazyk Levočských prísazných formúl s celoslovenskou písomnou tradíciou,

ktorá sa orientovala na písaný jazyk juhozápadného Slovenska. Na toto poukazujú v prvom rade tvary l-ových prídavných s vkladnou samohláskou – e- a genitívu množného čísla podstatných mien mužského rodu a aj im homonymné tvary akuzatívu životných podstatných mien s koncovkou -uv, ktoré sa používali paralelne s tvarmi s koncovkou -ov: budto pekar, neb inši pospolity človek, bohaty, neb chudobny, mleťi *prinesel* (1675); *Věžnuv*, ktorí su do meho vezeni dani, verňe zavarovati; a žadnych *daruv* nepožadati (1609 – 1619); podle ustanovenych *artikuluv* (1675) – z nepravdy anebo z nenavisti u *panov* obžalovati (1609 – 1619); a co by vyše 26 *kablov* se našlo (1675).

Zbližovanie jazyka Levočských prísahných formúl s celoslovenskou písomnou tradíciou dokumentuje aj strata niektorých typických východoslovenských prvkov. Je to predovšetkým zakotvenie slabičných *r* a *l* v jeho štruktúre, hoci ešte na začiatku 17. storočia sa vyskytujú aj tvary bez nich: chcem veřný, poslušný, *melč[en]livý* a poddaný byti; co vernemu mešťianinovi proti *vrchnosti* svojej z obyčaju a z prava dlužen jest; mudremu a *opatrnemu* panu richtarovi; A chcem všecko *naplniti* (1609 – 1619); mudremu, slovutnemu a *opatrnemu* panu richtarovi; od *vrchnosti* danej prinaleži; chcem poslušně, verňe a bez všelikeho falše *plniti*; od *vrchnosti* mej a mesta tohoto; aňi *skrže* mňe, aňi *skrže* mej čelad'i; kuprotivenstvi, ne[b] k škode *zadržavati*; *pretržky* zapravovati (1675).

Rovnakým príkladom z oblasti morfológie je vytlačanie východoslovenských tvarov lokálu jednotného čísla adjektíválií s koncovkou -im celoslovenskými (v písomnom jazyku) tvarmi s koncovkou -ém: verno v *tynto* choditi (koniec 16. storočia); v mojej tejto službe a *mlynarskem* urade; človeka toho, na *kterem* by poradek byl mleťi; na mňe *ustanovenem* platu; Tak si mi v *tem* (!) Pan Buch pomahaj; budto byla v rade, an[e]b v *inšem* v *jakemkolvek* stave (1675). Medzi uvedenými príkladmi sú obzvlášť zaujímavé tvary *tem* a *inšem*, ktoré poukazujú na to, že tento jav má slovenské korene, pretože tvar ukazovacieho zámena je utvorený analógiou s prídavnými menami a tvar *inšem* zakončený funkčne mäkkou spoluhláskou analógiou s tvrdým skloňovacím vzorom. Je príznačné, že tento spôsob je charakteristický pre západoslovenské nárečie.

V 17. storočí sa strácajú nielen niektoré lokálne javy vyskytujúce sa v jednotlivých nárečiach, ale aj niektoré celoslovenské javy, ktoré neboli typické pre písomné texty, napríklad začiatočné *i-*, okrem lexémy *inši*, bolo nahradené spojením *ji-*, zanikla aj fonéma /dz/, ktorá sa vyskytovala v najstaršom zázname: *ich* česc i požitek šukac i dzelac; i škody *ich* varovac (1552);

Jich poctivosť a užitek podľa meho uradu obrániť; a *jich* tak opatríť; *jim* vedľa naliežitosť a povinnosť oznámiť (1609 – 1619); od škody *jich* varujúce; a za to *jiste* i *jine* miery žaden plat, žadne penize, žadne dary ani vzíť, aňi žadati (1675); б) *cudzemu* jako i domašnemu (1552); jak ubohemu tak i bohatemu, *cizimu* i domacimu; ve všeckych mňe zverenych a oddanych vecech tak *obchazeti*; druhého mlynare lidi *ňeodvazeti* (1675).

Z podobných morfológických javov by sa dalo uviesť napríklad používanie infinitívov s príponou *-ti* alebo podstatných mien stredného rodu s príponou *-í*, ktoré chýbali v najstaršom texte: jejich prava *trimati*, ... a užitek *fedrovati* a od škody *varovati* a je *odvratiti*; A chcem všeco *naplniti*, *činiti* a *zanechati* (1609 – 1619); *zaopatriti*, v celosť *zachovati*, od škody *braniťi*; podľa nejvšej mej možnosť *fedrovati* a *napomahati* (1675); ktorí su do meho *vezeni* dani; *neštesti* a škody spôsobiti mohla (1609 – 1619); poradne *zřízení* a *ustanoveni*; ku *vyčistěni* kameňe nasypati; ničije *obili* na škodu lidem Ňemleťi; aby lidem jejich vlastne *zboži* bez chyby, bez falšu, bez *oklamaňi* spravdlive jednému každému bylo oddane; ku *mleťi* pripušťeti (1675). Tieto javy však nemôžeme hodnotiť ako zámernú bohemizáciu textov. Proti tomu svedčia napríklad také jazykové fakty ako prakticky úplná strata jotácie pernič pred $e < *ě, *ę$ aj stiahnutých tvarov nepriamych pádov adjektíválií ženského rodu: panu richtarovi i radze tohoto *miesta*; *verňe* a *spravdlive* na vartie, na brane, na mure služiti (koniec 16. storočia); že czcem *veřny...* byti; panu richtarovi i raddě tohoto *mesta*; všeco, co by bylo proti *mestu*; našemu *najlaskavejšimu* panu; tohoto kralovskeho *mesta* Levoče (1609 – 1619); slobodného a kralovskeho *mesta* Levoče; A kdybych o nejakovej *veci zvedel* (1675); z *gruntovnej* pravdy pri[ji]ti; podľa *najlepšej* možnosť *mojej*; proti verchnosť *svojej* (1609 – 1619); od vrchnosť *danej*; nepozorujice *žadnej* osoby; neb k tomu *zřizenej* kasty vsypalo (1675).

Celoslovenské javy, ktoré sa zakotvili v písomnom jazyku, sa dôsledne zachovávajú. Medzi nimi je napríklad nedostatok dvojhlásky *ou* alebo výskyt koncovky *-m* v tvaroch 1. osoby jednotného čísla prítomného času vo všetkých časovacích vzoroch: na vartie, na brane, na mure *služiti* (koniec 16. storočia); ktorí *su* do meho *vezeni* dani; *mudremu* a opatrnemu panu richtarovi (1609 – 1619); *žadnu* vec, ktera by aneb k požitku, aneb ku škodě tohoto *mesta služila*; v Ňem *suceho* a potrebného jakéhokolvek riadu mlynarskeho (1675); á) Ja N. *slibujem* i prisaham Panu Bohu (koniec 16. storočia); *chcem* se ve všeckych vecoch *verňe* spravovati; A *chcem* všeco naplniti (1609 – 1619); teda poviňen *buđem ...* oznámiť (1675).

Jazyk Levočských prísahných formúl sa do určitej miery mení v zápisoch z 18. storočia. Ako už bolo povedané, v tomto čase sa v Levoči uskutočnila rekatolizácia. Dôsledkom toho do textov prenikli nárečové prvky, najmä také, ktoré sa v starších textoch nevyskytovali. Intenzívnosť tohto procesu je zjavná v 18. storočí, v prvom časovom úseku po rekatolizácii, a neskôr začína klesať. Najzreteľnejšie sa to prejavuje v záznamoch charakteristickej východoslovenskej zmeny $h > ch$ (v skúmaných textoch nadobúda charakter miešania týchto samohlások) a v nerozlišovaní životných a neživotných tvarov v nominatíve množného čísla adjektíválií. Pozri príklady z textov z 18. storočia: Ja N.N. *prisaham* Bohu Otci *všemochucimu*, *Bochu* Synu, *Bochu Duchu* svatemu, *blachoslavenej* Pany Marii i všem božim svatym; na lesy, pole, zbože, *zachrady*, luky, *prilohy*; Tutečnej *verhnosti* povinovatú poslušnosť a cti vždy preukážem; aneb *verhnosti* oznamim; ale tých, *ktere* by se nedali zabírac; Tak mi Pan Buch pomachaj i blahoslavena Panna Maria a *všetke svati*.

Pravdepodobne za rovnaký druh inovácií treba uznať aj tvar genitívu množného čísla podstatných mien mužského rodu s koncovkou *-och*, hoci bola zaznamenaná iba raz (v neskorších textoch takéto tvary tiež chýbajú): od slavného magistratu, aneb pana richtara, aneb lesných *panoch*.

Niektoré javy, ktoré majú nárečový (východoslovenský) pôvod a ktoré predtým prenikali do písomných textov, v záznamoch z 18. storočia nadobúdajú určitú špecifikáciu používania. Názorne to môžeme dokumentovať na príklade asibilácie spoluhlások. Kým v texte z roku 1552 sa realizuje dôsledne, v neskorších textoch sa odráža chaoticky a čoraz väčšími sa asibilované spoluhlásky nahrádzajú neasibilovanými. Od 18. storočia sa začína prejavovať jej lokalizácia v konkrétnych gramatických pozíciách. Spoluhláska $c < t'$ sa fakticky stáva ukazovateľom infinitívu, lebo okrem tohto tvaru sa zaznamenáva iba raz: podľa povinnosti a možnosti mojej *pilnovac* budem; *ktere* by se nedali *zabírac* (18. storočie); skoro *neščasce* pomerkujem; trezlivy *zostac* a od snu se *zatrímat* budem; pilne a statečne *pokračovac* budem; pozorne oko *mac* budem; s nikým nejake porozumene *trimac*, ale šetko to *učinic* a *urobic* scem (1. polovica 19. storočia). Spoluhláska $dz < d'$ sa tiež objavuje len v slovesných tvaroch: mne vyznačene ulice v noci každú hodinu *obejdzem*; nove *uridzene* poradky; Na *vypovedzeni* tak pivneho jak palenčeneho sladu; *Najdzenu* nespravedlivost... oznamim; aby tak mesto pri totých duhotkoch *ukrivdzene* nebolo (1. polovica 19. storočia); podľa *uridzeni* slavného magistratu (polovica 19. storočia) – Každého, ktorého v škode *najdem* (1. polovica 19. storočia).

V textoch z 18. storočia sa zasa objavujú sprievodné samohlásky pri slabičných *r* a *l*, ktorých dôslednosť realizácie však závisí od ich výskytu vo východoslovenskom nárečí. Ak sa vo východoslovenskom nárečí vyskytuje rovnaká sprievodná samohláska, táto samohláska sa registruje aj v záznamoch. Ak sa nedá zistiť základná sprievodná samohláska a stav v nárečiach je pestrý, v jazyku Levočských prísazných formúl tak nachádzame tvary so sprievodnou samohláskou, aj bez nej: Tutečnej *verhnosti* povinovatú poslušnosť a cti vždy preukážem; čokolvek ku mojej službe a *opaternosti* prísluší; čo ňeh Pan Boch *miloserdne* odvratit rači; verne a slušne *vypolnim* – zachovavat budem a *vyplnim*. Takáto situácia tiež bola dočasná, lebo v 19. storočí zasa dochádza k reštitúcii slabičných spoluhlások, pričom v prvom prípade skôr a v druhom s určitým oneskorením: Trezlivy zostat, od snu *se zadržat*; *skrz* zmelena palenčeneho sladu; vcale a dokonálne *vypeľnim* (1. polovica 19. storočia); v dobrem stave *držati* budem; žadne *zrno* do mlyna neveznem; *zrno* sve zemlet mohel; pilne a verne *vyplniti* chcem; podle svedomi *plniti* povinen jest (polovica 19. storočia).

Po druhom „výkyve“ v odrážaní slabičných spoluhlások sa jazyk Levočských prísazných formúl stáva v 19. storočí identický (podľa tohto znaku) s písomnou tradíciou, ktorej epicentrom formovania bolo juhozápadné Slovensko. Na to poukazuje aj nedostatok slabičných spoluhlások na konci slova (jak je dobry krestian a statečný *majster*) a reflex spojenia *ɾ* so spoluhláskou *l* v pozícii po jazyčnom konsonante (tak *dľuho* pokračuvat budem).

Osobitnú pozornosť treba venovať tvarom *l*-ových prídavných utvorených od sloviac, ktorých kmeň sa končí spoluhláskou alebo tvarotvornou príponou *-nú-* vypadajúcou pri tvorení tohto prídavného. V takýchto tvaroch má čeština slabičný konsonant na konci tvaru, zatiaľ čo slovenčina ho odstránila použitím vkladnej samohlásky (vynímajúc väčšinu východoslovenských nárečí, v ktorých sa koncové *l* stratilo). V Levočských prísazných formulách nachádzame dvojakú vkladnú samohlásku *-e-* a *-o-*: a jestli by nekdo *privezol*, alebo *prinesol*; *zrno* sve zemlet *mohel* (polovica 19. storočia). Kým tvary s vkladnou samohláskou *-e-* môžeme jednoznačne určiť ako geneticky západoslovenské, interpretácia tvarov s vkladnou samohláskou *-o-* je komplikovaná. J. Štolc ich považuje za stredoslovenské (Štolc 1951, s. 215). V zásade je to tak, ale vplyv strednej slovenčiny sa v tomto prípade realizoval na nárečovej rovine a pomenované tvary sa stali znakom spišského nárečia, na území ktorého sa nachádza Levoča, preto ich v spišských textoch môžeme právom hodnotiť ako miestne prvky. Navyše rovnaké tvary sa vyskytujú aj v niektorých západoslovenských nárečiach a v predkodifikačnom období prenikali

do textov západoslovenskej proveniencie, preto môžu byť len zdanlivými prvkami stredoslovenského pôvodu.

Zdanlivými stredoslovenskými prvkami charakteristickými aj pre spišské nárečie sú tiež l-ové prídavné slovesa *byť* (*bol*), samohláska *o* ako reflex *ь* v silnej pozícii a zámeno *čo*: *jestli by v š[k]od'e neboly* (18. storočie); *aby tak mesto pri totych duhotkoch ukrivdzene nebolo* (1. polovica 19. storočia); *nikdo ukrivdeny nebol* (polovica 19. storočia); *tak vodňi jak i v noci* (1. polovica 19. storočia); *Čo temuto kralovskemu mestu...*; *čokolvek ku mojej službe a opaternosti prislúši* (18. storočie).

Stredná slovenčina predsa pôsobila na jazyk Levočských prísahných formúl. Najpravdepodobnejšie o tom svedčia lexémy a tvary slov s dvojhláskou *ia*, najmä tvar *učňia*: *veci a riady od škody braňi'i; ja, moja žena, d'e'i, čed', pacholci i tovariši neb učňia* (1675). Zdôrazníme však, že v mladších textoch sa táto dvojhláska už neregistruje. Začínajúc 18. storočím sa v textoch objavujú aj infinitívy s príponou *-ť* (mäkkosť koncovkej spoluhlásky sa však označuje nedôsledne), ktoré charakterizujú predovšetkým stredoslovenské nárečie, ale ani tie definitívne nevít'azia, pretože popri nich sa používajú aj infinitívy s príponou *-c* (príklady sú uvedené hore) a v textoch 19. storočia sa zasa objavujú infinitívy s príponou *-ti*: *od slavného magistratu... zachovavat budem; aňi d'edinske osoby turbovat'* (18. storočie); *pilne a statečne služiti chcem; a šecker, co verna a poctiva varta zachovavat a vykonavat povina jest, zachovavati, vykonavati se usilovat budem* (1. polovica 19. storočia). Z uvedeného vyplýva, že vplyv stredoslovenského nárečia na jazyk Levočských prísahných formúl bol len epizodický a jeho zosilnenie sa k času Štúrovej kodifikácie spisovnej slovenčiny nepozoruje.

Medzitým v textoch z 19. storočia zisťujeme javy typické pre celoslovenskú písomnú tradíciu. To je prenik koncovky *-om* do tvarov inštrumentálu jednotného čísla podstatných mien mužského a stredného rodu (nositeli slušným *poratkem* 1675; *Jednym slovom*, 18. storočie – medzi p[anom] *arendatorom* a nekterými jinými, polovica 19. storočia), paralelné používanie tvarov podstatných mien stredného rodu zakončených na *-i* a na *-e* (bez *dozvoleni* lesného pana, 18. storočie; podľa *svedomi* meho a možnosti mojej, 1. polovica 19. storočia – *kureňe* ňedopustim a oznamim, 18. storočie; s nikým ňejake *porozumene* trimac, 1. polovica 19. storočia), kontrahovaných a nektrahovaných tvarov prívlastňovacích prídavných mien (podľa *svedomi meho*, 1. polovica 19. storočia – do *mojeho* mlyna, 1. polovica 19. storočia), spojenie *ji-/i-* na začiatku slova aj paralelný výskyt skupín *aj/ej*, *šč/šť* (zkrz moju čeladku, aneb zkrz *jiných*,

polovica 19. storočia – *ich* milosti panu richtarovi a panu arendatorovi oznamim, 1. polovica 19. storočia; *najbaržej* na ohen pilny pozor dam – podle mojej *nejvekšej* možnosti, 1. polovica 19. storočia; Jak skoro *neščesce* pomerkujem, 1. polovica 19. storočia – statečný majster a *meštan*, polovica 19. storočia) atď.

Aby sme názorne predstavili záverečnú fázu vo vývine jazyka Levočských prísazných formúl, uvidíme text zaznamenaný v polovici 19. storočia:

Ja N.N. prisaham Bohu všemohucimu, Bohu Otcu, Bohu Synu, Bohu Duchu svatemu, blahoslavenej Panny Marii, šeckym svatym a vyvolenym božim, že ja na šetke otasky, ktere mi predložene budu, čistu pravdu verne vypoviem. Ništ ani z pritelstva, ani z nepřitelstva nepřiložim, ani nezatajim, ale šetko tak, jako mi v svedomim (!) mojem znamo jest, spravedlive vyjevim. Nech mi tak boch pomaha a jeho svate slovo.

Tento text je napísaný v úplnom súlade s celoslovenskou písomnou tradíciou. Chýbajú v ňom akékoľvek prvky poukazujúce na jeho východoslovenský pôvod, hoci to možno vysvetľuje jeho malý rozsah. Prakticky jedinou zvláštnosťou odlišujúcou tento text od juhozápadoslovenských textov je výskyt dvojhlásky *ie*, ktorej používanie sa však pripúšťalo vo viacerých regionálnych variantoch jazyka slovenských administratívno-právnych dokumentov. Takýto jazykový vývin sa nám zdá celkom logický a nie je osobitosťou práve tejto pamiatky. Rovnako sa vyvíjal napríklad aj jazyk Jelšavskej mestskej knihy, ktorý nesmeruje k Štúrovej, ale k Bernolákovej kodifikácii, hoci sa Jelšava nachádza na juhu stredného Slovenska (Lifanov, 1999).

Literatúra

Atlas slovenského jazyka. I. Vokalizmus a konsonantizmus. Časť prvá – mapy. Časť druhá – Úvod – Komentáre – Materiály. Bratislava, 1968.

DORULA, J.: *O používaní poľštiny v písomnostiach zo 16. storočia na východnom Slovensku*. In: *Jazykovedné štúdie*, roč. 9, 1966, s. 49 – 77.

NOVÁK, Ľ.: *Levočská škola a kultúrna stredoslovenčina*. In: *Nové obzory*, roč. 18, 1976, s. 293 – 299.

Slovensko. Dejiny. Bratislava, 1978.

Slovensko. Prehádzky storočiami miest a mestečiek. Bratislava, 1994.

ŠTOLC, J.: *Jazyk levočských slovenských prísah zo XVI. – XIX. storočia.* In: Jazykovedný zborník, roč. 5, 1951, s. 197 – 247.

ЛИФАНОВ, К.В.: *Эволюция языка "Елишавской городской книги" 1566-1710 и т.н. культурный среднесловацкий язык.* In: Zeitschrift für Slavische Philologie, 58, Band 1, 1999, s. 151–170.

Резюме

В статье рассматривается сложная эволюция языка «Левочских формул присяг» XVI–XIX вв., на который значительное влияние оказывали экстралингвистические факторы. Примечательно, однако, что несмотря на разного рода отклонения в своем развитии, в итоге он становится почти идентичным общесловацкой письменной традиции, эпицентром формирования которой была Юго-Западная Словакия.

LEXICAL AMBIGUITY IN HUMOROUS DISCOURSE

Alena Štulajterová, Univerzita Mateja Bela Banská Bystrica, stulajterova@fhv.umb.sk

Abstract

The focus of this article is on study of linguistic ambiguity on the lexical level in verbally expressed humorous discourse. Linguistic ambiguity can be divided into two central categories of grammatical ambiguity of phrases or sentences: those with more than one structural interpretation, and lexical ambiguity of words which arises because of polysemy and homonymy. The first part of the article outlines various types of ambiguity, with special regard to lexical ambiguity. The second part presents an analysis of various types of lexical ambiguity found in English humorous discourse, which is the most common type of ambiguity in verbal humour. Proper names, trade names, slang words and colloquialisms presented in the article represent another popular source of lexical ambiguity in English humorous discourse.

Key words: ambiguity; lexical ambiguity; humorous discourse; jokes; polysemy; homonymy

1 Introduction

There has been much research carried out on verbally expressed humour but not as much has been focused on ambiguity in jokes. The technique of exploiting linguistic ambiguity is often used in verbal humour. Ambiguity-based humorous discourse exploits the clash of dual meanings of words, phrases or whole sentences that can be interpreted in more than one way. Humour may spring from lexical ambiguity (e.g. homonymy, polysemy, etc.), syntactical ambiguity (coordinated subject, multiple class membership of verbs, ellipsis of predicate of predication, etc.) or phonological ambiguity (e. g. homophony). Raskin (1985) claims that in humour research, ambiguity is studied developmentally, cognitively and socio-linguistically – under the heading of incongruity resolution.

In this article, we examine the phenomenon of lexical ambiguity in English jokes. We focus our research on those types of lexical ambiguity that are linguistic in nature, which means that their indeterminacy arises entirely from linguistic properties (polysemy, homonymy, etc).

2 Verbally Expressed Humour

Verbally expressed humour (language-bound humour) depends on language and is presented by a text or speech in natural language. According to Veisbergs (1997), verbal humour attracts the attention of a reader or hearer to a certain point or feature in the text that is intended to be humorous. It is a communicative strategy aimed at producing certain effect such as climax. The author also claims that in verbal humour, incongruity arises from incompatibility in various linguistic forms. It is important to point out that verbally expressed humorous discourse is not necessarily verbal. Some theorists claim that translatability is a criterion in determining whether humour is referential or verbal. The common view is that it is not possible to translate verbally expressed humour.

Attardo et al. (1994) made an effort to define verbal humour by distinguishing it from other types of humour and pointed out that verbal humour contrasts with referential humour. They claim that in referential humour the humorous effect arises from what a joke says whereas verbal humour depends on the use of language. Jokes based on ambiguity are categorized as verbal humour because ambiguity is considered a linguistic factor.

Ritchie (2003) provides a different classification of humour and distinguishes between linguistic and propositional classes of jokes. The former places conditions on the linguistic form of a joke while the latter places them on the propositional meaning of a joke. A propositional joke relies on its delivery mechanism. In such jokes, a pair of interpretations arises from the joke's linguistic processing. It usually involves contrast between two interpretations or inappropriateness of the possible interpretations.

3 Types of Linguistic Ambiguity

Ambiguity occurs in many forms of language processing. An ambiguous expression or utterance has two or more meanings, or it is not clearly stated or defined because it is open to two or more interpretations and therefore difficult to understand and confusing.

There are several types of ambiguity that can be divided into many different categories according to many different classification schemes. A source of ambiguity may be phonological, lexical or syntactical, and combinations of these types occur as well. Tabossi (2001) distinguishes the following types of ambiguity: **lexical** ambiguity arises if a word has more than one possible interpretation; **semantic** ambiguity arises when several interpretations result from the different

ways in which the meanings of words in a phrase can be combined; **syntactic** ambiguity arises when several different interpretations result from the different ways in which a sequence of words can be grammatically structured and **pragmatic** ambiguity arises when the context of a phrase results in there being alternative interpretations of that phrase.

Wales (1995: 19) claims that “*linguists would see ambiguity as a linguistic universal, common to all languages, one of the inevitable consequences of the arbitrariness of language, i.e. the lack of one-to-one correspondence between signs and meanings*” and divides linguistic ambiguity into two central categories: the **grammatical** ambiguity of phrases or sentences (more than one structural interpretation), and the **lexical** ambiguity of words which arises because of polysemy and homonymy. Furthermore, Wales (1995: 19) states that “*when ambiguity does occur in discourse, it may not be tolerated if it hinders interpretation seriously*” and points out that one of the rules arising from the general co-operative principle of conversation is that of clarity of meaning (be clear) and is in this sense closely related to the maxim of manner (avoid ambiguity).

4 Lexical Ambiguity

Lexical ambiguity, which is the most common type, arises with respect to the meaning of individual words. As has been mentioned above, a phrase or a sentence is lexically ambiguous if a word or sequence of words has two or more distinct meanings. According to Oaks (1994: 378) lexical ambiguity is conveyed by “*a word with more than one possible meaning in a context.*” Lexical ambiguity is not a homogenous phenomenon. It can be divided into various distinct types. However, there are many various classifications of lexical ambiguity that can be found in the literature on linguistics. In his survey, Hirst (1987) distinguishes three equal subtypes of lexical ambiguity: categorical, homonymous and polysemous. However, Tabossi (2001) distinguishes four subtypes of lexical ambiguity. These are word-sense ambiguity (e.g. mint may refer to the edible substance or to the place making money), syntactic category ambiguity (e.g. fish may refer to a noun or a verb), morphological ambiguity, in which a word can be a past tense or past participle (e.g. spotted), and referential ambiguity, when a word can refer to more than one entity in the discourse.

Despite the classifications mentioned above, we believe that there are only two types of genuine lexical ambiguity relevant to our study – lexical ambiguity based on homonymy and that

based on polysemy. There are two criteria used when distinguishing between homonymy and polysemy. The first criterion is etymological derivation. Polysemous words have the same etymological roots, whereas homonymous words do not. Therefore, etymology is considered an infallible test for polysemy. The second criterion is relatedness of meaning. Lyons (1977) claims that if meanings of two words are unrelated, the words are homonymous, whereas if relatedness between meanings of words occurs, the words are polysemous.

According to Apresjan (1974), polysemous words have two subtypes: words with metaphorical and words with metonymic extension. Polysemous words with metaphorical extension are related in the sense that there is analogy between the meanings of the words. One meaning is literal, the second is figurative, e.g. log (fire – fire in her eyes). The second subtype – words with metonymic extension include count/mass metonymic extension (e.g. lamb), container/containee metonymic extension (e.g. bottle), place/people metonymic extension (e.g. Washington), and producer/product metonymic extension (e.g. Christie). The relation between two words with metonymic extension is based on contiguity or connectedness. Each meaning of the two words is literal, e.g. lamb refers to an animal on the one hand and to the meat of this animal on the other hand.

4.1 Humorous Discourse and Lexical Ambiguity

Lexically ambiguous jokes depend on playing with the meaning of words. Lexically ambiguous words arise due to homonymy or polysemy. Jesenská (2006) states that on account of the evolution of the English language, with certain words it is impossible to trace the relatedness of their meanings. The criterion according to which we distinguish between homonymous and polysemous words was the form of the dictionary entry of an ambiguous word. An example of a joke based on homonymy:

- (1) *1st patient: 'I see they've brought in another **case** of diarrhoea.'*
2nd patient: 'That's good! Anything is better than that awful lemonade they've been giving us.' (Oaks, 1994)

The ambiguous word *case* is homonymous with completely unrelated meanings of 'a person suffering from a disease or an injury' and 'a crate or box', since these two meanings are described in two separate dictionary entries. The following joke is based on ambiguity that arises due to polysemy:

(2) *Guest: 'Waiter! This egg is bad.'*

*Waiter: 'Don't blame me, I only **lay** the table.'* (Attardo, 1994)

The multiple meanings of the verb to **lay** which reports relatedness of meanings: 'to put in order to arrange' and 'to produce eggs'. As it has already been mentioned above, there are two types of polysemous words that can give rise to ambiguity: polysemous words with metaphorical extension and polysemous words with metonymic extension. A great part of humour in humorous discourse arises from exploiting metaphor. Words with metaphoric extension can often be taken literally and thus give rise to humour. Metaphor is almost always ambiguous. Koestler (1964) clarified the relationship between humour and metaphor. He claims that both humour and metaphor are the results of psychological operations called bisociation that combines structures that are more possible. Thus, metaphor can refer to multiple concepts, and because the relation between them is not specified, this gives rise to various possible interpretations. The following example illustrates the use of metaphoric extension in humorous discourse:

(3) *A woman was telling her married daughter that the cold weather was bad for her rheumatism. Her little granddaughter was present and overheard the conversation. She didn't say anything then, but that night when she went to bed she knew what she was going to do. After she had said her usual prayers she concluded by saying: 'And please, God, make it **hot** for Grandma!'* (Attardo, 1994)

The word **hot** means 'having a high temperature, producing heat', whereas in the joke above it was intended to convey its metaphoric sense. The humour arises when a hearer or reader realizes that **hot** also means 'difficult or dangerous to deal with and making you feel worried or uncomfortable'.

Ambiguity may also spring out of informal language, slang, proper names, trade names, abbreviations, mathematical notation, etc. used between friends or in a relaxed or unofficial situation. It states that such language is not appropriate for formal situations. An example of lexical ambiguity based on a word with one informal meaning:

(4) *A policeman stops a lady and asks for her license.*

Policeman: 'Lady, it says here that you should be wearing glasses.'

*Woman: 'Well, I have **contacts**.'*

Policeman: 'I don't care who you know! You're getting a ticket!' (Attardo,

1994)

The expression contact lenses instead which an informal expression *contacts* was used was misunderstood and interpreted as the word contacts which is the plural from a person that you know, especially somebody who can be helpful to you in your work.

Proper names and trade names represent another phenomenon that can lead to ambiguity. The ambiguity arises when a proper noun which identifies a certain entity is taken literally and thus it is interpreted as a common noun.

(5) *I went to the local chemist and said: 'Have you any poison that kills mice?'*

*He said: 'No, have you tried **Boots**?'*

I said: 'I want to poison them, not kick them to death!' (Oaks, 1994)

The humorous effect arises when a hearer or reader realizes that there are two possible interpretations of *Boots* - the name of shop and “try using your boots to kill the mice”. Moreover, the latter use of this word is informal.

Slang words and colloquialisms are another popular source of lexical ambiguity in verbal humour. The use of slang may show deliberate lack of dignity and rejection as slang is sometimes aggressively informal, however it is not the case of three-year-old Sarah.

(6) *Granny, can you do an impression of a frog?' asked three-year-old Sarah.*

'Why?' asked Granny.

*'Because,' replied Sarah, 'I heard mummy and daddy talking and they said we'd get a small fortune when you **croak**.'* (Attardo, 1994)

In the example above the expression to *croak*, which means ‘to die’, is interpreted as a word of proper language, in which to croak means ‘to make a low harsh sound, like the sound a frog makes.

5 Conclusion

Linguistics sees ambiguity as a linguistic universal common to all languages, one of the inevitable consequences of the arbitrariness of language, i.e. the lack of one-to-one correspondence between the linguistic form and its meaning. Linguists often distinguish between the grammatical ambiguity of phrases or sentences and the lexical ambiguity of words. Grammatically ambiguous units admit the possibility of more than one structural interpretation, while lexical ambiguity arises because of polysemy or homonymy.

The analysis of lexical ambiguity in humorous discourse reveals that the elements capable of producing humorous effects can be summarized as follows: 1. understanding multiple meaning of words, metaphors, idioms, etc.; 2. detecting ambiguity; 3. perceiving incongruity; 4. appreciating that the unexpected or a sudden shift of perspective is possible.

References

- APRESJAN, J.: Regular *Polysemy*. In: *Linguistics*. 3, 1974, č. 2, s. 5-32.
- ATTARDO, S. et al.: *The Linear Organization of Jokes: Analysis of two thousand texts*. In: *Humor: International Journal of Humor Research*. 7, 1994, č. 1, s. 27-54.
- GOFREIN, D. *On the Consequences of Meaning Selection*. Washington, DC : American Psychological Association, 2001, s. 240-259.
- HIRST, G.: *Semantic Interpretation and the Resolution of Ambiguity*. Cambridge : Cambridge University Press, 1987, 231 s.
- JESENSKÁ, P.: *Meaning In Terms Of Intonation*. In: *Teória a prax prípravy učiteľov anglického jazyka 4*, Banská Bystrica: UMB, Fakulta humanitných vied, 2006, s. 20-26.
- KOESTLER, A.: *The Act of Creation*. London : Hutchinson, 1964, 134 s.
- LYONS, J.: *Semantics*. Cambridge : Cambridge University Press, 1977, 243 s.
- OAKS, D.: *Creating Structural Ambiguities in Humor: Getting English Grammar to Cooperate*. In: *Humor: International Journal of Humor Research*. 7, 1994, č. 4, s. 377-401.
- RASKIN, V.: *Semantic Mechanisms of Humor*. Boston : Reidel Publishing. 1985, 312 s.
- RITCHIE, G.: *The Linguistic Analysis of Jokes*. London : Routledge, 2003, 256 s.
- TABOSSI, P.: *Methodological Issues in the Study of Lexical Ambiguity Resolution*. In: VEISBERGS, P.: *The Contextual Use of Idioms, Wordplay, and Translation*. In: Delabastita, D. *Essays on Punning and Translation*. Manchester: St. Jerome Publishing, 1997, s. 155-176.
- WALES, K.: *Dictionary of Stylistics*. London : Longman, 1995, 504 s.

Resumé

Príspevok sa zaoberá problematikou lexikálnej ambiguity v anglickom humore. Prvá časť prezentuje jednotlivé typy ambiguity na gramatickej, sémantickej, lexikálnej a pragmatickej rovine. Druhá časť príspevku je venovaná analýze konkrétnych prípadov lexikálnej ambiguity (polysémia, homofónia, homonymia) v konkrétnych ukázkach anglického humoru.

O HĽADANÍ KRAJINY DOKONALOSTI

Recenzia

Eva Čulenová

Katedra slovenského jazyka a literatúry, Fakulta humanitných vied, UMB Banská Bystrica, culenova.eva@fhv.umb.sk

Mahfúz, Nadžíb: *Putovanie Ibn Fattúmu*
Prekladateľ: Marek Brieška
BAUM, Prešov 2007

Arabský originál: *Rihlat Ibn Fattuma*
Maktabat Misr, Káhira, Egypt 1983

Hľadanie dokonalosti človeka i spôsobu jeho života sa pre ľudstvo na jeho ceste vývojom stali predmetom otázok, sporov, vzniku a zániku vzťahov; vedeckého štúdia, moralizovania, vzniku a zániku inštitúcií, vedenia vojen, rozvoja i zániku sociálnych útvarov; budovania i ničenia. Hľadanie dokonalosti na chvíľu spája a možno nadhlo rozdeľuje.

Kniha arabského nositeľa Nobelovej ceny za literatúru Nadžíba Mahfúza *Putovanie Ibn Fattúmu* (Rihlatun Ibn Fattuma) z Egypta, ktorú slovenskému čitateľovi vynikajúcim prekladom sprostredkoval absolvent odboru Prekladateľstvo a tlmočníctvo – arabský jazyk a anglický jazyk Filologickej fakulty UMB v Banskej Bystrici Marek Brieška, nás zavedie do života arabského hrdinu – večného cestovateľa časom a krajinami ašpirujúcimi na dokonalosť Kindíla Muhammada al Innábího nazývaného po matke Ibn Fattúma. Autor nás v úvode Kindíľovho symbolického života víta leitmotívom celého jeho i nášho putovania ľudskými dejinami: „Život a smrť, snenie a bdenie: to sú len zastavenia zmätenej duše. Cestovateľ ich prekonáva, a pritom tápe v mori temnoty. Z vecí dokáže vyberať náznaky a symboly. Tvrdohlavo sa pripútava k neustále a tajomne obnovovanej nádeji. Och, cestovateľ, čo vlastne hľadáš?“

Už v detskom veku hrdina vidí nedokonalosti spoločnosti (v bližšie neurčenej islámskej krajine), je z toho sklamaný a inšpirovaný svojím učiteľom sa rozhodne hľadať najdokonalejšiu krajinu Džabal (Hora – mnohí ľudia o nej vedia, ale nik tam ešte nebol, nik ju nevie ju opísať a tí, ktorí sa do nej raz dostali, už sa nevrátili. Chce z nej priniesť pre svoju krajinu poučenie ako žiť dokonalým a šťastným životom. Kindíl spolu s karavánami kupcov precestuje rôzne krajiny,

ktoré reprezentujú rôzne štádiá vývoja sociálnych/ štátnych útvarov: Mašrik (Východ) v podstate žije životom prvotnopospolnej spoločnosti, uctieva Mesiac a svoju naturálnu podstatu, Hajru (Zmätok) s vládcom uctievaným ako božstvo, ktorému bez výnimky patrí celá pôda, voda i majetky (staré formy civilizácie, krajina pôsobí ako staroveký Egypt), industrializovanú Halbu (Aréna) s modernou technológiou, inštitúciami, rovnoprávnosťou, štrajkami za práva homosexuálov a pod. (kapitalistický Západ), sivý, bezútešný Amán (Bezpečnosť) so svojim dôchodkovým systémom, možnosťami práce pre každého, avšak bez slobody a vnútorného šťastia obyvateľstva – uniformovanú krajinu výrazne pripomínajúcu predgorbačovovské Rusko – a „krajinu zapadajúceho Slnka“ – Gurúb, bohatú na všetko, čo spĺňa základné fyzické ľudské potreby (teplo, jedlo a voda z prírody), kde ľudia trávia svoj čas meditáciami a prípravami na odchod do najdokonalejšej krajiny Džabal. Gurúb však nemá dlhé trvanie: podmaňujú si ju silnejšie bojujúce krajiny, preto ju Kindíl opúšťa a odchádza do svojho vysneného sveta. Krajinu Džabal vidno už z diaľky, je nádherná a, ako nasvedčuje názov, leží vo výšinách, kam sa človek dostane len vlastným spôsobom (bez tiav). Tu sa Kindílovo aj naše putovanie časom a spoločnosťou končí; autor necháva záver otvorený, asi preto, že čas dokonalej spoločnosti a dokonalého človeka ešte neprišiel.

Čítanie uvedenej publikácie prináša čitateľovi výnimočný zážitok z viacerých dôvodov: predovšetkým je to autorov, ale i prekladateľov jemný literárny talent, prostredníctvom ktorého obaja zachytávajú zložité Kindílove myšlienky, hodnotenia a postoje k okoliu, ale najmä k sebe samému. Kniha je koncipovaná ako jeden ľudský život: od domova putujeme blízkym i vzdialenejším svetom, spoznávame ľudí, z ktorých niektorí sa nám stávajú blízkymi, až kým sa opäť nevrátíme na začiatok. Prečo sa neposúvame ďalej? Pretože sme nenašli ilúziu, ktorú sme celý život hľadali: dokonalosť.

Okrem týchto literárnych hodnôt nám autor nevedomky ponúka ďalší zážitok: európskemu čitateľovi odkrýva myšlienky a názory moslima, prostredníctvom ktorých „... odstraňuje nie zriedkavé falošné predsudky, ktoré má Západ o Araboch a arabskej kultúre vo všeobecnosti“ (M. Brieška). Pri čítaní týchto rozprávání máme výnimočnú príležitosť sledovať hodnotenia nám známych spoločenských a politických systémov pohľadom príslušníka arabského národa, pochopiť jeho postoj k systému ľudských spoločností, k človeku i k životu. Dielo zároveň poskytuje aj pohľad na ustavičnú snahu jednotlivca zlepšovať ľudské podmienky, a to v akomkoľvek type spoločnosti, preto má nadčasovú hodnotu (porov. doslov M. Briešku).

Autor čerpal inšpiráciu zo stredovekých rihlát – cestopisov, v ktorých sa snúbi motív cestovania a novoveký opis politiky spoločenských útvarov. Dielo tým získava originálnu filozofickú hodnotu, avšak v modernom duchu. K jeho celkovej kvalite nepochybne patrí aj výborný preklad Mareka Briešku, ktorý citlivo zachytáva a dodržiava poetickú krásu arabského jazyka.

NEUTRALIZÁCIA A TLMOČENIE

Recenzia

Anita Huťková

Katedra slovenského jazyka a literatúry, Fakulta humanitných vied, UMB Banská Bystrica
hutkova.anita@fhv.umb.sk

Recenzovaná publikácia:

Bohušová, Zuzana: Neutralizácia ako kognitívna stratégia v transkultúrnej komunikácii. Lingvistické analógie. Banská Bystrica, DALI-BB 2009, 146 s.
ISBN 798-80-89090-55-6

Ešte nie tak dávno sa vo vedeckých kruhoch viedli ostré spory o vymedzení teritória vedy o preklade a tlmočení – translatológii. S nevôľou jej opraty navel'a-navel'a vypustili z rúk lingvistika i literatúra (ale aj mnohé ďalšie hraničné disciplíny). Odvtedy sa pri všetkých možných príležitostiach – až sa z toho stáva kliše – zdôrazňuje (pripomeňme, že naozaj opodstatnene) potreba lingvistickej gramotnosti translátora. S očakávaním sme preto siahli po publikácii Zuzany Bohušovej, avizujúcej prepojenie neutralizácie a tlmočenia.

Čo sa skrýva za touto kombináciou? Čo môže ponúknuť naslovovzatá germanistka – lingvistka vede o tlmočení? Vede, ktorej sa venuje oveľa menej pozornosti ako prekladu...

Na prvý pohľad útla, no obsahovo a informačne až presýtená, takmer 150-stranová vedecká publikácia zjavne v sebe kulminuje rokmi nadobudnuté skúsenosti, poznatky, vedomosti a slovom sprostredkované praktické zručnosti autorky. Zvolený náučný štýl zasväčuje hlavne odborníkov, priaznivcov a iných sympatizantov translatológie, lingvistiky, či transkultúrnej komunikácie, avšak množstvo príkladov, prehľadných tabuliek a voľnejších komentárov vhodne vyvažuje náročnosť zvolenej témy. Tým chceme povedať, že knihy sa s úžitkom môžu chopiť aj študenti, či začínajúci tlmočníci.

Prezentovaná monografia autorky presahuje (a preskakuje) prvoplánové úvody do teórie tlmočenia, odráža sa z pomyselného „vyššieho“ poschodia a prehodnocuje tlmočenie zo súčasného pohľadu európskej jazykovej diverzity, vnímajúc túto aktivitu zároveň ako zručnosť, službu, a monitorujúc požiadavky na kvalitu výsledného produktu. V tomto kontexte Bohušová ako pedagogička neobchádza ani didaktické otázky a v oblúkoch sa k nim vracia v celej práci.

Nóvum a jednoznačný prínos do translatológie predstavuje vymedzenie podstaty tlmočnickej neutralizácie, hoci s neutralizáciou ako pojmom sa operuje už dlhší čas. Autorka však postupuje systematicky a cieľavedome. Explikuje pojmy, hľadá súvislosti, porovnáva a vyhodnocuje. Spracováva množstvo odbornej literatúry, prehodnocuje odlišné prístupy a ponúka závery. Stavia na kognitívnom vnímaní tlmočnickeho procesu a analyzuje jednotlivé stratégie. Výsledkom je inventár javov, v ktorých sa v rámci tlmočnickej aktivity realizuje, resp. môže realizovať neutralizácia. Podrobnú sumarizáciu rozvádzajú komentáre a príklady z praxe, sústredené najmä do poslednej kapitoly.

„Neutralizovať, znamená „prepínať“ medzi príznakovosťou a bezpríznakovosťou“ (s. 125). V tomto duchu možno v skratke charakterizovať aj jadro knihy. Tematicky vyčerpávajúca monografia sa osobitne dotýka špecifických problémov pri tlmočení internacionalizmov a anglicizmov, porekadiel a prísloví, vtipných poznámok, prejavov s cudzím akcentom, neobchádza ani mediálne/multimediálne východiskové texty, poukazuje na problematiku pretlmočenia konotácií a intertextových odkazov, dôsledne diferencuje medzi opozíciami pluricentrickej nemčiny zo zahranično-germanistickej, ako aj z variantnej perspektívy. Možnosti neutralizácie reflektuje aj na syntaktickej platforme (eliptické výpovede, dodatky, dôvetky, defektné formulácie), na osi štandard - subštandard (lexikálna rovina), v štylistike na úrovni expresívnosti, hovorovosti atď. Neutralizačný potenciál sa v procese tlmočenia nepochybne týka aj psychologicko-empatických faktorov (príznačné pre politické prejavy, tabu a pod).

Autorka v kontexte neutralizácií zavádza termíny etnopríznak a etnomarker, ktoré sú súčasťou formálno-sémantickej štruktúry etnoprostriedkov a viažu sa primárne „na etnickú identifikáciu a vyjadrenie reálií a kultúrnych špecifik určitého jazykového spoločenstva“ (s. 89).

Zuzana Bohušová podáva podrobný prehľad faktorov, ktoré proces tlmočenia ovplyvňujú; prezentuje komplex opozičných modelov, z ktorých si (zväčša) môže tlmočník vybrať, resp. sa k niektorému prikloniť; vymenúva kompetencie, priority... Čo je však veľmi sympatické: negeneralizuje a nedáva „jediný“ recept na „správny“ cieľový tlmočnický komunikát. Ten totiž neexistuje. Stotožňujeme sa však s tvrdením, že neutralizácia predstavuje výraznú tlmočnicku stratégiu a jej nacvičovanie, cieleňé a funkčné využívanie je pre tlmočníka nevyhnutné.

PREKLAD A TLMOČENIE 9

Informácia o konferencii

Martin Kubuš

Katedra anglistiky a amerikanistiky, Fakulta humanitných vied, UMB Banská Bystrica

Dňa 28. apríla 2010 sa v priestoroch Štátnej vedeckej knižnice na Lazovnej ulici č. 9 v Banskej Bystrici konala vedecká konferencia *Preklad a tlmočenie 9* s podtitulom *Kontrastívne štúdium textov a prekladateľská prax*.

Podujatie zorganizovala Katedra anglistiky a amerikanistiky s oddelením prekladateľstva a tlmočníctva Fakulty humanitných vied v Banskej Bystrici. Konferenciu otvoril vedúci katedry anglistiky a amerikanistiky Mgr. Vladimír Biloveský, PhD., rektorka UMB prof. PhDr. Beata Kosová, CSc. a riaditeľka Štátnej vedeckej knižnice PhDr. Oľga Lauková, PhD.

Po slávnostnom otvorení nasledovalo plenárne zasadnutie, počas ktorého sa za rečníckym pultom vystriedalo viacero popredných osobností slovenskej translatológie, ako sú napr. prof. PhDr. Edita Gromová, CSc. či doc. PhDr. Ján Vilikovský, CSc., Dr. h. c.

Po plenárnom zasadnutí sa konferovalo v nasledujúcich sekciách: *všeobecná translatológia a tlmočenie*, *odborný preklad* a v neposlednom rade *umelecký preklad*. Okrem už spomínaných slovenských translatológov, stálic, sa konferencie aktívne zúčastnila aj mladá krv – doktorandi zo Slovenskej akadémie vied, Filozofickej fakulty UK v Bratislave a tiež doktorandi z Prešovskej univerzity v Prešove.

Plné auditórium počas plenárnej časti svedčilo o veľkom záujme o spomínanú problematiku nielen v radoch pedagógov a vedeckých pracovníkov, ale aj v radoch študentov. Katedra anglistiky a amerikanistiky spomínané podujatie organizuje pravidelne každé dva roky a dúfame, že v tejto tradícii bude aj pokračovať. Veríme, že výstupy z konferencie padli na úrodnú pôdu translatologického výskumu a vďaka podujatiam tohto druhu sa úroveň vedeckého bádania v oblasti prekladu a tlmočenia na Slovensku ešte zvýši.

Fotografie z konferencie

Úvítací prejav V. Biloveského, prodekana pre medzinárodné vzťahy

Doc. PhDr. Ján Vilikovský, CSc., Dr. h. c.

Foto: Martin Kubuš

NOVÚ FILOLOGICKÚ REVUE

vydáva

Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Časopis vychádza 2x ročne.

Príspevky do 4. čísla upravené podľa pokynov posielajte **do 15. októbra 2010** na adresu:

paulina.slosarova@gmail.com

Neupravené príspevky nebudú uverejnené.

Za jazykovú správnosť príspevkov zodpovedajú autori.

NOVÁ FILOLOGICKÁ REVUE

Pokyny pre autorov

Jazyk	Príspevky môžu byť napísané v jazyku, ktorý sa vyučuje na FHV (slovenský, anglický, nemecký, ruský, francúzsky, španielsky, taliansky, maďarský, poľský)
Na začiatku príspevku označiť sekciu: literárnovedná lingvistická translatologická kulturologická recenzie informácie o konferenciách, seminároch a kolokviách kronika	
Písmo	12, Times New Roman
Riadkovanie	1,5
Odseky	Na začiatku každého odseku alebo logického celku odsadenie 1,5 cm
Zarovnanie	Do bloku
Hlavička	NÁZOV PRÍSPEVKU (kapitálky, bold, veľkosť 14) Meno autora, inštitúcia, mesto, e-mail (bold, veľkosť 12)
	Príklad: O REFLEXII TEÓRIE PREKLADU ODBORNÝCH TEXTOV NA SLOVENSKU Vladimír Biloveský Fakulta humanitných vied, UMB Banská Bystrica, bilovesky.vladimir@fhv.umb.sk (všetko zarovnané vľavo)

Rozsah (max. 15 strán)	
Formát strany	Normalizovaná strana (30 riadkov, 60 znakov)
Poznámky za príspevok	Poznámky v texte označujte (1), (2)... Umiešťujte ich na koniec textu pred zoznam literatúry.
Literatúru uvádzať takto:	<p>Knižná:</p> <p>VILIKOVSKÝ, J.: <i>Preklad ako tvorba</i>. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1984, 240 s.</p> <p>Časopisecká:</p> <p>VILIKOVSKÝ, J.: <i>Preklad jazykovej špecifiky</i>. In: Revue svetovej literatúry, 16,1980, č. 6, s.170-176.</p> <p>Štúdia v zborníku:</p> <p>VILIKOVSKÝ, J.: <i>Slovenské preklady Poeovho havrana</i>. In: Preklad a tlmočenie 3. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie v dňoch 20. a 21. júna 2001 v Banskej Bystrici. Banská Bystrica : Filologická fakulta UMB, 2001, s. 12-40.</p>
Zoznam literatúry uvádzať v abecednom poriadku, prosíme nečíslovať	
<p>Resumé:</p> <p>1/ v jednom zo svetových jazykov, ak je príspevok v slovenčine;</p> <p>2/ v slovenčine, ak je príspevok v cudzom jazyku</p> <p>Prosíme uviesť názov príspevku v jazyku resumé.</p>	